

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ ANA BİLİM DALI

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ VE İRAK CUMHURİYETİ ARASINDAKİ
EKONOMİK İLİŞKİLERİN RİSKLERİ VE KAZANÇLARI**

Yüksek Lisans Tezi

SEMİH KIRLAR

İstanbul, 2019

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ ANA BİLİM DALI

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ VE İRAK CUMHURİYETİ ARASINDAKİ
EKONOMİK İLİŞKİLERİN RİSKLERİ VE KAZANÇLARI**

Yüksek Lisans Tezi

SEMİH KIRLAR

Danışmanı: PROF. DR. AHMET TABAKOĞLU

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz Ortadoğu Ekonomi Politigi Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi 508716015 no'lu Semih KIRLAR'ın hazırladığı "Türkiye Cumhuriyeti ve Irak Cumhuriyeti Arasındaki Ekonomik İlişkilerin Riskleri ve Kazançları" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması ve sözlü sınavı Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin 16. maddesi uyarınca 19.09.2023 tarihinde saat 14.....'da yapılmış sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin 'Kabul'.....' ne OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU	Kabul	
Prof. Dr. Tiğınçe OKTAR	Kabul	
Prof. Dr. Hamdi GENÇ	Kabul	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 24/09/2023 tarih ve 2023/23-06 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. İsmail Safa ÜSTÜN

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

ÖZET

Irak coğrafyası pek çok kişi ve devletin ilgisini çekmektedir. Medeniyetlerin doğum yeri olan Irak (Mezopotamya) bölgesi geçmişte olduğu gibi günümüzde de pek çok topluma ev sahipliği yapmaktadır. Çalışmanın iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için öncelikle Ortadoğu, Mezopotamya ve Irak kavramları anlaşılmalıdır ki çalışmada bahsedilen ülke ve ekonomik potansiyeller zihinlerde yer edinebilsin.

Irak toplumu homojen bir toplum değildir. İçinde pek çok farklı etnik gruplar barındırır. Irak toplumunu oluşturan etnik gruplara örnek olarak Araplar, Kürtler, Türkmenler, Asurîler vb. verilebilir. Sayılan etnik gruplar başta Osmanlı imparatorluğu olmak üzere geçmişte bölgede hüküm süren devletlerin bakiyesidir. Irak başlı başına bir ülke veya idari bölge değil iken I. Dünya savaşı sonrasında Büyük Britanya tarafından üç Osmanlı vilayeti birleştirilerek oluşturulmuştur. Irak toplumunun bu kadar heterojen olmasının diğer bir sebebi de bu şekilde açıklanabilir.

Türkiye, Irak'a yakın bir komşu olmasına rağmen, Türkiye kamuoyu Irak'a çoğunlukla güvenlik ve petrol (enerji) bakış açılarıyla bakmaktadır. Bu bakış açılarının değişebilmesi başta ekonomik olmak üzere gereken diğer adımların atılmasıyla mümkündür. Çalışma kapsamında Türkiye ve Irak Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik potansiyellerin, Enerji, Ticari Faaliyetler, Lojistik ve Sınır Kapıları olarak incelenilmesi amaçlanmaktadır. Enerji başlığında başlıca doğal enerji kaynaklarına (petrol, doğalgaz, elektrik), ticari faaliyetler altında inşaat ve inşaat dışı ticari faaliyetlere, lojistik bölümünde karayolu, demiryolu ve limanlara ve son olarak sınır kapılarına yer verilerek çalışmanın sonuçlandırılması arzulanmaktadır.

Türkiye ve Irak birbirlerine sanıldığı kadar uzak olmamakla birlikte hareket edebilecekleri alanlar sanıldığından daha fazladır.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Irak, Ortadoğu, Mezopotamya, Türkiye – Irak Ticari İlişkileri

Abstract

Iraqi geography attracts many people and states. The region of Iraq (Mesopotamia), the birthplace of civilizations, is home to many societies as it has been in the past. In order to understand the study well, firstly, the concepts of Middle East, Mesopotamia and Iraq should be understood so that the countries and economic potentials mentioned in the study can be found in minds.

Iraqi society is not a homogeneous society. It contains many different ethnic groups. Examples of ethnic groups that make up Iraqi society are Arabs, Kurds, Turkmen, Assyrians etc. may give.

The ethnic groups are mostly the balance of the Ottoman Empire and the states that ruled in region in the past. While Iraq was not a country or administrative region in its own right, it was formed by Great Britain after the First World War by combining three Ottoman provinces. Another reason why Iraqi society is so heterogeneous can be explained in this way.

Although Turkey is a close neighbor to Iraq, Turkey public opinion mostly overlook to Iraq, security and oil (energy) perspectives. The change of these perspectives is possible by taking other necessary steps, especially economic. Scope of the study, the economic potentials between Turkey and Iraq Republic are Energy, Commercial Operations, Logistics, and the border gates is aimed to examination.

Under the heading of energy, the main natural resources (oil, natural gas and electricity), construction and non-construction commercial activities under the commercial activities, the highways, railways and ports in the logistics section and finally with the border gates, so that the study desires to reach a conclusion.

Turkey and Iraq is not far from each other within as expected, the areas that they can move away in common it is more than it seems.

Key Words: *Turkey, Iraq, Middle East, Mesopotamia, Turkey – Iraq Commercial Relations*

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET	iv
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLO LİSTESİ	xi
ŞEKİL LİSTESİ	xii
HARİTA LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR.....	xiv
GİRİŞ	1
1. ORTADOĞU, MEZOPOTAMYA VE IRAK KAVRAMLARI.....	2
1.1. Ortadoğu Kavramı	2
1.2. Mezopotamya Kavramı.....	3
1.3. Irak Kavramı.....	4
2. IRAK CUMHURİYETİNİN DEVLET YAPILANMASI.....	5
2.1. Irak Cumhuriyeti	5
2.1.1. Irak Cumhuriyeti Hakkında Temel Bilgiler.....	5
2.1.2. Irak Coğrafyası.....	7
2.1.3. Irak Toplumunun Etnik Yapısı	8
2.1.3.1. Araplar	9
2.1.3.2. Kürtler	10
2.1.3.3. Türkmenler (Türkler).....	11
2.1.3.4. Asurîler	13
2.1.3.5. Farslar	13
2.1.3.6. Hıristiyan Gruplar	14
2.1.3.7. Yahudiler	14
2.1.3.8. Yezidîler.....	14
2.1.3.9. Sabîiler	15
2.1.3.10. Şebekler	17
2.1.4. Irak'ın İdari Yapılanması	17
2.1.4.1. Vilayetler	18
2.1.4.2. İlçeler	18
2.1.4.3. Nahiyeler.....	19

2.1.4.4.	Köyler	19
2.2.4.5.	Başkent Bağdat.....	20
2.1.4.6.	Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKYB).....	20
2.1.5.	Türkiye ve Irak Diplomatik ilişkileri.....	22
3.	TÜRKİYE VE IRAK ARASINDA TİCARİ VE DİPLOMATİK POTANSİYEL BARINDIRAN KONULAR	22
3.1.	Enerji	23
3.1.1.	Petrol	23
3.1.1.1.	Iraktaki Petrol Yönetimi ve Kurumları	23
3.1.1.1.1.	Basra Petrol Şirketi (Basra Oil Company – B.O.C.),.....	24
3.1.1.1.2.	Orta Kısım Petrol Şirketi (Midland Oil Company – MD.O.C.),.....	24
3.1.1.1.3.	Kuzey Petrol Şirketi (North Oil Company – N.O.C.).....	25
3.1.1.1.4.	Dikar Petrol Şirketi (Dhi Qar Oil Company – T.O.C.)	25
3.1.1.1.5.	Maysan Petrol Şirketi (Missan Oil Company – M.O.C)	25
3.1.1.1.6.	Petrol Pazarlama Şirketi (Oil Marketing Company – SOMO).....	26
3.1.1.1.7.	Petrol Projeleri Şirketi (Oil Projects Company – SCOP)	26
3.1.1.1.8.	Irak Sondaj Şirketi (Iraq Drilling Company – IDC).....	26
3.1.1.1.9.	Irak Petrol Tankerleri Şirketi (Iraq Petrol Tankers Company – I.O.T.C.) 27	
3.1.1.1.10.	Petrol Arama (Keşif) Şirketi (Oil Exploration Company – OEC) ...	27
3.1.1.1.11.	IKYB Doğal Kaynaklar Bakanlığı	27
3.1.1.2.	Irak Topraklarında Petrol Faaliyetlerinde Bulunan Şirketler	28
3.1.1.3.	IKYB Bölgesinde Petrol Faaliyetlerinde Bulunan Şirketler	29
3.1.1.4.	Irak Petrol Rezervleri	30
3.1.1.5.	Irak Petrol İhracatı	30
3.1.1.6.	Irak'ın Petrol Jeolojisi	31
3.1.1.6.1.	Zagros Kıvrım Kayışı.....	31
3.1.1.6.2.	Mezopotamya Ön Havzası.....	32
3.1.1.6.3.	Widyan Havzası İç Platformu	32
3.1.1.7.	Irakta Bulunan Petrol Yatakları	32
3.1.1.7.1.	Ahdab Petrol Yatağı.....	32
3.1.1.7.2.	Badra Petrol Yatağı.....	32
3.1.1.7.3.	Bai Hassan Petrol Yatağı.....	33

3.1.1.7.4. Block-1 Sahası.....	33
3.1.1.7.5. Block-2 Sahası.....	33
3.1.1.7.6. Block-3 Sahası.....	33
3.1.1.7.7. Block-4 Sahası.....	34
3.1.1.7.8. Block-5 Sahası.....	34
3.1.1.7.9. Block-6 Sahası.....	34
3.1.1.7.10. Block-7 Sahası.....	34
3.1.1.7.11. Blok-8 Sahası.....	35
3.1.1.7.12. Blok-9 Sahası.....	35
3.1.1.7.13. Block-10 Sahası.....	35
3.1.1.7.14. Block-11 Sahası.....	36
3.1.1.7.15. Block-12 Sahası.....	36
3.1.1.7.16. Doğu Yatakları.....	36
3.1.1.7.17. Doğu Bağdat Petrol Yatağı.....	36
3.1.1.7.18. Garraf Petrol Yatağı.....	37
3.1.1.7.19. Halfaya Petrol Yatağı.....	37
3.1.1.7.20. Kerkük Petrol Yatağı.....	37
3.1.1.7.21. Majnoon (Mecnun) Petrol Yatağı.....	37
3.1.1.7.22. Maysan Petrol Yatakları.....	38
3.1.1.7.23. Orta Furat Petrol Yatakları.....	38
3.1.1.7.24. Nahr Bin Umar Petrol Yatağı.....	38
3.1.1.7.25. Najmah Petrol Yatağı.....	39
3.1.1.7.26. Nasıriye Petrol Yatağı.....	39
3.1.1.7.27. Qayara Petrol Yatağı.....	39
3.1.1.7.28. Rumaila Petrol Yatağı.....	39
3.1.1.7.29. Batı Kurna – 1 Petrol Yatağı.....	40
3.1.1.7.30. Batı Kurna – 2 Petrol Yatağı.....	40
3.1.1.7.31. Zubair Petrol Yatağı.....	40
3.1.1.8. Irak'ın Petrol Üretimi.....	40
3.1.1.9. Irak'ın Petrol Ticareti.....	41
3.1.1.10. Irak'ın Petrol İhracatı Yapıtlığı Ülkeler.....	43
3.1.2. Doğalgaz.....	45
3.1.2.1. Irak'ın Doğalgaz Rezervleri ve Doğalgaz Sahaları.....	45

3.1.2.1.1. Akkas Doğalgaz Sahası,.....	46
3.1.2.1.2. Mansuriye Gaz Sahası,.....	47
3.1.2.1.3. Siba Gaz Sahası,.....	47
3.1.2.2. Doğalgaz Yönetimindeki Kurumlar	47
3.1.2.2.1. Kuzey Gaz Şirketi (North Gas Company)	47
3.1.2.2.2. Güney Gaz Şirketi (South Gas Company).....	48
3.1.2.2.3. Basra Gaz Şirketi (Basrah Gas Company)	48
3.1.2.3. Doğalgaz Boru Hatları	48
3.1.3. Elektrik	50
3.1.3.1. Irak'ta Elektrik Durumuna Genel Bir Bakış	50
3.1.3.2. Irak'taki Elektrik Yapısı.....	50
3.1.3.3. Irak'ın Elektrik Sağlama Çabaları.....	52
3.2. Ticari Faaliyetler	54
3.2.1. Serbest Ticaret Anlaşmaları	56
3.2.2. İnşaat Faaliyetleri.....	57
3.2.2.1. Besmaya Yeni Şehir Projesi (BNCP – Bismayah New City Project)....	62
3.2.2.2. Basra Yeni Şehir Projesi	63
3.2.2.3. Yatırım Konutları Projeleri (Çeşitli Bölgelerde)	64
3.2.2.4. Yeni Kербela Şehri Projesi.....	64
3.2.2.5. Dhifaf Kербela Projesi	64
3.2.2.6. Oteller	64
3.2.2.7. Diyala'da Eğlence Bölgesi Projesi (El Halis, Himreen ve Udhaim Gölleri Yakınındaki Eski Kamp)	65
3.2.2.8. Razaza Gölü Yeni Bir Dinlenme Yeri İnşası ve Habbaniye Dinlenmeye Yeri Geliştirme ve Rehabilitasyonu Projesi	65
3.2.2.9. Erbil Turizm Kurulu'nun Genel Ana Planına Göre Modern Turizm Kompleksi	65
3.2.2.10. Duhok Turizm Kurulu'nun Genel Ana Planına Göre Modern Turizm Kompleksi	65
3.2.2.11. Süleymaniye Turizm Kurulu'nun Genel Ana Planına Göre Modern Turizm Kompleksi	66
3.2.2.12. Erbil Beş Yıldızlı Havaalanı Hoteli.....	66
3.2.2.13. Süleymaniye Beş Yıldızlı Havaalanı Hoteli	66
3.2.2.14. Erbil'de Beş Yıldızdan Fazlasına Sahip Turistik Otel ve Restoranlar .66	

3.2.2.15. Süleymaniye Beş Yıldızdan Fazlasına Sahip Turistik Otel ve Restoranlar.....	66
3.2.2.16. Duhok Beş Yıldızdan Fazlasına Sahip Turistik Otel ve Restoranlar ...	66
3.2.2.17. Yeni Sadr Şehri Projesi.....	66
3.2.3. Türkiye – Irak Arasındaki Ticari Diplomasi Faaliyetleri.....	68
3.2.4. İnşaat Dışı Ticari Faaliyetler	71
3.2.5. Türkiye'nin Dış Ticaret Rakamları	72
3.2.6. 2019 Türkiye–Irak İkili Ticareti.....	73
3.2.7. Irak'a İhracatta Potansiyel Olabilecek Ürünler	73
3.2.8. 2019 Yılı Verileri ile Türkiye-Irak Dış Ticareti	74
3.2.9. Irak'ta Ticari Faaliyetlerde Karşılaşılan Sorunlar	75
3.3. Lojistik.....	78
3.3.1. Karayolları	79
3.3.2. Demiryolları.....	82
3.3.3. Limanlar	84
3.3.3.1. Irak'ın Mevcut Limanları.....	86
3.3.3.1.1. Um Kasr Limanı	86
3.3.3.1.2. Al Zubayr Limanı.....	86
3.3.3.1.3. Abu Affalus Limanı	86
3.3.3.2. Basra Körfezinde Açılması Planlanan Liman Projeleri	87
3.3.3.2.1. Kuveyt Büyük Mübarek Liman Projesi	87
3.3.3.2.2. Büyük Fav Limanı Projesi.....	87
3.4. Sınır Kapıları.....	88
3.4.1. Irak'ın Sahip Olduğu Mevcut Sınır Kapıları	88
3.4.2. Türkiye ve Irak Arasındaki Sınır Kapıları	90
SONUÇ	93
EKLER	96
EK 1: Iraktaki Petrol Boru Hatları	96
KAYNAKÇA	98

TABLO LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1: Irak Topraklarında Petrol Faaliyetlerinde Bulunan Şirketler	28
Tablo 2: IKYB Bölgesindeki Uluslararası Petrol Şirketleri.....	29
Tablo 3: OAPEC Ham Petrol Rezervleri	30
Tablo 4: OAPEC Irak Petrol Üretimi (2003-2017)	41
Tablo 5: Irak Petrol İhracatı (USD+/BBL)	42
Tablo 6: OAPEC Irak Petrol İhracatı (Bin Varil/Gün)	42
Tablo 7: Irak'ın Petrol İhracatı Yaptığı Ülkeler (Bin Varil/Gün)	44
Tablo 8: Irak Doğalgaz Rezervleri (2003-2017)	46
Tablo 9: Irak Doğalgaz Boru Hatları	49
Tablo 10: Türkiye'nin Dış Ticaret Rakamları (2009-2018).....	72
Tablo 11: Türkiye'nin İhracat Pazarlarında Ekonomik Büyüme	74

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No
Şekil 1: Irak Elektrik Kayıpları (İletim/Dağıtım)	51
Şekil 2: Türkiye-Irak İkili Ticareti.....	73
Şekil 3: Fav Yarımadası	85

HARİTA LİSTESİ

	Sayfa No
Harita 1: Irak Türkmenleri	12
Harita 2: Nusaybin – Tel Uvainat, Mardin – Diyarbakır, Kurtalan – Cizre ve TCDD Mevcut Demiryolları	83
Harita 3: Türkiye-İrak-İran Sınır Kapıları.....	89
Harita 4: Türkiye-İrak Sınırı.....	90
Harita 5: Açılması Planlanan Yeni Sınır Kapıları	91
Harita 6: Ovaköy Sınır Kapısı	92

KISALTMALAR

AA	Anadolu Ajansı
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
age.	Adı Geçen Eser
AVM	Alışveriş Merkezi
B.O.C.	Basra Petrol Şirketi (Basra Oil Company)
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BCM	Milyar m ³
Bkz.	Bakınız
BOTAŞ	Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi
CIA	Merkezî İstihbarat Teşkilatı (Central Intelligence Agency)
CNOOC Şirketi)	China National Offshore Oil Corporation (Çin Ulusal Offshore Petrol Şirketi)
CNPC	China National Petroleum Corporation (Çin Milli Petrol Şirketi)
DAEŞ	Devlet'ül Irak ve's Şam (Irak-Şam İslam Devleti)
DEİK	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
EFTA	European Free Trade Association (Avrupa Ticaret Birliği)
EGPC	Egyptian General Petroleum Corporation (Mısır Genel Petrol Şirketi)
EPDK	Türkiye Cumhuriyeti Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
EÜAŞ	Elektrik Üretim Anonim Şirketi
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
HES	Hidroelektrik Santrali
Hız.	Hazreti

I.O.T.C.	Irak Petrol Tankerleri Şirketi (Iraq Petrol Tankers Company)
IDC	Irak Sondaj Şirketi (Iraq Drilling Company)
IEA	International Energy Agency (Uluslararası Enerji Ajansı)
IKBY	Irak Kürdistan Bölgesel Yönetim
ITC	Irak Türkmen Cephesi
İİT	İslam İşbirliği Teşkilatı
JAPEX	Japanese Oil Company (Japon Petrol Şirketi)
JICA	Japonya Uluslararası İş Birliği Ajansı (Japan International Cooperation Agency)
JOGMEC	Japan Oil, Gas and Metals National Corporation (Japon Ulusal Petrol, Gaz ve Metaller Şirketi)
KDP	Kürdistan Demokratik Partisi
KEC	Kuwait Energy Company (Kuveyt Enerji Şirketi)
Km	Kilometre
Km ²	Kilometre Kare
KOGAS	Korea Gas Corporation – (Kore Gaz Şirketi)
KOICA	Güney Kore Uluslararası İşbirliği Ajansı (Korea International Cooperation Agency)
KWH	Kilowatt Saat
KYB	Kürdistan Yurtsevenler Birliği
LPG	Liquified Petroleum Gas (Sıvılaştırılmış Petrol Gazı)
M.O.C.	Maysan Petrol Şirketi (Missan Oil Company)
M ²	Metrekare
M ³	Metreküp
MAPEG	Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü
MD.O.C.	Orta Kısım Petrol Şirketi (Midland Oil Company)
MTA	Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü

N.O.C.	Kuzey Petrol Şirketi (North Oil Company)
OAPEC	Organization of Arap Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü)
OEC	Petrol Arama (Keşif) Şirketi (Oil Exploration Company)
OPEC	Organization of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
PKK	Kürdistan İşçi Partisi (Partiya Karkerên Kurdistan)
PPL	Pakistan Petroleum Limited
PTT	Posta ve Telgraf Teşkilatı
PYD	Demokratik Birlik Partisi (Partiya Yekîtiya Demokrat)
SCOP	Petrol Projeleri Şirketi (Oil Projects Company)
SOMO	Petrol Pazarlama Şirketi (SOMO)
STA	Serbest Ticaret Anlaşması
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TAEK	Türkiye Atom Enerjisi Kurumu
TCDD	Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları
TCF	Trilyon Fit Küp
TDK	Türk Dil Kurumu
TEDAŞ	Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi
TEİAŞ	Türkiye Elektrik İletim Anonim Şirketi
THY	Türk Hava Yolları
TİSİAD	Türkiye Irak Sanayicileri ve İşadamları Derneği
TİKA	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TİM	Türkiye İhracatçılar Meclisi
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TURSAB	Türkiye Seyahat Acentaları Birliği

TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TWH	Terawatt Saat
UNAMI	Birleşmiş Milletler Irak Yardım Misyonu
USD	United States Dollar (Birleşik Devletler Doları)
vb.	Ve benzeri
VMD	Bristol Vehicle Manufacturing Division
ZPEC	Zhongman Petroleum and Natural Gas Group Co. Ltd

GİRİŞ

Ortadoğu ve Irak denildiğinde çoğu insanın aklına artık sadece savaşlar, etnik çatışmalar, güvenlik sorunları ve terör eylemleri gelmektedir. Sanki bu bölgelerde sadece bir önceki cümlede bahsedilen nahos olaylar meydana gelmektedir. Hâlbuki Ortadoğu coğrafyası ve özellikle Irak bu sayılan konuların ötesinde büyük kaynaklara ve potansiyellere sahiptir.

Bugün, Ortadoğu dediğimiz coğrafya bizlere yabancı gibi gelse de yüzyıl öncesine kadar nasıl ki İstanbul, Ankara, İzmir, Samsun, Konya birer Osmanlı şehri idiyse, Bağdat, Basra, Beyrut, Kudüs ve Şam bölgedeki diğer şehirlerle birlikte birer Osmanlı şehri idi. Birinci dünya savaşının ertesinde Ortadoğu coğrafyasında suni ulus devletler oluşturulmuştur. Irak oluşturulan bu suni devletlere verilebilecek örneklerdendir.

Irak, Osmanlı hâkimiyetinden ayrıldıktan sonra İngilizler tarafından oluşturulan suni bir ulus devlet olmanın negatif yönleriyle daima karşı karşıya kalmıştır. Tarih boyunca farklılıklarıyla (dil, din, mezhep, ırk, aşiret vb.) bir arada olup devlet kurabilme özelliği olmayan Araplar ve Kürtler gibi çeşitli etnik topluluklar tek bir devlet çatısında toplanmaya çalışılmış ama bir ulus olmaktan ziyade aynı kaderi paylaşan kitleler olmuşlardır. Pratik olarak üç Osmanlı eyaletinin (vilayetinin) (Musul, Bağdat ve Basra'nın) birleştirilmesiyle oluşturulan Irak sırf bu özelliğiyle bile suni bir devlet olduğunu göstermektedir.

Türkiye kamuoyu, Ortadoğu'ya ve Irak'a büyük çoğunlukla sadece güvenlik bakış açısıyla bakmaktadır. Bu bakış açısında haksızda değildir. Irak, Türk medyasına sadece yaşanan şiddet olayları ile gelmektedir ve Irak'ta yaşanan şiddet olayları artık kimseyi şaşırtmamaktadır. Çünkü uzun zamandır Irak, Türk medyasına olduğu gibi dünya medyasına da sadece şiddet ve savaş haberleri ile yansımaktadır. Çoğu insan Irak'taki hayatı tamamen savaştan ve karışıklıktan ibaret sanmaktadır. Oysaki Irak, barındırdığı sorunlarına rağmen Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülkelerden birisidir (bu durum Irak'tan gelen bir ithalat talebi de var demektir) ve teknik olarak bir körfez ülkesidir yani sıcak denizlere çıkışı vardır.

Irak bölgesine uzak kalınmasındaki diğer bir sebeptir. Türkiye'nin karşılaştığı güvenlik sorunlarının Irak topraklarından kaynaklanmasıdır. Bu durum yapılan sosyolojik ve akademik çalışmaları da etkilemektedir. Çalışmanın yapılması sırasında literatür taraması yapılırken çoğu araştırmacının Irak bölgesini tamamıyla değil, çoğunlukla Kuzey Irak olarak incelediği ve çoğu

zaman enerji ve güvenlik bakış açılarıyla bölgeye baktıkları rahatlıkla söylenebilir. Irak'ın tamamını kapsayan çalışmalar ise ya eski tarihli olduğundan güncelliğini yitirmiş ya da araştırmalarda ortaya atılan fikirlerin tersi olaylar gerçekleşmiştir. Bu çalışmanın bir amacı da Irak bölgesine sadece kuzeyiyle değil, Duhok'tan Basra'ya kadar olan bütün bir Irak'ı ele almak ve sadece enerji ve güvenlik bakış açısıyla değil, iki ülkenin de faydasına olabilecek diğer başlıklara değinmek olacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde, Ortadoğu, Mezopotamya ve Irak kavramları açıklanarak çalışmaya başlanacaktır. Bu sayede yukarıda sayılan kavramların kaynağı ve hangi bölgeleri kapsadığından bahsedilecek ve çeşitli bilgiler verilecektir.

İkinci bölümde, Irak Cumhuriyeti hakkında tanımlayıcı bilgiler verilecektir. Bu sayede Iraktaki devlet yapılanması anlatılmaya çalışılacaktır ve ilerleyen kısımlarda söz edilecek potansiyellerin ve mevcut fırsatların daha iyi anlaşılması hedeflenmektedir.

Üçüncü bölümde ise Türkiye ve Irak arasındaki potansiyel ve mevcut fırsatlar; enerji, ticari faaliyetler, lojistik, ve sınır kapıları başlıkları altında değerlendirilerek bir sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır.

1. ORTADOĞU, MEZOPOTAMYA VE IRAK KAVRAMLARI

1.1. Ortadoğu Kavramı

Ortadoğu kavramı coğrafi bir tanımlamadan ziyade siyasi bir tanımlamadır. Bu yüzden Ortadoğu konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Doğu en basit tanımlaması ile bulunduğunuz konuma göre güneşin doğduğu yöndür ama bunun neresinin uzak, neresinin orta ve neresinin de yakın doğu olduğu tamamen başlangıç konumuna göre değişmektedir. Zira “doğu” herkes nazarında bir yönü ifade ederken “orta” kelimesi “neyin veya nerenin ortası” sorularını da beraberinde getirmektedir. Yerkürenin hiçbir yeri başka bir yer için orta değildir.

İlk defa 1850'lerde İngilizlerin Hindistan'daki Sömürge idaresi tarafından iç yazışmalarında kullanılmakla birlikte; gerçekte bir kavram olarak literatürde kullanılması Amerikan tarihçi Alfred Mahan (1840-1914) ile başlamıştır. Mahan, 1902 yılında kaleme aldığı bir makalesinde bu kavram ile doğu-batı ekseninde Basra Körfezi ve etrafını “orta” olarak tasvir

ediyordu.¹ Alfred Mahan'ın tanımlaması kendi bakış açısından ise oldukça doğrudur. Kendinizi Amerika'da ya da İngiltere'de konumlandırduğumuzda; Çin ve Hindistan sizin için uzak, Irak ve Türkiye orta ve Balkanlar ile Orta Avrupa ise yakın doğunuz olur. İngiltere hükümetinin resmi yayınlarında Ortadoğu 21 ülkeden Malta, Trablus (Libya), Mısır, Kıbrıs, Lübnan, Suriye, İsrail, Ürdün, Irak, Basra Körfezi Emirlikleri, Yemen, Eritre, Habeşistan (Etiyopya), Suudi Arabistan, Somali ve Sudan'dan meydana gelmektedir.²

Fakat adı “geçen ülkeler askeri açıdan bu cümle içinde zikredilmiş, coğrafi açıdan tartışmaya açık bir konudur. Malta, Libya, hatta Habeşistan (Etiyopya) ve Eritre bu coğrafi bölge dışında olmalı ve doğal olarak Türkiye kesin olarak Ortadoğu içinde yer almalıdır. O halde coğrafya açısından bölgenin sınırlarının şu şekilde tespiti daha akla yatkın ve uygundur. “Karadeniz, Doğu Akdeniz, Kızıldeniz ve Basra Körfezi ile Hazar Deniz'inin çevrelediği alan” olarak tanımlanabilir. Bölge yaklaşık olarak 13° ve 42° kuzey enlemleri arasında yer almaktadır.”³

Ortadoğu bölgesinin sınırları çoğu coğrafyanın aksine kesin farklılıklar içermez. Siyasi olarak daralır ya da genişler. Aslında daralan ve genişleyen Avrupa merkezli hareketli bu haritayı belirleyen başka önemli bir kıstas daha bulunmaktadır. Buna göre Ortadoğu kavramı din olarak yerküredeki Müslüman kuşağı, etnik olarak da çoğunlukla Arap, Fars ve Türk nüfusunun yaşadığı bölgeleri ifade etmektedir. Elbette bu etnik kimlikler arasında Berberî, Kürt, Çerkez vs. gibi guruplar da bulunmaktadır. Ama bu gurupların da diğerleri ile ortak özellikleri tamamının Müslüman olmalarıdır. Bu geniş coğrafyada bu kaideyi yani Müslüman olmayan kuşağı temsil eden yegâne ülke İsrail iken farklı etnik kökeni temsil eden ülke ise Pakistan'dır.⁴

1.2. Mezopotamya Kavramı

Mezopotamya, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden Basra Körfezine kadar uzanan Fırat Nehri ve Dicle Nehri arasında kalan bölgenin ilk çağdaki adıdır.⁵ Greklerin

---

¹ Zekeriya Kurşun, “Ortadoğu Tarihine Giriş”, Zekeriya Kurşun (Ed.), **Modern Ortadoğu Tarihi** içinde (2-27), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2013, s.3.

² Necdet Tunçdilek, **Güneybatı Asya Fiziki Ortam**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, 1975/65-(1965).

³ Tufan Karaslan, **Ortadoğu'nun Coğrafyası**, 4.basım, Ankara: Nobel, 2006, s.5.

⁴ Kurşun, a.g.e., s.4.

⁵ *Mezopotamya*, <https://www.turkcebilgi.com/mezopotamya>, (Erişim Tarihi:09 Kasım 2018).

“Mezopotamya” adı verdikleri bu yörenin adını Araplar, “Bilad-Ü Ma Beyn’ en Nehreyn” (iki nehir arasındaki ülke) veya “Beyn’ en Nehreyn” (iki nehir arası) olarak tercüme etmişlerdir.⁶

Mezopotamya toprakları Fırat kıyısı üzerindeki Hit’ten başlayıp Dicle kıyısındaki Samarra’ya kadar uzanan bir hattın kuzeyindeki çorak taş çölleriyle iki bölgeye ayrılır. Kuzeyde Fırat Suriye’yi sularken, Dicle sulu tarıma kısmen elverişli olan Assur dağlık bölgesinin bereketli topraklarından akar. Fakat iklim genelde serttir, kışlar soğuk geçer. Güneyde ise farklı bir tablo vardır: Babil bölgesinde kışlar eskiden olduğu gibi şimdi de ılımandır, ortalama sıcaklığın 30 ila 40 dereceye çıktığı yazlar ise çok sıcaktır.⁷

Günümüzde Mezopotamya topraklarının büyük çoğunluğu Irak devletinin sınırları içerisinde yer alsa da Türkiye ve Suriye topraklarının bir kısmı Mezopotamya toprakları içerisinde yer almaktadır.

1.3. Irak Kavramı

Irak Cumhuriyeti ile ilgili temel bilgiler verilmeye başlanmadan önce “Irak ve El-Cezire” kavramlarının bilinmesi gerekmektedir ki okuyucu Irak kelimesinden bahsedilirken hangi coğrafyadan, halklardan, ilişkilerden ve yapılardan bahsedildiğini anlayabilsin.

Bugünkü Irak devletinin sınırlarını oluşturan topraklar, Osmanlı idari bölünmesindeki Musul, Bağdat ve Basra eyaletlerini içine almaktaydı. 1500 yıla yakın bir zamandır coğrafi ad olarak Bağdat ve Basra, “Irak”; Musul bölgesi ise “El-Cezire” adları ile bilinmektedir.⁸ Kendinizi Osmanlı payitahtına yani İstanbul’a göre konumlandığınızda Musul bölgesi biraz daha yakın, Bağdat ve Basra bölgeleri ise tam olarak kelime anlamındaki gibi Irak⁹ (uzak) olarak bulunmaktadır. “Irak” deyimini ilk olarak Müslüman Arap kuvvetlerinin, Basra bölgesinde ve Şattü’l-Arap çevresinde hâkimiyetlerini sürdüren, Sasani devletine karşı girişmiş oldukları seferin, 642 yılında Nihavend meydan muharebesi sonucunda kazanılması ve bölgede Sasani

⁶ Sinan Marufoğlu, **Osmanlı Döneminde Kuzey Irak**, İstanbul: Eren, 1998, s.25.

⁷ *Mezopotamya: Dicle ve Fırat Arasındaki Kadim Uygarlıklar*, (t.y.) 2019, <http://www.antiktarih.com/2019/03/31/mezopotamya/> (Erişim Tarihi:02 Ağustos 2019).

⁸ Mustafa Kafalı, “Kerkük Türkleri”, **Töre**, No:17, (Ekim 1972), s.46.

⁹ TDK, Irak Kelimesi, Büyük Türkçe Sözlük, 2019, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5ba14cd8928219.36278511 (Erişim Tarihi:12 Ağustos 2018).

hâkimiyetine son verilmesi ile Araplar tarafından kullanılmıştır. Bölge daha sonraları “Irak-Arap” (Arap Irak’ı) olarak anılmıştır.¹⁰

Büyük Selçuklu imparatorluğu döneminde, Dicle nehrinin sağından İran’ın dağlık kesimlerine kadar olan bölgeye “Irak-ı Acem” (Acem Irak’ı) denilmekte idi. Anadolu Selçuklu Devleti, Moğollar, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve nihayet Irak’ı İran’a bağlayan Safevi Hükümdarlığı dönemlerinde Irak, hiçbir zaman siyasi coğrafyayı temsil eden bir kavram olarak kullanılmamıştır. Osmanlı imparatorluğu döneminde “Irak” diye anılan bölge, yalnızca coğrafi bir nitelik taşımakta ve genellikle merkezi Bağdat olan “Irak-Arap” ve merkezi Hemedan sayılan “Irak-Acem” gibi kavramlar, yukarıda belirtilen sahalrı kapsamaktaydı.¹¹

Aslında çağımızın başlarına kadar “Irak” deyimi, tarihin hiçbir döneminde bir halkın kendi ülkesini tanımlayan veya bir devletin topraklarını ve sınırlarını belirleyen bir kavram olarak kullanılmamıştır. Yukarıda da sınırları belirtilen Irak ve El-Cezire ülkeleri, birbirinden tarihsel, coğrafi, iklimsel, fiziksel ve etnik yapı bakımından farklılıklar gösterirler. Ancak birinci dünya savaşının sonucunda İngiliz siyasetine ve menfaatine uygun olarak, her bakımdan birbirinden ayrı olan El-Cezire ile “Irak” bölgeleri, Irak adı altında birleştirilmiştir. Böylece suni bir kuruluş olan bu devletin kendisi kadar, görüldüğü üzere devlet adı da İngilizlerin siyasi amaçlarına göre uydurulmuş olmaktadır.¹²

2. IRAK CUMHURİYETİNİN DEVLET YAPILANMASI

2.1. Irak Cumhuriyeti

2.1.1. Irak Cumhuriyeti Hakkında Temel Bilgiler

- Resmi Adı: Irak Cumhuriyeti
- Milli günü: 3 Ekim
- Başkenti: Bağdat
- Diğer büyük şehirleri: Musul, Basra, Erbil, Süleymaniye, Nasiriye, Hille.
- Resmi dilleri: Arapça ve Kürtçe
- Toplam yüzölçümü: 435,050 km²
- Toplam kara alanı: 434,320 km²

---

¹⁰ Mustafa Kafalı, a.g.e., s.46.

¹¹ Ertuğrul Zekai Ökte, (özel notlar). Aktaran: Suphi Saatçi

¹² Mustafa kafalı, a.g.e., s. 46

- Toplam su alanı: 730 km²
- Kara sınırlarının uzunluğu(km): 3,809 km
- Sahillerinin uzunluğu: 58 km
- Sınır komşuları: Irak Cumhuriyetinin 6 tane sınır komşu bulunmaktadır. Sınır

uzunluklarıyla beraber bu komşu ülkeler aşağıdaki gibidir.

- ❖ Türkiye: 367 km,
- ❖ İran: 1,599 km,
- ❖ Kuveyt: 254 km.
- ❖ Suudi Arabistan: 811 km,
- ❖ Ürdün: 179 km,
- ❖ Suriye: 599 km,
- Yaygın din: İslam
- Nüfus: 38.274.618 (2017)
- Yetişkin okuryazarlık oranı: %79.72 (2015)
- İnsani gelişmişlik oranı: 0.649 (2015)
- İnsani gelişme endeksindeki sırası: 121
- Yönetim şekli: federal parlamenter demokrasi
- Büyük siyasi partiler;
  - ❖ Hukuk Devleti Koalisyonu,
  - ❖ Sadrist Hareketi Vatandaş Koalisyonu (Muwatin),
  - ❖ Muttahidin Bloğu,
  - ❖ Kürdistan Demokratik Partisi (KDP),
  - ❖ El Vataniye,
  - ❖ Kürdistan Yurtseverler Birliği (PUK),
  - ❖ El-Arabiya Koalisyonu,
  - ❖ Gorran Hareketi,
  - ❖ Ulusal Reform Gücü,
  - ❖ Fadhila,
  - ❖ Diyala Bizim Kimliğimizdir.,
  - ❖ Kürdistan İslam Birliği,
  - ❖ Sivil Demokratik İttifak,

❖ Kürdistan İslami Grubu,

- Gayri safi milli hasılası: 160.021.001.474 US Doları (2016)
- İşsizlik oranı: 8.17 (2017)
- İhracat(milyon dolar): 64.254 milyon Amerikan doları (2017)
- Ana ihracat ortakları: Çin, Hindistan, güney Kore, ABD
- İİT (İslam İşbirliği Teşkilatı) ülkeleri arasında ihracat (milyon dolar): 3,581

Milyon US Doları (2017)

- Ana ihracat ortakları (İİT ülkeleri arasında): mısır, Fas, Türkiye, umman,

Malezya

- İthalat (milyon dolar): 34,480 Milyon US doları (2017)
- Ana ithalat ortakları: Türkiye, Çin, ABD, güney Kore, Hindistan,
- İİT ülkeleri arasında İthalat (milyon dolar): 12,317 Milyon USD (2017)
- Ana ithalat ortakları: (İİT ülkeleri arasında): Türkiye, Ürdün, mısır, Suudi

Arabistan, umman.

- Başlıca doğal kaynakları: petrol, doğal gaz, fosfatlar ve sülfür
- Ana tarımsal ürünleri: buğday, domates, hurma, üzüm ve yerli sığır eti.¹³

2.1.2. Irak Coğrafyası

Irak, doğal yapısı, coğrafi konumu ve tarihi gelişimiyle üç ayrı parçadan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi, Fırat ve Dicle nehirlerinin birleşerek Basra körfezine kadar meydana getirdikleri delta üzerindeki Bağdat-Basra bölgesi ve çevresidir. Geçmişte “Arap-Irak’ı” denilen bu bölge, Arap nüfusunun çoğunlukta bulunduğu ve Irak’ın merkezi durumunda bulunan alandır. İkincisi, Fırat ve Dicle arasında kalan “El-Cezire” veya batılı kaynakların Mezopotamya adı verdikleri bölgedir. Üçüncüsü parça ise “ El-Cezire” veya Mezopotamya’nın kuzeyinde bulunan ve “El-Cibal” denilen dağlık alandır.¹⁴

Irak, coğrafi bakımdan, birbirinden farklı üç yüzey şekline sahiptir.

¹³ SESRIC, OIC Countries In Figures (OIC-CIF): Iraq, 2018, http://www.sesric.org/cif.php?c_code=24 (Erişim Tarihi:05 Ekim 2018).

¹⁴ Ziya Abbas, **Irakta Şii Merciliğinin Siyasi Rolü**, 1.Basım, İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2013, s.22.

Birincisi, kuzeydoğu yükseltilerinde, kuzey ve kuzeydoğusunda alp kıvrım kuşağı içerisinde bulunan ve güneydoğu Toros dağları ile Zagros dağlarının uzantısı olan yüksek dağlar yer alır.

İkincisi ülke topraklarının yaklaşık yarısını kaplayan ve kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan ve farklı özellikler gösteren Dicle- Fırat havzasıdır. Yukarı havzada iki nehir giderek birbirine yaklaşan vadilerde akarak Basra yakınlarındaki Kurna'da birleşir. Birleştiği yere Şattü'l-Arap adı verilir. Burada birleşen nehirler yaklaşık 160 km boyunca birlikte akarak Basra Körfez'ine dökülür.

Üçüncüsü ise çöllerdir. Ülkenin batı ve güney batısında, Arabistan yarımadasının büyük kesimlerini kaplayan çöllerin uzantısı olarak Ürdün-Suudi Arabistan sınırlarından Fırat vadisine kadar devam eden, sürekli bitki örtüsünden yoksun geniş çöllere bulunmaktadır ki bunlar Irak topraklarının yaklaşık %40'ına denk gelmektedir.¹⁵

Irak, körfez ülkeleri arasında 437.072 km² ile Suudi Arabistan ve İran'dan sonra en büyük yüzölçümüne sahip ülkedir. Arap olmayan dünya ile komşu (İran) tek Arap körfez devleti Irak'tır.¹⁶

2.1.3. Irak Toplumunun Etnik Yapısı

Irak, çok karmaşık bir sosyal, dini, etnik, ekonomik ve ideolojik yapılardan meydana gelir. Bütün bu farklı gruplar ne yazık ki bir ulus devlet kurma konusunda son derece uyumsuzdurlar.¹⁷ Dolayısıyla belki de dünyada hiçbir ülkede kimlik bunalımı problemi, Irak'taki kadar belirgin yaşanmamıştır.¹⁸

Irak, diğer Ortadoğu ülkelerinin etnik ve dini bakımdan gösterdiği özellikleri sergiler. Arap, Kürt ve Türk etnik unsurunun dışında daha ziyade dini farklılıkları ifade eden Keldani, Süryani, Ermeni, Musevi, Sabii (Mandei) ve Yezidiler bulunmaktadır. Bu grupların etnik kimlikleri ağırlık olarak Arap ve Kürtler ile bu bölgeye göç etmişler farslardır. Müslüman gruplar Şii ve Sünni olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Sağlıklı nüfus sayımları olmamakla

¹⁵ Kurşun, a.g.e., s.34.

¹⁶ Abbas, a.g.e., s.23

¹⁷ Dr. Ayfer Yazkan Kubal, **Osmanlı İngiliz İlişkileri ve Irak'ın Doğusu**, 1.Basım, İstanbul: İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, 2018, s.236.

¹⁸ Kubal, a.g.e., s. 258.

birlikte, Şii nüfus Sünni nüfustan fazladır. Tarih boyunca Irak, farklı dini ve etnik gurupları bünyesinde barındırmış heterojen¹⁹ yapıdan bir ülkedir. Irak'ta nüfus dağılımının tahmini rakamları şöyledir. Genel olarak nüfusun %75'i Araplar, %18'i Kürtler ve geri kalan %7'iside Türkmenler, Asuriler, Ermeniler ve diğer guruplar oluşturmaktadır.

Irak toplumu geçmişten gelen toplum yapısını bugün de taşımakta ve görünüşe göre geleceğe de taşımaya devam edecektir. Bu kadar fazla etnik ve dini farklılık, ortak bir Iraklılık ulus bilincinin oluşmasını zorlaştırmaktadır. Bugün Irak'ta yaşayanlar arasında Amerikalılık, Çinlilik veya Mısırlı olmak gibi bir ulus bilincinden ziyade Irak vatandaşlığı altında oluşmuş zorlama bir ulus kavramı ile karşılaşmaktadır.

Irak kralı I. Faysal 1933'teki ölümünden önce hemen önce, henüz on yılını tamamlamış olan krallığına ve asi tebaasının üzücü durumunu şu şekilde not etmişti;²⁰

“Kalbim hüznün ve acıyla dolu. Irak'ta Iraklılar yok. Karşımda zihinleri gelenekler ve dini beyhüdeliklerle dolu ve herhangi bir vatansızlık düşüncesi taşımayan insan yığınlar var. Birbirlerine kenetlenmeyi sağlayacak hiçbir şeye sahip olmayan bu insanlar şeytana kulak vermekte ve her an hükümete karşı ayaklanmaya meyletmektedir.”²¹

Irak toplumu bugünde tıpkı 1933'teki gibi parçalı ve dağınık bir toplumdur. Bu toplumu oluşturan bileşenlere ayrıntılı bir şekilde bakılacak olunursa.

2.1.3.1. Araplar

Araplar Irak'ı oluşturan etnik unsurların en büyük parçasıdır. Arapların büyük bölümü ülkenin orta ve güney bölgelerinde yaşarlar. Kendi aralarında Sünni ve Şii olmak üzere ikiye bölünmüşlerdir. Mezhepsel bölünmeye rağmen tarih boyunca Iraklı Sünniler, her zaman Şiileri Müslüman toplumun bir parçası olarak görmüşlerdir. Ancak Şiiler daha kapalı bir toplum olmayı yeğlemişlerdir. Necef kentindeki Hz. Ali'nin türbesi ve Kerbela'daki Hz. Hüseyin ve

¹⁹ TDK, “Heterosjen Kelimesinin Anlamı”, Büyük Türkçe Sözlük, 2018, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5ba14d377aef8.67111026 (Erişim Tarihi:05 Eylül 2018).

²⁰ Tallha Abdulrazaq, “Egemenlik ve İşgal Sarkacında Irak Silahlı Kuvvetleri”, Veysel Kurt (Ed.), **Ortadoğu'da Ordu ve Siyaset**, içinde (135-163), İstanbul: SETA Kitapları, 2017, s.142.

²¹ İbrahim Al-Marashi ve Sami Salama, **Iraq's Armed Forces: an Analytical History**, New York: Routledge, 2008, s.30.

Hz. Abbas'ın türbeleri Şiiilerin mukaddes yerleri olduğu gibi aynı zamanda Şii teolojisinin de öğretildiği bölgelerdir.²²

Bir Arap ülkesi olan Irak'ta 200'den fazla Arap aşireti mevcuttur. Yüksek sayılabilecek bu aşiretler, Irak'ın tarihsel geçmişindeki çeşitli olaylarla ilgilidir.²³ Irak Arapları toplumsal ve ekonomik açıdan üç bölüme ayrılmaktadır. Bedevîler, orta aşiretler ve şehirli halk.

Hayatlarını göçebe olarak sürdüren Araplara "bedevîler" denilmektedir. Bedevîler Irak'ın batısı ve güney batısındaki çöllerde toplam Irak toprağının %60'ını oluşturan 270.000 km'lik bir alana yerleşmişlerdir. Günümüzde Irak'ta yaşamakta olan bütün göçebe Arap kabileleri milattan sonra bu bölgeyi mekân tutmuşlardır. İlk başlarda çöl bölgelerine yerleşen bedevîler daha sonra nehir havzalarına doğru göç etmişler ve bu bölgelerde yerleşik hayata geçmişlerdir.²⁴

Nüfus açısından Irak kabileleri, Kuzey ve Güney Arap kabilelerinden oluşmaktadır. Kuzey Arap kabileleri Dicle nehri kenarı ve Fırat Nehri'nin kuzeyinde yaşamaktadırlar. Bunların en önemlileri şemmer carbâ, el-igidât, el-cubûr, cuheş, beyât vâtî, ed-duleym zevbe ve anze aşiretleridir. Güney Arap kabileleri ise Dicle ve Fırat nehri kıyılarındaki tarım alanlarında yaşamaktadırlar. Bu kabilelerin en önemlileri şunlardır: el-mintefik kabileleri: benû rukâb, el-azzî, hafâca, benû esed, hucam, abuda, el hamîd ve ebû sâlih aşiretleridir. Orta fırat kabileleri: el-fitle, eş-şibil, benû ârız, ez-zavâlim, huceym, benû hasan, es-saîd, el-cubûr, ebû sultan, zubeyd cenâbîleri aşiretleridir. Bağdat'ın çevresinde benû temim, el-azze, el-cubûr ve el-ubeyd gibi Arap aşiretleri bulunmaktadır.²⁵

Aşiret yapılanması Irak toplumu anlamak için oldukça önemli bir kavramdır. Aşiretler geçmişte olduğu gibi bugünde Irak'ta kendilerine bağlı insanlar arasında oldukça etkilidirler. Bu etkileri ekonomiden güvenliğe kadar toplum hayatının pek çok yerinde kendisinin göstermektedir.

2.1.3.2. Kürtler

²² Kuşun, a.g.e., s.35.

²³ Mekki El-Cemil, *El-Bed' ve'lkabâilu'r-Rahhâle Fi'l-İrâk, Dâru'r-Râfideyn*, Beyrut, 2005, s.34. Aktaran: Ziya Abbas

²⁴ Abbas, a.g.e., s.28-29.

²⁵ Cemil, a.g.e., s.36.

Kürtler, Araplardan sonra Irak'ı oluşturan ikinci büyük etnik unsurdur. Büyük kısmı Sünni olan Kürtler, Irak'ın Kuzey ve Kuzeydoğusunda yaşamaktadırlar. 20. Yüzyıl başlarında bile genelde yarı göçebe iken zaman içinde sınır geçişlerine konan engeller ve diğer ekonomik faktörler sebebiyle yerleşik hayata geçmiştirler.²⁶ Kürtlerin kökeni konusu halen tartışmalı bir konudur. İleri sürülen görüşlerde fikir birliği sağlanamamıştır. Kürtler yerleşik ve göçebe olmak üzere iki gruba ayrılır ve bu iki grup birbirleri ile bağlantılı bir şekilde yaşamaktadırlar. Göçebe kabileler çoğunluk olarak iki nehir (Fırat ve Dicle) arasının kuzey bölgesinde yaşarlar.

Kuzey Irak'ın kuzeydoğu dağlık bölgesinde yaşıyan Kürt kabileleri iki kısma ayrılırlar. Kuzeyli Kürt kabileleri: Musul, Zaho, Akra, Dohuk ve Amadiyye'de yaşıyan Kürtlerdir. Güneyli Kürt kabileleri: Süleymaniye, Erbil ve Kerkük sancağında yaşıyanlardır. Bir diğer Kürt grubu olan Feyli Kürtler, İran-Irak sınırlarındaki doğu bölgelerinde yaşamaktadırlar. Tarihçilerin belirttiğine göre, bu grup yani Feyli Kürtlerden olup asılları Hint-Ari kavimlerindenidir. Feyliler, Irak ve İran'da İslam fütuhatinin başlangıcındaki hareketlerde Müslüman olmuş ve daha sonra Caferi mezhebini kabul etmişlerdir.²⁷

2.1.3.3. Türkmenler (Türkler)

Arapların ve Kürtlerin ardından Irak toplumunu oluşturan diğer bir büyük parça ise Türkmenler (Türkler)'dir. Türkmenler (Türkler) Irak'ın orta, kuzey ve kuzeybatı bölgelerinde yaşamaktadırlar. Irak'ta yaşıyan Türkmenlerden, genel olarak "Türk" denmekle beraber, son yıllarda daha da sıklaşarak kullanılmağa başlanan "Türkmen" deyimini de ilgi çekmeğe başlamıştır.

1918'de sona eren Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı imparatorluğundan ayrılıp, Irak adı ile kurulan devletin vatandaşları olarak varlıklarını sürdüren Türkmenlerden, uzun yıllar "Türkler" diye söz edilmiştir. Ne var ki 1959 yılından sonra, Irak'ta yaşıyan Türklerin Türkiye ile olan kan ve kültür bağlarını unutturmak için, Türkmenlere (Irak) devleti tarafından resmî olarak "Türkmen"²⁸ denilmeğe başlanmıştır.²⁹ Kurtuluş savaşının ardından düzenlenen Lozan konferansı sıralarında İngiliz heyeti tarafından da "Türkmenler" olarak ifade

²⁶ Kurşun, a.g.e., s.35.

²⁷ Abbas, a.g.e, s.32.

²⁸ Nazmi Sevgen, "Kerkük Türkleri I.", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, No. 38, (Kasım 1970), s.11-12.

²⁹ Prof. Dr. Suphi Saatçi, **Tarihten Günümüzde Irak Türkmenleri**, 4.Basım, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., 2017, s.15.

edilmişlerdir.³⁰ O zaman Türk heyeti başkanı olan ismet paşa, “Türkmen” ve “Türk ”ün eşanlamlı olduğunu, hatta bu anlamda Türkiye Türklerinin de Türkmen olduklarını söyleyerek, sonuçta bunun bir politik manevra konusu yapılamayacağını ileri sürmüştü. Böylece İngiliz tezi, daha o sıralarda çürümüştür.³¹

Osmanlı dönemine kadar sürekli Türk göçleri ile beslenen Irak Türkleri, Araplardan ve Kürtlerden sonra üçüncü büyük gurubu oluşturmaktadırlar. Türkmenler Zaho’dan Bedre’ye kadar uzanan çizgide değişik yerlerde yaşamakla birlikte, bir zamanlar Kerkük şehri tamamen Türklerden oluşmaktaydı.³²

Harita 1: Irak Türkmenleri

Kaynak: Prof. Dr. Suphi Saatçi, **Tarihten Günümüzde Irak Türkmenleri**, 4.Basım, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., 2017, s.9.

Harita üzerinde bu durum incelendiğinde geçmişte Türklerin, Araplar ve Kürtler arasında bir ayraç gibi durduğu söylenebilir. Türkmenlerin yaşadığı bölge Arapların, Kürtlere; Kürtlerin, Araplara olan temasını önliyordur ve daha sonra bahsedilecek olan Fırat ve Dicle nehirleri ile havzalarını güvenli tutuyorlardı. Iraktaki Türkmen(Türk) topluluğu çeşitli sebepler nedeniyle Irak yönetimleri altında hep baskı ile karşı karşıya kalmışlardır. Özellikle Kerkük şehri Saddam Hüseyin zamanında uygulanan iskân politikaları ile önce Araplaştırıldı. Ardından

³⁰ **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler**, Saha L. Meray (çev.), Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Takım 1, Cilt 1, Kitap 1, 1969, s.345-346.

³¹ Suphi Saatçi, “Kürtlerin Haklarına Evet Peki ya Irak Türkmenleri” **Milliyet**, 15 Haziran 1991.

³² Kurşun, a.g.e., s.34-35.

2003 yılındaki Irak işgalinden sonra da daha çok Kürtleştirme çalışmalarına sahne olmaktadır. Bu nüfus hareketleri günümüze de sirayet etmektedir.

Genel olarak Ortadoğu’da yaşayan Türk/Türkmenler pek çok baskı ve problemler ile karşı karşıyadır. Ayrıca Irak’taki son gelişmeler akabinde Kürtler kadar kazanım elde edemedikleri gibi, kimi kazanımlarını da kaybetmişlerdir.³³ Sonuç olarak tıpkı Yunan Hükûmetinin, Yunanistan toprakları üzerinde yaşayan Türklere Türk dememek için, Müslüman deyimini kullanması gibi,³⁴ Irak hükûmetleri de Irak’ta varlığını günümüze kadar sürdüren Türklere “Türkmen” denilmesi, aslında altında gizli ve politik manevra yatan bir düşüncenin başarısız bir ürünüdür.³⁵

Bugün Türkiye toplumunda çoğu kişi Irak Türklerini bilmemekte ve Türkmen kelimesini duyduklarına akıllarına Irak Türkleri yerine Türkmenistan’daki soydaşlarımız gelmektedir. Irak Türkmenlerinin tanınması ve tanıtılması adına daha yapılacak daha çok işin olduğu ise tartışılmaz bir gerçektir.

2.1.3.4. Asurîler

Irak’ta Asurlular, doğudan Dicle nehri, güney ve batıdan ise sahralarla çevrili olan Asur isimli bölgede yaşamaktadırlar. Asur ismi Asurîlerin tanrısı Asur’dan gelmektedir. Bu yüzden ilk başkentleri de bu ismi taşımıştır. Kerkük şehri Asurlular tarafından kurulmuş, Musul ise yine bu medeniyetin dini merkezi olmuştur.³⁶ Bugün ise Asurîler Irak’ta nüfus bakımından dördüncü büyük etnik gruptur. Bu grup, “Asurî” olarak adlandırılmakta birlikte Süryanî olarak da bilinmektedir. Hatta bu konuda “Asurcular” ve “Süryanîciler” şeklinde adlandırılmış iki ayrı görüş bulunmaktadır. Günümüzde Asurluların konuştuğu, yazdığı dinî ayinlerinde kullandığı dil, Sami dilleri ailesine mensup en eski dillerden birisidir.³⁷

2.1.3.5. Farslar

Irak’ta farsların varlığı çok eski çağlara kadar uzanmaktadır. Yani farslar yakın bir geçmişte Irak’a gelmemişlerdir. Farslar Irak’ta birkaç devlet kurmuşlardır. Irak’ta On İki

³³ Kurşun, a.g.e., s.35.

³⁴ Kâmuran Gürün, “Irak Türkleri” **Hürriyet**, 02 Ağustos 1991.

³⁵ Saatçi, a.g.e., s.16.

³⁶ Abaas, a.g.e., s.38.

³⁷ L.K. Tefeef, **Târîhu’âsuriyyîn**, Usâme Numân (çev.), Bağdat, 1970, s.88. Aktaran: Ziya Abbas

İmam'dan altısının türbesi bulunmaktadır. Bu yüzden günümüzde de Farslar Irak'a gelip bu türbeleri ziyaret etmektedirler. Irak'taki Fars nüfusunun tam olarak ne kadar olduğunu tespit etmek mümkün olmamıştır. Ancak şunu belirtmekte fayda vardır. Irak'taki birçok fars vardır ve sayıları gün geçtikçe artmaktadır. Çünkü bunlar imamların ziyaretine geldikleri zaman Irak'ta kalmayı tercih etmektedirler. 1979'da Irak'taki farsların büyük bir kısmı Baas rejimi kararıyla yurtdışına göçe zorlanmış ve vatandaşlıktan çıkarılmışlardır.

2.1.3.6. Hıristiyan Gruplar

Hıristiyan guruplar, Keldaniler, Asuriler, Süryani Ortodokslar, Süryani Katolikler, Ermeni Ortodokslar, Ermeni Katoliklerle birlikte az sayıda Protestanlardan oluşmaktadır. Hıristiyanlar, Irak'ın değişik yerlerinde dağınık halde yaşamaktadırlar. Başkent Bağdat, Hıristiyanların yoğun oldukları başlıca merkezlerdendir. Hıristiyanların yoğun olduğu diğer bir yer de Musul ve çevresidir. Aynı şekilde Erbil'de, Kerkük'te, Duhok ve Basra'da da Hıristiyan nüfus vardır. Keldani kilisesi, Iraktaki Hıristiyan azınlık arasında çoğunluğu oluşturmaktadır. Iraklı Keldanilerin çoğunluğu Bağdat, Zaho, Musul, Akra, Duhok, Alkuş ve Erbil'de bulunmaktadır.

2.1.3.7. Yahudiler

Irakta yaşayan başka bir azınlık da Yahudilerdir. Yahudiler Irak'ın en eski yerleşimcilerinden idi. Ancak zamanla buradan başka yerlere göç etmişlerdir. İsrail devleti kurulmadan önce Iraktaki Yahudiler genelde Bağdat, Basra ve Musul civarlarında yaşıyorlardı. İsrail Devleti'nin kurulmasının ardından buradaki Yahudiler İsrail'e göç etmeye başlamışlardır. Buradan göç eden Yahudilerin bu gün İsrail'deki nüfusu iki yüz bin olarak tahmin edilmektedir. Ancak halen Irak'ta Yahudi bulunmaktadır. Hatta İsrail'e göç eden bir kısım Yahudilerin 2003'ten sonra tekrar Irak'a geri dönerek toprak edindikleri bilinmektedir.³⁸

2.1.3.8. Yezidiler

Irak'ta yaşayan diğer bir etno-dini gurup Yezîdilerdir. Yezîdiler, etnik kimlikleri tartışmalı bir topluluktur. Kutsal yerleri Irak'ta Musul yakınlarındaki Laleş bölgesindedir. Eski Irak dini topluluklarından biri sayılan Yezîdilerin asılları, dinleri hakkında birçok araştırmacı

---

³⁸ Kurşun, a.g.e., s.36.

ve bilim adamı tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları bu taifenin çok eski inanç ve ayinlere bağlı olduklarını söylerken, bazıları da bu taifeyi radikal Müslümanlardan, mutasavvıflardan kabul etmektedir.³⁹

“Yezida” kelimesinin farsça “tanrı” anlamına gelen yezdân kelimesinden geldiği düşünülmektedir. Bir ihtimalle bunların aslı Zitnaye ve Yezinaye aşiretlerinden gelmektedir. Bunlara El-Adeviyye adı da verilir. Bazı yazarlar bunlara “Şeytana Tapanlar” demektedir. Bu görüş farklılıkları bir tarafa, bu taifenin başka komşu taifelerle fazla münasebet kurmadığı, inancı ve dinini yaymadığı bilinmektedir.

Yezîdiler Irak’ın kuzeyinde özellikle Musul’un Sincar, Karakuş ve Şeyhan ilçesi, Şimal nahiyesi ve Cezîretü İbn Ömer ve Hakkâri adasında yaşamaktadırlar. Yezidîlerin bu yerlerde yaşamaları, bu yerlerin Musul’un kuzeydoğusundaki Laleş vadisinde bulunan Şeyh Adiy B.Musâfir’in mezarına yakın olmasındandır.

Yezidîlerin inançları iki ana bölüme ayrılmaktadır. Bunların ilki evrenin ilk güçleri ve nitelikleriyle ilgilidir. Diğeri ise insan ve sülalesiyle ilgilidir. Yezidîlerin bu görüşleri ile diğer milletlerin, resimler hariç yaratılış ve oluşumla ilgili inançları arasında pek de fark yoktur. Tüm bunlardan anlaşılmalıdır ki, inançlar ve kuralları sistematik bir şekilde belirlenmiştir. Çünkü bunlar düzensizliklerinin yanında, kendi içlerinde çelişkiler ve anlaşmazlıklar da barındırırlar. Aynı şey kutsal saydıkları Cilve ve Musaf Reş isimli kitaplarında da söz konusudur.

Yezidîlerde hayır ve şer düşüncesi eskiden oluşmuştur. Hatta bazılarına göre bu düşünce onlardaki iman ve dindarlığın temel sebebi olmuştur. Birçok tabiat fenomeni ve evren faktörü insanı manevî olarak etkiler; içinde özel bir inanç yaratır ve bu inanç başkalarının inancından farklılıklar gösterebilir. Yezidîlerin, bir şer aleti olan şeytanın şerrinden kurtulmak için şeytanı yüceltmeleri, bazı yazarların “Yezidîler şeytana tapıyor” gibi söylemlerine yol açmıştır. Oysa Yezidilerde, hataya düşmemek için bir hata ve şer aleti olan şeytanın şerrinden korunmak için saygı göstermek onu memnun etmek gerekir inancı vardır.⁴⁰

2.1.3.9. Sabiiler

³⁹ F.F. Minorsky, *El-Ekrâd: Mulâhazât ve İntibâât*, Bağdat: Matbaatu’n-nucûm, 1968, s.52. Aktaran: Ziya Abbas

⁴⁰ Abbas, s.44-45.

Bunların dışında heterodoks⁴¹ bir gurup olarak Sabiilerde bulunmaktadır.⁴² Sabiiler eski bir dini topluluktur. Bu topluluk oldukça çekingen olduğundan inanç gerçekleri, bilim adamları ve tarihçilerin tartışma konu olmuştur. Bu bilim adamları ve tarihçilerden bir grup, Sabiilerin, Babil ve Asurluların dinlerine dâhil etmiştir. Bu dinler putperestliğin en eski dinlerinden olup temelinde yıldızlara tapma ve buna bağlı çeşitli ayinlerden oluşmaktadır.⁴³ Sabiiler hakkında ileri sürülen görüşlerde bir fikir birliğine varılamamış, inandırıcı ve kesin bir kanıt ortaya konulamamıştır.⁴⁴

Sabiî olabilmek için hem baba hem de annenin Sabiî olması gerekmektedir. Musevî ve Yezidîlerde olduğu gibi Sabiîlik'te de Sabiî olmayanlarla evliliğe müsaade edilmez. Çünkü kanların karışacağına ve böylece nesillerinin bozulup yok olacağına inanılır. Bu uygulama Sabiilerin kanının başka milletlerin kanıyla karışmamasına yol açmakta, buna bağlı olarak da Sabiilerin sayısı gün geçtikçe azalmaktadır.⁴⁵

Sabiiler, Mecusiler gibi meleklerle inanıp kibleyi haçlar ve beş vakit namaz kılarlar.⁴⁶ Sabiilerin, Allah'a ahirete ve bazı peygamberlere inandıkları ancak hastalık, sağlık, hayır ve şer işlerinde yıldızların etkili olduğunu kabul ettikleri ve inançlarının birçoğunun tevhide dayandığı söylenmektedir.⁴⁷ Sabiilerin inanç bağlamında konuştukları dil Aramca ve Mandâicedir. Bu dil, zamanında Filistin'de çok yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Sabiiler tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de bu dille konuşmaktadırlar. Çünkü bu dil dinlerinin dilidir. Irak'a geldiklerinden bu yana da aynı dille konuşmaktadırlar.⁴⁸ Binlerce yıl önce Irak'a gelmiş olan Sabiilerin büyük çoğunluğu Basra, Maysan ve Nasırıyye gibi güney illere yerleşmiştir. Birinci dünya savaşından sonra birçoğu Bağdat'a göç etmiş ve bir kısmı da yine güneyde Dicle ve Fırat nehirlerinin kenarlarına yerleşmiştir.⁴⁹

---

⁴¹ TDK, Heterodoks Kelimesinin Anlamı, Büyük Türkçe Sözlük, 2018, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5ba14cdc5bbe85.23672271 (Erişim Tarihi:09 Eylül 2018).

⁴² Kurşun, a.g.e., s.36.

⁴³ Alî Abdulvâhid Vâfi, *el-Yehûdiyye ve'l-Yehûd*, Bağdat: Dâru'n-nehr, 1970, s.84. Aktaran: Ziya Abbas

⁴⁴ Abdurrezzâk el-Hasanî, *es-Sabiyyûn fi Hâzrihim ve Mâzîhim*, 1982, s.9. Aktaran: Ziya Abbas

⁴⁵ Abbas, s.40-43.

⁴⁶ Hazâl el-Mâcidî, *Cuzûru'd-Diyâneti'l-Mandâiyye*, Bağdat: Safâ Matbaası, 1997, s.25. Aktaran: Ziya Abbas

⁴⁷ Alî el-Hamânî, *Es-Sâbia Hukmuhu's-Sârî ve Hakikatuhumu'd-Dîniyye*, Beyrut: Matbaatu'l-gadîr, 1999, s.41. Aktaran: Ziya Abbas

⁴⁸ Abbas, a.g.e., s.42.

⁴⁹ Nâciye Mersay, *Meâhîm*, 2. Baskı, Bağdat: Sâbia Mandâiyye, 1981, s.51. Aktaran: Ziya Abbas

2.1.3.10. Şebekler

Ayrıca Irak'ta Şebekler gibi değişik isimler altında başka guruplarda mevcuttur.⁵⁰ Şebeklerin kökeni hakkında çok farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlerin bir kısmı şebeklerin asılını Kürtlere bağlamış, bir kısmı güney İran'dan geldiklerini belirtmiş, bir kısmı da Türkmen olduklarını savunmuştur.⁵¹ Yapılan araştırmalardan ve tarihî kaynaklardaki bilgilerden anlaşılacağı üzere şebeklerin aslı Türkmen'dir. Şebekler kendi aralarında Türkçe ve Farsçanın etkisi açık bir şekilde görülen farklı bir Türkçe ile konuşurlar.⁵²

2.1.4. Irak'ın İdari Yapılanması

Irak Cumhuriyeti idari olarak 19 vilayete ayrılmıştır. Bu 19 vilayetten 15 tanesi merkezi (Bağdat) hükümetçe, diğer 4 tanesi de (Erbil, Duhok, Süleymaniye ve Halepçe) Irak Kürdistan Bölgesel Yönetim (IKYB)'ince yönetilmektedir. Bu vilayetler merkezleri ile birlikte aşağıdaki gibidir.

- ❖ Anbar (Ramadi)
- ❖ Basra (Basra)
- ❖ Mutahanna (Semave)
- ❖ Kasidiye (Divaniye)
- ❖ Necef (Necef)
- ❖ Erbil (Erbil)
- ❖ Süleymaniye (Süleymaniye)
- ❖ Babil (Hille)
- ❖ Bağdat (Bağdat)
- ❖ Dikar (Nasiriye)
- ❖ Diyala (Bakuba)
- ❖ Halepçe (Halepçe)^{53 54} (Eski Tarihli Haritalarda Gösterilmez)
- ❖ Kerbela (Kerbela)

⁵⁰ Kuşun, a.g.e., s.36.

⁵¹ Şâkir Hasbak, *El-İrâku's-Şemâli Dirâse Li-Nevâhi Et-Tabiiyye Ve'l-Beşeriyye*, Bağdat, 1973, s.216. Aktaran: Ziya Abbas

⁵² Abbas, a.g.e., s.35-36.

⁵³ Osamah Golpy, "Halabja: City of Peace Becomes Kurdistan's Fourth Province", *Rûdaw*, 08 Şubat 2015, <http://www.rudaw.net/english/kurdistan/08022015> (Erişim Tarihi:04 Kasım 2018).

⁵⁴ *The President of the Republic Visits Halabja*, (t.y.) 2018, <https://presidency.iq/EN/Details.aspx?id=987> (Erişim Tarihi:04 Kasım 2018).

- ❖ Kerkük (Kerkük)
- ❖ Maysan (Amara)
- ❖ Ninova (Musul)
- ❖ Selahaddin (Tikrit)
- ❖ Vasit (Kut)⁵⁵

Hiyerarşik olarak birinci sırada iller gelir. Ardından ilçeler. Üçüncü olarak nahiyeler ve son olarak da köyler gelir.

2.1.4.1. Vilayetler

Irak Cumhuriyeti anayasasına göre IKYB federe bölgesi dışındaki ve başkent Bağdat dışında kalan 15 vilayet, Irak anayasasına göre bir bölgeye dâhil olmayan Vilayetler olarak adlandırılmıştır.⁵⁶ Bu illerin yönetimi âdem-i merkezîyetçilik ilkesine göre yapılır. Bu ilkeden hareketle Irak'ta yerel yönetimlerin geniş bir yerel serbesti içine olduğu söylenebilir. Vilayetler, ilçeler, nahiyeler ve köylerin toplanması ile oluşur.

İl yönetiminin başında il meclisi tarafından seçilen vali bulunur ve kendisine meclis tarafından verilen yetkileri kullanır. İl meclisi, hiçbir bakanlığın veya bakanlığa bağlı olmayan kurum ve kuruluşların kontrol ve denetimine tabi değildir ve aynı zaman mali açıdan bağımsızdır.⁵⁷

2.1.4.2. İlçeler

Vilayetten sonra gelen ikinci yerel yönetim birimidir. Irak'ta ilçelerin, kurulması, sınırlarının, adlarının ve merkezlerinin değiştirilmesi, vali veya vilayet meclisinin 1/3'nin önerisi üzerine, vilayet meclisi üyelerinin salt çoğunluğunun onayıyla gerçekleşir. Aynı zamanda ilçe meclisi üyelerinin salt çoğunluğu kabul etmesi gerekmektedir. İlçeler tüzel kişiliğe sahiptir. Irak'ta ilçe yönetimi 21 sayılı iller kanunu ile düzenlenmiştir.⁵⁸ Ülkede 2010 yılı verilerine göre toplam 118 ilçe bulunmaktadır. İlçenin organları ise ilçe meclisi ve kaymakamdan oluşmaktadır. İlçe meclisi, ilçenin karar organıdır. İlçe meclisi üyeleri dört

⁵⁵ *Provinces of Iraq*, (t.y.) <http://www.statoids.com/uiq.html> (Erişim Tarihi:02 Kasım 2018).

⁵⁶ Bashar Al-Bayati, "Irakta Yerinden Yönetim: Karşılaştırmalı Bir Analiz", (**Doktora Tezi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), s.58.

⁵⁷ Irak Anayasası, 2005, 122. Md.

⁵⁸ 21 Sayılı İller Kanunu 2008.

yıllığına yerel halk tarafından gizli oyla doğrudan seçilirler. İlçe meclisi 10 üyeden oluşur. Ve ilçede her 50 bin kişi başına meclis üye sayısına bir üye eklenir.

Kaymakam ilçede en yüksek yürütme organıdır. Kaymakam ilçe meclis üye sayısının salt çoğunluğunun oyları ile seçilir. Kaymakam seçildikten sonra, valinin idari emri ile atanır ve valinin yönlendiresi ve denetimine tabidir. Kaymakam genel müdür statüsünde kabul edilebilir.⁵⁹

2.1.4.3. Nahiyeler

Nahiye, vilayet ve ilçeden sonra gelen hiyerarşik sıralamaya göre üçüncü düzey yerel yönetim birimidir. Nahiyeler ilçelere bağlı idari birimlerdir. Bu birim nahiyedeki yerel halkın bütün ihtiyaçlarından sorumludurlar. Nahiye bir idari birim olarak tüzel kişiliği haiz, mali ve idari özerkliğe sahiptir. Irak'ın genelinde 2010 verilerine göre toplam 272 nahiye bulunmaktadır. Nahiye meclisi idari birimin karar organıdır. Nahiye müdürü, nahiye meclisi tarafından seçilir ve nahiyede bulunan en yüksek yürütme organıdır ve genel müdür yardımcısı statüsündedir. Seçildikten sonra valinin idari emre doğrultusunda atanır ve valinin yönlendirmesi ile denetimine tabidir.⁶⁰

2.1.4.4. Köyler

Köyler idari hiyerarşide son sırada yer alır. Köylerin, vilayetler, ilçeler ve nahiyeler gibi tüzel kişiliği yoktur. Köylerin ve mahallelerin yönetimini nahiye meclisi ve nahiye müdürünün görev ve yetkileri dâhilinde muhtarlar eliyle gerçekleştirilmektedir. Vilayet sınırları içerisinde köylerin kurulması, diğer idari birimlerle birleştirilmesi ile sınırları ve adının değiştirilmesi vilayet meclisi üyelerinin 1/3'ü veya valinin önerisi üzerine, vilayet meclisinin üye sayısının salt çoğunluğunun onayı ile gerçekleşir. 13 sayılı 2011 yılı muhtar kanununda köy ile ilgili şu ibareler yer almaktadır. Köy, yasaya göre “Nüfusu 300 kişinin altında olmayacak toplu meskenlerden oluşur.” şeklinde tanımlanmıştır.⁶¹ Söz konusu yasada her idari birimin belediye sınırları içerisindeki mahalle ve her köyün başında bir muhtar bulunur.

---

⁵⁹ Al-Bayati, a.g.e., ss.67-68

⁶⁰ Al-Bayati, a.g.e., ss.69-70

⁶¹ 13 Sayılı Muhtarlar Kanunu, 2011, 2. Md.

Muhtar, idari birimin yerel meclis üyelerinin salt çoğunluğunun oylarıyla seçilir ve valinin kararı ile atanır. Yasaya göre muhtarın görev süresi dört yıldır ve yeniden seçilebilmesi için meclise tekrar başvurabilme imkânı tanınmıştır.⁶²

2.2.4.5. Başkent Bağdat

Dünya üzerindeki bütün devletler başkentlerine ayrı bir önem vermiştir. Bağdat şehri tarihsel olarak bakıldığında kadim bir şehirdir. Bağdat şehrini Dicle nehri, Karh ve Rısafa olarak ikiye ayırır. Uzun yıllar boyunca Bağdat dünyada önemli bilim merkezlerinden biri olmuştur. Bağdat'ta ilk belediye Osmanlı döneminde 1868 yılında Mithat paşa tarafından kurulmuştur. Arap ülkelerinde Kahire'den sonra gelen en büyük ikinci kenttir. Bir coğrafi bölgede iki idari birim olarak gözüken Bağdat, belediye sınırları ile başkent statüsünü taşıyor ve idari sınırları ile de Bağdat ili vasfını haizdir.⁶³

2005 Anayasası'nın 11. Maddesinden başkent Bağdat ile ilgili şöyle denmektedir; “ Irak Cumhuriyetinin başkenti Bağdat tır”, ayrıca 116. Madde ise başkent Bağdat devletin federal sisteminin bir unsuru olarak gösterilmiştir. Bağdat belediye sınırları ile Irak Cumhuriyetinin başkentidir ve idari sınırı ile Bağdat ilini teşkil eder. Başkent hiçbir bölgeye katılamaz ve statüsü bir kanun ile düzenlenir denilmiştir.⁶⁴

2.1.4.6. Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKYB)

Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKYB), Irak'ın kuzeyinde bulunan dört vilayette Duhok, Erbil, Süleymaniye ve Halepçe vilayetlerinde kurulu olan bir otonom yönetim bölgesidir. 1992 yılında birinci körfez savaşı ve sonrasında ilan edilen uçuşa yasak bölge gibi gelişmelerin ardından kurulmuştur. 2005 tarihli federal Irak anayasasına göre bölge olarak adlandırılan IKYB, federatif yapıdaki diğer devlerde olduğu gibi federe devletlerin önemli karakteristik özelliklerini taşımaktadır.⁶⁵

IKYB, Irak dinarından ayrı bir para birimi hariç neredeyse bağımsız bir devletin sahip olduğu çoğu organa sahiptir. Bunlar; bir bayrak, milli marş, parlamento, çeşitli bakanlıklar,

---

⁶² Al-Bayati, a.g.e., ss.70-71

⁶³ Al-Bayati, a.g.e., ss.72-73

⁶⁴ 2005 Irak anayasası, 2005:124. Madde.

⁶⁵ Mehmet Dalar, **Tarihsel, Siyasal ve Hukuksal Perspektifiyle Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi**, 1.Basım, Bursa: Alfa Aktüel Yayınları Alfa Akademi Ltd. Şti., 2016, s.136.

silahlı bir kuvvet (Peşmerge) ve uluslararası temsilcilikler olarak sıralanabilir. IKYB'nin Avustralya, Avusturya, Belçika, Fransa, Almanya, İran, İtalya, Polonya, Rusya, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık (İngiltere) ve ABD'de olmak üzere toplam on dört adet temsilciliği bulunmaktadır.⁶⁶

Diğer taraftan IKYB yönetim alanında başta Türkiye olmak üzere, İran, Rusya, Almanya, Fransa, Birleşik Krallık (İngiltere), ABD, Ürdün, Mısır, Filistin, BAE, Çekya, Sudan, Macaristan, Çin, Hollanda, Kuveyt, İtalya, Suudi Arabistan, Hindistan, Yunanistan, Güney Kore, İsveç, Romanya, Polonya, Avusturya, Belçika, Kanada ve Japonya'nın, konsoloslukları ya da ticaret ofisleri bulunmaktadır. İlginç olarak bu devlerin haricinde İspanya, Danimarka, Sri Lanka, Belarus, Slovakya ve Brezilyanın fahri konsoloslukları vardır. IKYB bölgesinde uluslararası kuruluşların da ofisleri bulunmaktadır. Bunlara Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı (Japan International Cooperation Agency (JICA)), Güney Kore Uluslararası İşbirliği Ajansı (Korea International Cooperation Agency (KOICA)) Uluslararası Kızılhaç Komitesi, UNAMI (Birleşmiş Milletler Irak Yardım Misyonu) ve Avrupa Birliği Erbil irtibat ofisi sayılabilir.⁶⁷

IKYB idari olarak başkent Erbil ile birlikte Süleymaniye, Duhok ve Halepçe vilayetlerinden oluşmaktadır. Bunla birlikte Irak merkezi yönetimiyle henüz anlaşamadığı Kerkük ve Diyala gibi yerlerin statüsü kesinliğe kavuşturulamadığı için IKYB'nin bu yerlerle ilgili sınırları henüz tam belirlenmiş değildir.⁶⁸ Bu durum Irak merkezi hükümeti ile IKYB arasında tartışmalı bölgeler denilen sorunu ortaya çıkarmaktadır.

Tartışmalı bölgeler denilen sorun, başta Kerkük vilayetinin tamamı olmak üzere Diyala, Selahaddin, Ninova ve Vasit vilayetlerinin bir kısmının IKYB yönetim bölgesinde olmamasına rağmen IKYB'nin bu alanlarda yönetim hakkı iddia etmesinden kaynaklanır.

Bu tartışmanın sıcak bir çatışmaya döndüğü en son örnek 25 Eylül 2017 tarihindeki bağımsızlık referandumu sonrasında Irak ordusunun 16 Ekim 2017 tarihinde Kerkük'e yönelik

⁶⁶ KRG Offices Abroad, (t.y.) 2019, <https://dfr.gov.krd/p/p.aspx?p=40&l=12&s=020100&r=364> (Erişim Tarihi: 01 Ocak 2019).

⁶⁷ *Current Foreign Representations in the Kurdistan Region*, (t.y.) 2019, <https://dfr.gov.krd/p/p.aspx?p=37&l=12&s=020100&r=363> (Erişim Tarihi:01 Ocak 2019).

⁶⁸ Dalar, s.137.

başlattığı harekât⁶⁹ ve harekât sonrasında Kerkük valiliğine Irak bayrağının yeniden çekilmesidir.⁷⁰

2.1.5. Türkiye ve Irak Diplomatik ilişkileri

Türkiye ve Irak arasında uzun zamandır devam eden diplomatik ilişkiler bulunmaktadır. Türkiye'nin Bağdat şehrinde büyükelçiliği, Erbil şehrinde ise konsoloslugu bulunmaktadır.⁷¹ Irak'ın ise Ankara'da büyükelçiliği, İstanbul ve Gaziantep'te konsoloslukları bulunmaktadır.⁷²

Ancak bu diplomatik temsilcilik sayısının yeterli olmadığı açıkça görülebilir. Türkiye, bu kadar yakın olduğu bir ülkede daha fazla diplomatik temsilcilik ile temsil edilmelidir. Türkiye'nin menfaatlerine uygun olarak Bağdat ve Erbil şehirlerinin dışında Basra, Necef, Musul, Kerkük ve Süleymaniye şehirlerinde diplomatik temsilcilikler açılması düşünülmelidir. Bilhassa Necef'te açılacak bir konsolosluk Türkiye'nin Şii İslam dünyası ile iletişimde oldukça faydalı olacağı oldukça açıktır. Bu düşünceye uygun olarak Türkiye, Musul, Basra⁷³ ile Kerkük ve Necef⁷⁴ şehirlerinde diplomatik temsilcilikler açılması için adımlar atmaya başlamıştır. Ne yazık ki 2018 yılının yaz aylarında Basra kentinde yaşanan olaylar sebebiyle Türkiye konsoloslğunun açılışı ertelenmiştir.⁷⁵

3. TÜRKİYE VE IRAK ARASINDA TİCARİ VE DİPLOMATİK POTANSİYEL BARINDIRAN KONULAR

⁶⁹ *Irak Ordusunun Kerkük Operasyonu Hakkında Bilinenler*, (t.y.) 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41635096> (Erişim Tarihi:19 Ekim 2017).

⁷⁰ *Kerkük'e Irak bayrağı çekildi*, (t.y.) 2017, <https://www.takvim.com.tr/guncel/2017/10/16/kerkuke-irak-bayragi-cekildi> (Erişim Tarihi:19 Ekim 2018).

⁷¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı. *Yurtdışı Teşkilatı*. <http://www.mfa.gov.tr/yurtdisi-teskilati.tr.mfa> (Erişim Tarihi:14 Aralık 2018).

⁷² Iraqi Ministry of Foreign Affairs. *Iraq Mission Abroad*. <https://www.mofa.gov.iq/en/iraq-mission-abroad> (Erişim Tarihi:14 Aralık 2018).

⁷³ *Türkiye, Musul ve Basra Konsoloslukları için Düğmeye Bastı*, (t.y.) 2018, <https://turk-archive.aawsat.com/2018/06/article55411871/turkiye-musul-ve-basra-konsolosluklari-icin-dugmeye-basti/> (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018).

⁷⁴ *Türkiye, Kerkük ve Necef'e konsolosluk açmak için Irak hükümetine başvuru yaptı*, (t.y.) 2018, <https://www.aksam.com.tr/guncel/turkiyeden-kerkuk-ve-necefe-konsolosluk-atagi/haber-805822> (Erişim Tarihi:05 Şubat 2019).

⁷⁵ *Basra'daki Eylemler Türk Konsoloslugu'nun Açılışını Erteletti*, (t.y.) 2018, <https://www.aydinlik.com.tr/basra-daki-eylemler-turk-konsoloslugu-nun-acilisini-erteletti-dunya-eylul-2018> (Erişim Tarihi:05 Şubat 2019).

Bu konu başlığı altında önem sıralamasına göre enerji, ticari faaliyetler, lojistik ve sınır kapıları alt başlıkları altında durulacaktır.

3.1. Enerji

Enerji konusu, Türkiye ve Irak arasında işbirliğine ve ticarete en yatkın başlık olarak kabul edilebilir. Çünkü Türkiye'nin enerji kaynaklarının teminine, Irak'ın ise enerji kaynaklarının ihraç edilmesine ihtiyacı vardır. Bu başlık altında Irak'ın enerji kaynaklarının durumu ile petrol, doğalgaz ve elektrik alanlarındaki mevcut durum ile potansiyeller incelenecektir.

3.1.1. Petrol

Petrol, Irak denilince akla gelen ilk meta olarak kabul edilebilir. Petrol kelimesi Irak ile o kadar zihinlerde yer eder ki çoğu kişinin aklına Irak denilince Fırat ve Dicle nehirleri, Bağdat, Basra Körfezi, Musul, Kerkük veya Samarra şehirleri ve/veya antik tarihi eserlerden önce ilk olarak petrol gelir.

3.1.1.1. Iraktaki Petrol Yönetimi ve Kurumları

Irak'taki enerji yönetimi tıpkı Türkiye'dekine benzemektedir. Türkiye'de enerji yönetimi Enerji Bakanlığının altında; BOTAŞ (Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi), TPAO (Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı), EPDK (Türkiye Cumhuriyeti Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu), MTA (Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü), TAEK (Türkiye Atom Enerjisi Kurumu), MAPEG (Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü), EÜAŞ (Elektrik Üretim Anonim Şirketi), TEİAŞ (Türkiye Elektrik İletim Anonim Şirketi), TEDAŞ (Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi), vb. şirketleri ile yapılanmıştır.

Irak'ta da enerji özellikle petrol yönetimi, Petrol Bakanlığının altında bulunan Basra Petrol Şirketi (B.O.C), Orta Kısım Petrol Şirketi (Midland Oil Company- MD.O.C), Kuzey Petrol Şirketi (N.O.C), Petrol Pazarlama Şirketi (SOMO) ve Petrol Projeleri Şirketi (SCOP) vb. olmak üzere çeşitli kurum ve şirketlere ayrılmıştır. Bu kurumların tümünün açıklanmasından ziyade petrol konusunda başvurulmasına ihtiyaç duyulacak Irak petrol kurumları hakkında bilgi verilecektir.

3.1.1.1.1. Basra Petrol Şirketi (Basra Oil Company – B.O.C.),

Eski adıyla Güney Petrol Şirketi'dir. Merkezi Basra bulunur. Ülkenin güney vilayetlerindeki petrol sahalarının işletilmesinden sorumludur. Günümüzde varlığının sürdürmeyen Irak Ulusal Petrol Şirketinin ana unsurlarından birisi idi.⁷⁶

3.1.1.1.2. Orta Kısım Petrol Şirketi (Midland Oil Company – MD.O.C.),

Orta Kısım Petrol Şirketi (MD.O.C.), Irak'ın merkezi diyebileceğimiz kuzey ve güney kısımları arasında bulunan petrol sahalarının işletilmesinden sorumludur. Bu sahalar;

- Doğu Bağdat,
- Ahdeb,
- Badra,
- Naftkhana sahalarıdır.

Bu sahalardan en önemlisi doğu Bağdat sahadır. Bu sahada Japon JAPEX şirketinin (Japanese Oil Company – Japon Petrol Şirketi) faaliyetleri bulunmaktadır.

Ahdeb petrol sahası Vasit vilayetinde bulunur. Bu sahadan elde edilen petrol Zubaydiah güç istasyonuna iletilir. Orada sıvı gaza dönüştürülerek Kut gaz şirketine iletilerek kullanımı sağlanır. Saha üzerinde Çinli Al-Waha şirketinin yatırımı bulunur.

Badra petrol sahası da Irak-İran sınırında bulunan Vasit vilayeti sınırları içerisinde bulunur. Badra petrol sahasında Rus Gazprom şirketinin yatırımı vardır.

Naftkhana sahası da Irak-İran sınırında bulur ancak bu saha Diyala vilayeti sınırları içerisinde. Bu sahadan elde edilen petrol Daura Rafinerisine boru hatlarıyla iletilir.

Petrol sahalarının dışında MD.O.C. yetki alanında iki tane gaz sahası da bulunmaktadır. Bunlar;

El-Mansuriye gaz sahası ve Akkas gaz sahasıdır.

---

⁷⁶ South Oil Company,
<http://www.wikizero.biz/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvU291dGhfT2lsX0NvbXBhbnk>
(Erişim Tarihi:10 Şubat 2019).

El-Mansuriye gaz sahasında TPAO'nun 2011 yılında beri yatırımları ve faaliyetleri bulunmaktadır. Akkas gaz sahası ise Koreli bir şirket olan KOGAS (Korea Gas Corporation – (Güney) Kore Gaz Şirketi) tarafından geliştirilecektir.

Yukarıda söz edilen sahaların dışında daha fazla sayıdaki keşif edilmemiş sahalarda bulunmaktadır.⁷⁷

3.1.1.1.3. Kuzey Petrol Şirketi (North Oil Company – N.O.C.)

Kuzey petrol şirketi (N.O.C.), Irak petrol bakanlığına bağlı diğer bir şirkettir. Şirketin faaliyet kapsamı petrol ve doğalgaz üretimidir. N.O.C.'un coğrafi faaliyet alanını Kerkük, Ninova, Erbil, Bağdat, Diyala vilayetleri ile Hille ve Kut vilayetlerinin bir kısmını kapsar. Bu alanlar Irak topraklarının kuzey yarısıdır.

Kuzey petrol şirketi Irak'taki rafinerilere ve Kuzey şirketi ünitelerine ve elektrik üretim istasyonlarına çeşitli türlerde ham petrol sağlar. Ayrıca Türkiye ve Suriye'ye doğru uzanan boru hattı sistemleri aracılığıyla petrol ihracatı yapar.⁷⁸

3.1.1.1.4. Dikar Petrol Şirketi (Dhi Qar Oil Company – T.O.C.)

Dikar petrol şirketi 2007 yılında kurulmuştur. Şirketin merkezi Dikar vilayetindeki Nasıriye şehridir. Şirket, Nasıriye sahasının geliştirilmesi üzerine faaliyet gösterir. Nasıriye sahası 2009 yılında faaliyete 15 bin varil üretim kapasitesi ile başlamış, ardından 2012'de bunu 50 bin varile, 2014 yılında 100 bin varile çıkarmıştır. Son olarak Nasıriye sahası 578 km²'dir ve 32 kuyu bulunur.⁷⁹

3.1.1.1.5. Maysan Petrol Şirketi (Missan Oil Company – M.O.C)

Maysan petrol şirketi (M.O.C.) devlet sahipli bir petrol ve doğalgaz şirkettir. Irak'ın Maysan vilayetinde konşludur. 2008 yılında kurulmuştur. Şirketin merkezi Maysan vilayetinin başkenti olan Amara'dadır. Abu-Gharb, Fakka, Halfaya ve Majnoon (Mecnun) dâhil

⁷⁷ Midland Oil Company, <http://mdoc.oil.gov.iq/index.php?name=Pages&op=page&pid=96> (Erişim Tarihi:10 Şubat 2019).

⁷⁸ North Oil Company, http://www.noc.oil.gov.iq/english_ver/homepage_en.htm (Erişim Tarihi:10 Şubat 2019).

⁷⁹ About Dhi Qar Oil Company, <https://toc.oil.gov.iq/en/page/about-us> (Erişim Tarihi:11 Şubat 2019).

olmak üzere çeşitli petrol sahalarını yönetir.⁸⁰ Yaklaşık olarak 17.000 personeli bulunmaktadır.⁸¹

3.1.1.1.6. Petrol Pazarlama Şirketi (Oil Marketing Company – SOMO)

Petrol pazarlama şirketi (SOMO), Irak petrol sektörünün en önemli şirketlerinden bir tanesidir. Irak yasalarına göre ham petrol satış sözleşmelerinin yanı sıra uluslararası standartlara uygun petrol ürünleri sözleşmelerinin sonuçlandırılması konusunda müzakere etmeye yasal olarak yetkili tek şirkettir.

SOMO, Basra hafif ve Kerkük ham gibi Irak ham petrolünün Basra, Khor Al-Amaya ve Ceyhan (Türkiye) gibi ihracat terminallerine pazarlanmasında uzmanlaşmıştır.

SOMO ayrıca, fuel oil ürünlerin ihracatında ve yerel tüketim ihtiyacının fazla ürünlerinden bazıları üzerinde çalışmakta ve tüketicilerine yerel piyasa ihtiyaçlarına göre Kerosen, Benzin, LPG (Liquified Petroleum Gas - Sıvılaştırılmış Petrol Gazı) ve gaz yağı sağlamaktadır.⁸²

3.1.1.1.7. Petrol Projeleri Şirketi (Oil Projects Company – SCOP)

1964 yılında kurulan petrol projeleri şirketi (SCOP), petrol sektörünün projelerinin uygulanmasına adanmış bir şirkettir. Kısaca petrol projelerinin, rafinerilerin, petrol depolarının, boru hatlarının, depolama tanklarının ve ham petrol ihraç terminallerinin tasarım ve uygulanmasında sorumludur.

3.1.1.1.8. Irak Sondaj Şirketi (Iraq Drilling Company – IDC)

Irak sondaj şirketi (IDC), petrol bakanlığının ana temel oluşumlarından bir tanesidir. IDC bir ulusal (Irak) şirkettir ve 1990 yılında kurulmuştur. Kuruluşunun ana amacı sondaj ve “workover” faaliyetlerinin tüm Irak coğrafyasında ve tek bir şirkette sınırlandırılmasıdır. Güncel personel sayısı yaklaşık 8.600 kişidir.⁸³

---

⁸⁰ Missan Oil Company (Iraq), (t.y.) 2014,

https://www.emis.com/php/company-profile/NM/Missan_Oil_Company_ميسان_نפט_شركة_en_3922850.html (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2019).

⁸¹ Missan Oil Company, <https://www.gulfoilandgas.com/webpro1/prod1/suppliercat.asp?sid=10547> (Erişim Tarihi:12 Şubat 2019).

⁸² About Us, (t.y.) 2013, <http://www.somooil.gov.iq/en/index.php/2015-11-14-05-53-22> (Erişim Tarihi:15 Şubat 2019).

⁸³ About Us, <http://www.idc.gov.iq/about-en.php> (Erişim Tarihi:16 Şubat 2019).

3.1.1.1.9. Irak Petrol Tankerleri Şirketi (Iraq Petrol Tankers Company – I.O.T.C.)

Irak petrol tankerleri şirketi, 1972 yılında 35.000 ton kapasiteli yeni tankerlerle kurularak Irak petrolünün Irak bayrağı taşıyan tankerlerle transfer edilmesine başlanmıştır. 1975 yılında filo genişlemiş ve bir milyon tondan fazla petrol Irak tankerlerince nakledilmiştir. 1979 yılında tanker sayısı yaklaşık 1.300.000 ton kapasiteli farklı boyut ve amaçlı 22 tankere ulaşmıştır. 1982 yılında filo 24 tanker ile en üst noktaya ulaşmıştı. 1992 yılında filo, ikinci körfez savaşı sebebiyle imha edilmiştir. 2007 yılında yeni bir Irak petrol tankerleri filosu inşa etme girişimi olarak yaklaşık 13.000 ton yükleme kapasiteli 4 adet tanker satın alınmıştır. Şirket, filosunu yeniden inşa etmeye başladığında ham petrolü nakletmek için büyük petrol tankerleri satın almayı istemektedir. Şirketin şu anda aktif, Dicle, Fırat, Bağdat ve Şattül Arap isimli 4 tane tankeri bulunmaktadır.⁸⁴

3.1.1.1.10. Petrol Arama (Keşif) Şirketi (Oil Exploration Company – OEC)

Irak petrol bakanlığına bağlı devlet sahipli diğer bir şirkette petrol arama şirkettir. Şirketin faaliyetleri şunlardır: sismik veri toplama, işleme ve yorumlama, keşif ve tasfiye kuyularının yerleri ve keşfedilen petrol ve gaz sahalarının kesin tasvirine yol açan ilgili jeolojik ve jeofizik çalışmalar olarak sıralanabilir. Keşif edilen sahaların geliştirilmeye hazırlanıldığı noktada OEC'in sorumlulukları sona erer. OEC ayrıca Irak hükümetini işletme konsorsiyumlarında temsil eder. Örnek olarak Badra sahası verilebilir. Badra sahasında OEC %25'lik hissesiyle Gazprom, Petronas ve TPAO partnerleriyle yer alır.⁸⁵ Şirketin kuruluş tarihi 1987 olarak kabul edilebilir. OEC, 2003 yılı ve sonrasında oldukça yıpranmış ve ardından yeniden yapılanmaya başlamıştır.⁸⁶

3.1.1.1.11. IKYB Doğal Kaynaklar Bakanlığı

Yukarıda sayılan kurum ve şirketlerin haricinde IKBY yetki alanındaki doğal kaynakların yönetilmesinden IKYB doğal kaynaklar bakanlığı sorumludur.

⁸⁴ *Commercial Activities*, <http://iotc.oil.gov.iq/en/index.php?page=Commercial%20activities> (Erişim Tarihi:02 Mart 2019).

⁸⁵ *About Us*, [http://wiki.openoil.net/Oil_Exploration_Company_\(OEC\)](http://wiki.openoil.net/Oil_Exploration_Company_(OEC)) (Erişim Tarihi:17 Şubat 2019).

⁸⁶ *About Us*, <http://oec.oil.gov.iq/en/page/about-us> (Erişim Tarihi:19 Şubat 2019).

IKYB bakanlığı faaliyetlerinin Irak anayasasının 111., 112., 115. ve 121. maddelerine uygun olarak sürdürür ve IKYB bölgesel petrol ve doğalgaz konseyinin gözetimi altındadır.

Doğal kaynaklar bakanlığı, bölgedeki (IKYB Bölgesi) hidrokarbonların ve mineral kaynaklarının araştırılmasında yatırım yapmak isteyen şirketlerle üretim paylaşımı anlaşmalarının imzalanmasındaki tek yetkilidir. Tabi IKYB sınırları dâhilindedir bu yetkisi. Geriye kalan tüm Irak idari coğrafyasındaki tek yetkili Irak petrol bakanlığı ve ona bağlı kuruluşlardır. Bakanlık ayrıca nakliye ve depolama altyapısı, hidrokarbonlar ve mineral üretim operasyonlarının yanı sıra rafinaj, petrokimyasallar ve perakende faaliyetleri için lisans veren makamdır.⁸⁷

3.1.1.2. Irak Topraklarında Petrol Faaliyetlerinde Bulunan Şirketler

Irak topraklarında dünyanın çeşitli ülkelerinden şirketler faaliyet göstermektedir. Bu şirketler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1: Irak Topraklarında Petrol Faaliyetlerinde Bulunan Şirketler

APIOIL	BHARAT OMAN	BHARAT PETROLEUM	BP OIL	CHEVRON	CHINA OFFSHORE
İTALYA	HİNDİSTAN	HİNDİSTAN	İNGİLTERE	ABD	ÇİN HALK CUMHURİYETİ
ENI	EXXON MOBIL	GS GALTEX	HINDUSTAN	HMEL	INDIAN OIL
İTALYA	ABD	GÜNEY KORE	HİNDİSTAN	HİNDİSTAN	HİNDİSTAN
IPLOM	IPT	APEX	JXTG NIPPON	KOCH	KOGAS
İTALYA	RUSYA-IRAK	JAPONYA	JAPONYA	ABD	GÜNEY KORE
LITASCO	MOTOR OIL	NAYARA	PETROBRAS	PETROGAL	PETRONAS
RUSYA	YUNANİSTAN	HİNDİSTAN	BREZİLYA	PORTEKİZ	MALEZYA
PERTAMINA	RELIANCE	REPSOL	SARAS	SHELL	SINOCHEM
ENDONEZYA	HİNDİSTAN	İSPANYA	İTALYA	İNGİLTERE	ÇİN HALK CUMHURİYETİ
SK ENERGY	TOTSA TOTAL	TÜPRAŞ	UNIPEC	VALERO	ZHENHUA OIL
GÜNEY KORE	FRANSA	<i>TÜRKİYE</i>	ÇİN HALK CUMHURİYETİ	ABD	ÇİN HALK CUMHURİYETİ

Kaynak: Irak Petrol Bakanlığı, <https://oil.gov.iq/index.php?name=Pages&op=page&pid=100> (Erişim Tarihi:21 Ocak 2019).

⁸⁷ *About The Ministry*, (t.y.) 2013, <http://mnr.krg.org/index.php/en/the-ministry/about-the-ministry2> (Erişim Tarihi:08 Ocak 2019).

Yukarıdaki tabloda bulunan şirketlerin yedi tanesi Hindistan, dörder tanesi İtalya, ABD ve Çin Halk Cumhuriyeti, üç tanesi Güney Kore, ikişer tanesi Japonya ve İngiltere ve birer tanesi; Türkiye, İspanya, Portekiz, Brezilya, Yunanistan, Fransa, Endonezya menşelidir. Rusya menşeli ise biri bağımsız diğeri Irak ortaklığı olan iki tane firma bulunmaktadır. Bu tabloda Hindistan'ın bu kadar aktif bir şekilde yer alması dikkat çekmektedir. Türkiye ve Yunanistan gibi yakın coğrafya ülkelerinin sadece birer şirket ile faaliyet göstermesi de dikkate değerdir.

3.1.1.3. IKYB Bölgesinde Petrol Faaliyetlerinde Bulunan Şirketler

Aşağıdaki tabloda IKYB bölgesinde, IKYB doğal kaynaklar bakanlığından lisans alıp faaliyet gösteren uluslararası petrol firmaları ve Menşei ülkeleri gösterilmektedir.

Tablo 2: IKYB Bölgesindeki Uluslararası Petrol Şirketleri

AVUSTURYA	OMV
KANADA	GROUNDSTAR RESOURCES
	NIKO RESOURCES
	SHAMARAN PETROLEUM
	TALİSMAN ENERGY
	VAST EXPLORATION
	WESTERNZAGROS
ÇİN	ADDAX PETROLEUM
MACARİSTAN	MOL
HİNDİSTAN	RELIANCE INDUSTRIES
NORVEÇ	DNO INTERNATIONAL
PAPUA YENİ GİNE	OIL SEARCH
RUSYA	GAZPROM
GÜNEY KORE	KOREA NATIONAL OIL COMPANY
TÜRKİYE	DOĞAN ENERJİ
	GENEL ENERGY
	PETOIL
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	ABU DHABI NATIONAL ENERGY COMPANY (TAQA)
BİRLEŞİK KRALLIK	AFREN
	GULF KEYSTONE PETROLEUM
	PERENCO
	STERLING ENERGY
AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ	ASPECT ENERGY
	CHEVRON
	HESS
	HUNT PETROLEUM
	MURPHY OIL CORPORATION

Kaynak: List of International Oil Companies in Iraqi Kurdistan,

<http://www.iraqi-businessnews.com/list-of-international-oil-companies-in-iraqi-kurdistan/> (Erişim Tarihi:27 Şubat 2019).

Bir önceki tablodan farklı olarak IKYB bölgesinde Asyalı şirketlerden çok Batı kökenli (Kanadalı, Amerikan, İngiliz ve Türk) şirketler dikkat çekmektedir. IKYB bölgesinde altı Kanadalı, beş Amerikan, dört İngiliz ve üç Türk petrol şirketi faaliyet göstermektedir. Diğer kalan şirketler ise Çin, Hindistan, Norveç, Rusya, Macaristan, Papua Yeni Gine ve Birleşik Arap Emirlikleri menşelidir.

3.1.1.4. Irak Petrol Rezervleri

Irak, OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) verilerine göre kanıtlanmış rezerv olarak %12.1 ile dördüncü sırada yer almaktadır.⁸⁸

OAPEC (Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü) verilerine göre ise Irak üye on bir ülke içerisinde Suudi Arabistan'dan sonra ikinci sırada bulunmaktadır. Irak'ın petrol rezervleri, bu ülkenin kaynaktan kıtlığından ziyade var olan kaynaklarını işlemeye ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Aşağıda bulunan OAPEC ham petrol rezervleri incelendiğinde bir önceki paragrafta yer verilen konu daha iyi bir şekilde anlaşılacaktır.

Tablo 3: OAPEC Ham Petrol Rezervleri

ÜLKELER	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
BAHREYN	120.000	120.000	120.000	120.000	120.000	120.000	120.000	80.000
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	97.800.000	97.800.000	97.800.000	97.800.000	97.800.000	97.800.000	97.800.000	97.800.000
CEZAYİR	12,200.000	12,200.000	12,200.000	12,200.000	12,200.000	12,200.000	12,200.000	12,200.000
IRAK	142,283.000	141,350.000	143,100.000	143,100.000	142,800.000	142,100.000	148,400.000	147,223.000
KATAR	25,462.000	25,264.000	25,240.000	25,070.000	25,244.000	25,244.000	25,244.000	25,244.000
KUVEYT	101,500.000	101,500.000	101,500.000	101,500.000	101,500.000	101,500.000	101,500.000	101,500.000
LİBYA	47,097.000	48,014.000	48,472.000	48,364.000	48,424.000	49,516.000	48,363.000	48,363.000
MISIR	4,330.000	4,280.000	4,190.000	4,200.000	3,700.000	3,469.000	3,390.000	3,325.000
SURİYE	2,500.000	2,500.000	2,500.000	2,500.000	2,500.000	2,500.000	2,500.000	2,500.000
SUUDİ ARABİSTAN	264,516.000	265,410.000	265,853.000	265,790.000	266,578.000	266,445.000	266,210.000	266,260.000
TUNUS	425.000	425.000	425.000	425.000	425.000	425.000	425.000	425.000
OAPEC	698,233.000	698,863.000	701,400.000	701,069.000	701,291.000	701,329.000	706,152.000	704,920.000

Kaynak: OAPEC, Data Bank, <http://oapecdbsys.oapec.org:8080/apex/f?p=101:20:::> (Erişim Tarihi:18 Mart 2019),

Reserves,.

3.1.1.5. Irak Petrol İhracatı

⁸⁸ OPEC. 2018 Yıllık İstatistik Bülteni, (t.y.) https://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/330.htm (Erişim Tarihi:04 Ocak 2019).

Irak, kıyıları petrol ihracatına elverişli olmadığı için petrol ihracatını petrol tankerlerinin yanında petrol boru hatlarıyla⁸⁹ da gerçekleştirmektedir. Ek-1'de bulunan tablo Irak'taki tüm petrol boru hatlarını göstermektedir. Irak topraklarında yirmi iki tanesi faal bir tanesi kapalı olan 23 adet petrol boru hattı bulunmaktadır. Bu boru hatlarından iki tanesi Türkiye, birer tanesi ise Lübnan, Suriye ve Suudi Arabistan ile paylaşılmaktadır.

Boru hatlarının haricinde bölgesel olarak bakıldığında OPEC verilerine göre, Irak petrol ihracatını, Asya – Pasifik, Avrupa, Kuzey Amerika, Ortadoğu ve Latin Amerika bölgelerine yapmaktadır.

3.1.1.6. Irak'ın Petrol Jeolojisi

Irak toprakları içerisinde çok sayıda petrol yatağı bulunduğu için sadece önemli görülen petrol yatakları hakkında bilgi verilecektir ama önce bu yatakların oluşumları hakkında bilgi verilmesi tercih edilmiştir.

Irak'ın petrol jeolojisi, Orta Doğu bölgesinin geri kalanına benzer. Afrika ve Arabistan plakaları jeolojik zamanlar boyunca Avrasya'ya doğru ilerlerken, antik Tethys okyanusu yavaş yavaş kapandı ve iyi kaynak kayalarının istisnai bir kombinasyonunu yarattı. Çeşitli özelliklere sahip rezervuar kayalar (hem kumtaşları hem de karbonatlar) ve hidrokarbonları yerinde tutan güçlü kapak kayalar. Arap plakasının Avrasya'ya hareketi, İran'da Zagros Dağları'nı ve bunun batısı / güneybatısında, Irak'ın üç ana hidrokarbon havzasını oluşturmuştur.

- Zagros Kıvrım Kayışı
- Mezopotamya Ön Havzası
- Widyan Havzası İç Platformu

3.1.1.6.1. Zagros Kıvrım Kayışı

Süper dev Kerkük rezervuarı ve IKYB bölgesindeki alanlar da dâhil olmak üzere, dağların hemen batısındaki Zagros kıvrım şeridi bir dizi yumuşak kıvrımla birlikte doğudaki İran sınırına yaklaşır ve Irak'ın kuzeyinin çoğunu içine alır. Kıvrım kayışının kendisi, hem

---

⁸⁹ Bkz. Ek-1

petrol hem de gaz bakımından zengin olan üretken bir hidrokarbon bölgesi olan İran'a devam eder. Bu bölge kuzey olarak adlandırılır.

3.1.1.6.2. Mezopotamya Ön Havzası

Irak'ın süper dev alanlarının çoğunun bulunduğu Mezopotamya ön havzası. Jeolojik olarak ayrılmamasına rağmen, bu havzayı Güney Mezopotamya ("Güney" olarak adlandırılır), uluslararası şirketler tarafından işletilen alanların çoğunun bulunduğu Basra bölgesi ve Aluvial arasında uzanan Orta Mezopotamya ("Merkez") arasında bölebiliriz. Fırat ve Dicle nizamlarının ovaları Bağdat civarında. Jeolojik havza İran, Kuveyt ve Suudi Arabistan'a kadar uzanıyor. Genellikle gaz eğilimli olandan daha fazla petrol eğilimlidir.

3.1.1.6.3. Widyan Havzası İç Platformu

Batıdaki Widyan Havzası - İç Platformu, geniş bir biçimde Batı ile örtüşüyor. Çöl, Suudi Arabistan'ın içine doğru uzanır. Üç ana havzada en az araştırılmış olan ve petrol bakımından zengin olanlardan daha ziyade gaz bakımından zengin olduğu düşünülmektedir.⁹⁰

3.1.1.7. Irakta Bulunan Petrol Yatakları

3.1.1.7.1. Ahdab Petrol Yatağı

Petrol bakanlığının kontrolündedir. Vasit vilayetinde Bağdat'ın 180 km güney doğusundadır. 1979 yılında keşfedilmiştir. 303 km² lik bir alanı kaplamaktadır. %75'i CNPC (China National Petroleum Corporation - Çin Milli Petrol Şirketi), %25'i kuzey petrol şirketi tarafından geliştirilmektedir. Alanda 1 milyar varil petrol ve 750 milyar standart kübik ayak gaz rezervi vardır.⁹¹

3.1.1.7.2. Badra Petrol Yatağı

Petrol bakanlığının kontrolündedir. Irak'ın doğusunda Vasit vilayetinde bulunur. Bağdat'ın 160 km güney doğusundadır. İran sınırı boyunca uzanmaktadır. 1979 yılında keşfedilmiştir. 16 km uzunluğunda ve 6 km genişliğindedir. Alanda 3 milyar varil petrol rezervi

⁹⁰ International Energy Agency, "World Energy Outlook Special Report", **Iraq Energy Outlook**, İstanbul, 2012, s.51.

⁹¹ *Oil and Gas Fields: Ahdab*, <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-ahdab/> (Erişim Tarihi:25 Şubat 2019).

bulunmaktadır. %30 GAZPROM, %22.5 KOGAS, %15 PETRONAS ve %7.5 TPAO ve %25 Irak devleti sahipli petrol keşfi şirketi tarafından geliştirilmektedir. Alanda faaliyet gösteren diğer şirketler; Stirling Group, Bristol Vehicle Manufacturing Division (Bristol VMD), Zhongman Petroleum and Natural Gas Group Co. Ltd (ZPEC), Petrofac, Samsung, Halliburton, Expro, Alderley, ALE, ve Proclad Group olarak sıralanmaktadır.⁹²

3.1.1.7.3. Bai Hassan Petrol Yatağı

Kontrolü tartışmalıdır. Orijinal kontrolü petrol bakanlığına aittir ama 2014 Haziran ayında IKYB güçlerince (peşmerge) tarafından ele geçirilmiştir. Kerkük sahasının güney batısında Dibis şehrinde bulunmaktadır. Alanda 2.078 milyar varil petrol rezervi bulunmaktadır. 2014 yılında IKYB güçlerince ele geçirilmeden önce %100 kuzey petrol şirketine aitti.⁹³

3.1.1.7.4. Block-1 Sahası

Petrol bakanlığı tarafından kontrol edilir. Irak'ın kuzey batı tarafındadır. 7.300 km²'lik bir alanı kaplar ve Musul'un batısından Irak-Suriye sınırına kadar 100 km civarındadır.⁹⁴

3.1.1.7.5. Block-2 Sahası

Petrol bakanlığının kontrolündedir. Irak'ın kuzey batısındadır. Block-1 sahasının güneyinde Tikrit'in 150 km batısında yaklaşık 8.000 km² büyüklüğünde bir alandır.⁹⁵

3.1.1.7.6. Block-3 Sahası

---

⁹² *Oil and Gas Fields: Badra*, <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-badra/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).

⁹³ *Oil and Gas Fields: Bai Hassan*, <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-bai-hassan/> (Erişim Tarihi:25 Şubat 2019).

⁹⁴ *Oil and Gas Fields: Block 1*, (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-block-1/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).

⁹⁵ *Oil and Gas Fields: Block 2*, (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-block-2/> (Erişim Tarihi: 26 Şubat 2019).

Petrol bakanlığının kontrolündedir. Irak'ın batısında, Ramadi şehrinin 240 km batısındadır. Yaklaşık 7.000 km²'lik bir alanı kaplar. Sahada açılmış bir kuyu bulunmamaktadır. Endonezyalı Pertamina firması bölge ile ilgilendiğini açıklamıştır.⁹⁶

3.1.1.7.7. Block-4 Sahası

Petrol bakanlığının kontrolündedir. Irak'ın batısında Al-Qaim şehrinin 120 km güneyindedir. Al Rutbah şehrine oldukça yakındır.⁹⁷

3.1.1.7.8. Block-5 Sahası

Petrol bakanlığının kontrolündedir. Irak'ın batısında Al Rutbah şehrinin yaklaşık 20 km güneyinde, Suudi Arabistan sınırına yakın batı çölünde bulunur. Yaklaşık 7.000 km²'lik bir alanı kaplar.⁹⁸

3.1.1.7.9. Block-6 Sahası

Petrol bakanlığının kontrolündedir. Irak batı çölünün güney batı parçasında Nəcəf şehrinin yaklaşık 150 km güney batısındadır ve yaklaşık 9.000 km²'lik bir alanı kaplar. Block-6 alanı Suudi Arabistan sınırı boyunca uzanır.⁹⁹

3.1.1.7.10. Block-7 Sahası

Petrol bakanlığının kontrolündedir. Irak'ın merkez parçasında, yaklaşık olarak Nəcəf'in 15 km doğusunda, Hille'nin 30 km güneyinde ve Bağdat'ın 120 km güneydoğusundadır ve yaklaşık olarak 6.000 km²'lik bir alanı kaplar.¹⁰⁰

---

⁹⁶ *Oil and Gas Fields: Block 3*, (t.y.)

<http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-block-3/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).

⁹⁷ *Oil and Gas Fields: Block 4*, (t.y.)

<http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-block-4/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).

⁹⁸ *Oil and Gas Fields: Block 5*, (t.y.)

<http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-block-5/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).

⁹⁹ *Oil and Gas Fields: Block 6*, (t.y.)

<http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-block-6/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).

¹⁰⁰ *Oil and Gas Fields: Block 7*, (t.y.)

<http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-block-7/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).

3.1.1.7.11. Blok-8 Sahası

Petrol bakanlığının kontrolündedir. Irak'ın doğu parçasının merkezinde bulunur. Yaklaşık olarak Bakuba şehrinin 40 km doğusunda ve Bağdat'ın 110 km doğusundadır. 6.000 km² civarında bir alanı kaplar. Pakistan Petroleum Limited (PPL) firması tarafından geliştirilmektedir.¹⁰¹

3.1.1.7.12. Blok-9 Sahası

Irak'ın güney parçasındadır. Petrol bakanlığının kontrolündedir. Yaklaşık olarak Basra şehrinin 20 km kuzeyindedir. Irak-İran sınırına bitişik olarak bulunur ve 900 km²'lik bir alanı kaplamaktadır. 2014 yılının son çeyreğinde keşfedilmiştir. Geliştirilmesini Kuwait Energy Company (KEC) (60%), Dragon Oil (30%), Egyptian General Petroleum Corporation (EGPC) (10%) firmaları yapmaktadır. Aslında sahanın geliştirilmesi %40 KEC, %30 TPAO ve %30 "Dragon Oil" idi. Ancak Irak hükümeti TPAO'yu ihraç edince KEC firması TPAO'nun hisselerinin devraldı daha sonra EGPC ile anlaşmıştır. Block-9 alanında faaliyet gösteren diğer şirketler EGPC ve IDC firmalarıdır.¹⁰² Çeşitli altyapı ve üretim yatırımı fırsatları sunmaktadır.

3.1.1.7.13. Block-10 Sahası

Petrol bakanlığının kontrolündedir. Mutahanna ve Dikar vilayetlerine yayılmıştır. Yaklaşık olarak Nasıriye şehrinin 10 km güneybatısındadır. Geliştirilmesi %60 Lukoil ve %40 Inpex firmaları tarafından yapılmaktadır.¹⁰³

---

¹⁰¹ *Oil and Gas Fields: Block 8*, (t.y.)

<http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-block-8/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).

¹⁰² *Oil and Gas Fields: Block 9*, (t.y.)

<http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-block-9/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).

¹⁰³ *Oil and Gas Fields: Block 10*, (t.y.)

<http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-block-10/> (Erişim Tarihi: 26Şubat 2019).

3.1.1.7.14. Block-11 Sahası

Petrol bakanlığının kontrolündedir. Irak batı çöllerinin güneybatı parçasında bulunur. Yaklaşık olarak Semave şehrinin 70 km batısında ve Necef şehrinin 80 km güneyindedir.¹⁰⁴

3.1.1.7.15. Block-12 Sahası

Petrol bakanlığının kontrolündedir. Irak'ın batı çöllerinin güney batı parçasında bulunur ve yaklaşık 8.000 km²'lik bir alanı kaplar. Necef ve Mutahanna vilayetlerine yayılmıştır. Yaklaşık olarak Semave şehrinin 80 km güney batısında ve Nasriye şehrinin 130 km batısındadır.¹⁰⁵

3.1.1.7.16. Doğu Yatakları

Doğu yatakları dört tane geliştirilmemiş petrol yatağının ortak grup adıdır. Bu yatakların rezervleri bilinmemektedir. Doğu yatakları Diyala vilayetinde Kerkük şehrinin 100-150 km güneyindedir. Bu dört yataktan

- Khashem Al-Ahmar - 1927 yılında,
- Gilabat – 1958 yılında,
- Nau Doman – 1976 yılında,
- Qumar – 1979 yılında keşfedilmiştir.¹⁰⁶

3.1.1.7.17. Doğu Bağdat Petrol Yatağı

Petrol bakanlığı kontrolündedir. Bağdat ve Selahaddin vilayetlerine yayılmış durumdadır. Bağdat şehrinin 10 km doğusundadır. 1976 yılında keşfedilmiş, 8 milyar varil petrol rezervi bulunmaktadır. Alan 65 km uzunluğunda ve 11 km genişliğindedir. Alanın geliştirilmesini ZhenHua şirketi yapmaktadır.¹⁰⁷

¹⁰⁴ *Oil and Gas Fields: Block 11*, (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-block-11/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).

¹⁰⁵ *Oil and Gas Fields: Block 12*, (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-block-12/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).

¹⁰⁶ *Oil and Gas Fields: Eastern Fields*, (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-eastern-fields/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).

¹⁰⁷ *Oil and Gas Fields: East Baghdad*, (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-east-baghdad/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).

3.1.1.7.18. Garraf Petrol Yatağı

Irak'ın güneyindeki Dikar vilayetindedir. Kontrolü petrol bakanlığına aittir. Al-Refaei Őhrinin 5 kuzey batısında, Qalat Sukkar Őhrinin 9 km gneydoğunda ve Nasiriye Őhrinin 85 km kuzeyindedir. 1984 yılında keşfedilmiştir. Alan 17,5 km uzunluğunda ve 5,5 km genişliğindedir. 860 milyon ile 1 milyar varil arasında petrol rezervi bulunmaktadır. Alanda PETRONAS (%45), JAPEX GARRAF LTD (30%) ve N.O.C. (25%) faaliyette bulunur. JAPEX GARRAF LTD Şirketinin sahiplik dağılımı JAPEX 55%, Mitsubishi Corporation 10%, ve JOGMEC (Japan Oil, Gas and Metals National Corporation – Japon Ulusal Petrol, Gaz ve Metaller Şirketi) 35% Őeklindedir.¹⁰⁸

3.1.1.7.19. Halfaya Petrol Yatağı

Irak'ın güneydoğusundaki Maysan Vilayetindedir. Ammara Őhrinin 35 km güneydoğusundadır. 1976 yılında keşfedilmiştir ve 4.1 milyar varil petrol rezervi bulunur. 35 km uzunluğuna ve 10 km genişliğe sahip bir alandır. Geliştirilmesi CNPC (37.5%), TOTAL (18.75%), PETRONAS (18.75%), B.O.C. (25%) Şirketleri tarafından yapılmaktadır. Alanda faaliyet gösteren diğer Şirketler ise Bohai, Daiken, Baker Hughes (GE) Şirketleridir.¹⁰⁹

3.1.1.7.20. Kerkük Petrol Yatağı

Kerkük Vilayetindedir. Kerkük Őhrine yakındır. Kontrolü tartışmalıdır. 1927 yılında keşfedilmiş ve petrol üretimi 1934 yılında başlamıştır. 8.7 milyar varil petrol rezervi bulunmaktadır. Alanın 100 km'den fazla bir uzunluğu ve 4 km'ye kadar bir genişliği bulunmaktadır. Geliştirilmesini Kuzey Petrol Şirketi ve BP (British Petroleum) Şirketi yapmaktadır.¹¹⁰

3.1.1.7.21. Majnoon (Mecnun) Petrol Yatağı

Basra Őhrinin 60 km kuzeybatısında, Basra Vilayetinde bulunur. 1975 yılında keşfedilmiştir ve 13 milyar varil petrol rezervi bulunmaktadır. Alanın 60 km uzunluğu ve 15

¹⁰⁸ *Oil and Gas Fields: Garraf*, (t.y.)

<http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-garraf/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).

¹⁰⁹ *Oil and Gas Fields: Halfaya*, (t.y.)

<http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-halfaya/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).

¹¹⁰ *Oil and Gas Fields: Kirkuk*, (t.y.)

<http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-kirkuk/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).

km genişliği bulunmaktadır. Petrol bakanlığının kontrolündedir. Geliştirilmesini devlet sahipli Basra Petrol şirketi yapmaktadır.¹¹¹

3.1.1.7.22. Maysan Petrol Yatakları

Petrol bakanlığının kontrolünde bulunan Maysan petrol yatakları bir dizi petrol yatağından oluşan kompleks bir yapıdır. Basra şehrinin 175 km kuzeyindedir ve İran sınırına yakındır. Maysan petrol yataklarını Abu Ghirab, Jabal Fauqi (Fakka) ve Buzurgan petrol yatakları oluşturur. 2.5 milyar petrol rezervi bulunmaktadır. Alanın geliştirilmesini %63.75 Çin Ulusal OffShore Petrol Şirketi (China National Offshore Oil Corporation) (CNOOC), %11.25 TPAO ve %25 IDC yapmaktadır.

3.1.1.7.23. Orta Furat Petrol Yatakları

Petrol bakanlığının kontrolündeki bir alandır. Kerbela Vilayetinde, Al-Razaza gölünün güneyinde bulunur. Üç adet kümelenmiş petrol yatağından oluşur. Bu yataklardan Kifl 1960 yılında, Merjan 1983 yılında ve Batı Kifl 1987 yılında keşfedilmiştir. 600 milyon varil petrol rezervi bulunur. Bu alanların yaklaşık olarak ebatları Merjan için 2.5 km uzunluk – 2 km genişlik, Batı Kifl için 10 km uzunluk – 8 km genişlik ve Kifl için 5 km uzunluk ve 1.5 km genişliktir.¹¹²

3.1.1.7.24. Nahr Bin Umar Petrol Yatağı

Basra şehrinin 15 km kuzeyindedir. Kontrolü petrol bakanlığındadır. 40 uzunluğa ve 25 km genişliğe sahiptir. 1940'lı yıllarda keşfedilmiş olup geliştirilmesi B.O.C. tarafından yapılmaktadır. Alanda 6.5 milyar varil petrol ve 12 Bcf (milyar feet küp)¹¹³ doğalgaz rezervleri bulunmaktadır.¹¹⁴

---

¹¹¹ *Oil and Gas Fields: Majnoon*, (t.y.)

<http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-majnoon/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).

¹¹² *Oil and Gas Fields: Middle Furat*, (t.y.)

<http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-middle-furat/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).

¹¹³ *Terimler Sözlüğü Petrol, Petrol Kimyası, Petrol Ürünleri*, http://besergil.cbu.edu.tr/terimler_sozlugu_petrol_kimya_B_C_C (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).

¹¹⁴ *Oil and Gas Fields: Nahr Bin Umar*,

<http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-nahr-bin-umar/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).

3.1.1.7.25. Najmah Petrol Yatağı

Ayrıca Najma adıyla da bilinir. Ninova Vilayetinde Musul şehrinin 50 km güneyindedir. Alanın kontrolü petrol bakanlığındadır. 1934 yılında keşfedilmiştir. 11 km uzunluğunda ve 4.5 km genişliğindedir. 807 milyon varil petrol rezervi vardır.¹¹⁵

3.1.1.7.26. Nasıriye Petrol Yatağı

Bağdat'ın güneyindedir. Kontrolü petrol bakanlığındadır. 4.4 milyar varil petrol rezervi vardır.¹¹⁶

3.1.1.7.27. Qayara Petrol Yatağı

Ninova Vilayetindedir. Petrol bakanlığı kontrolündedir. 1927 yılında keşfedilmiştir. Alanın geliştirilmesini %75 SONANGOL ve %25 Kuzey Petrol şirketi yapmaktadır. Bu sahada 2014 – 2018 arasında güvenlik sebepleri nedeniyle üretim yapılamamış olup, 2018 Şubat ayında sahada çalışmalar yeniden başlamıştır.¹¹⁷

3.1.1.7.28. Rumaila Petrol Yatağı

Petrol bakanlığı bünyesindedir. Basra vilayetinde Kuveyt sınırına 20 mil mesafededir. 1953 yılında keşfedilmiştir. 17.7 milyar varil petrol rezervine sahiptir. Alanın 38 km uzunluğu ve 12 km genişliği bulunmaktadır. Alanın geliştirilmesini; %38 BP (British Petroelum), %37 CNPC ve % 25 B.O.C. yapmaktadır. Alanda faaliyet gösteren diğer şirketlerse “Petrofrac, China Petroleum and Engineering Construction Corporation (CPECC), Frontier Pitts, Baker Hughes, G4s, Schlumberger, Crescent, Worleyparsons, Frazer-Nash Consultancy, Cameron, Amec Foster Wheeler, Zhongman Petroleum and Natural Gas Group (ZPEC)” Şeklinde Sıralanabilir.¹¹⁸

---

¹¹⁵ *Oil and Gas Fields: Najmah,*

<http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-najmah/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).

¹¹⁶ *Oil and Gas Fields: Nasiriyah,*

<http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-nasiriyah/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).

¹¹⁷ *Oil and Gas Fields: Qayara,*

<http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-qayara/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).

¹¹⁸ *Oil and Gas Fields: Rumaila, (t.y.)*

<http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-rumaila/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).

3.1.1.7.29. Batı Kurna – 1 Petrol Yatağı

Basra şehrinin 50 km kuzey batısındadır. 1973 yılında keşfedilmiştir. Kontrolü Petrol bakanlığındadır. 8.7 milyar varil petrol rezervi bulunmaktadır. Alanın geliştirilmesi %25 ExxonMobil, %25 PetroChina, %15 Itochu, %10 Pertamina ve %25 Petrol ihracatı şirketi tarafından yapılmaktadır.¹¹⁹

3.1.1.7.30. Batı Kurna – 2 Petrol Yatağı

Basra şehrinin 65 km kuzey batısındadır. 1973 yılında keşif edilmiştir. Kontrolü petrol bakanlığındadır. 13 milyar varil petrol rezervi bulunmaktadır. Geliştirilmesini %75 Lukoil ve %25 B.O.C. yapmaktadır.¹²⁰

3.1.1.7.31. Zubair Petrol Yatağı

Petrol bakanlığının kontrolündedir. Basra şehrinin 20 km güney batısındadır. 1949 yılında keşfedilmiştir. 4 milyar varil petrol rezervi bulunmaktadır. Alanın geliştirilmesi %32.81 ENI, %18.75 KOGAS, %25 Maysan Petrol Şirketi ve %23.44 B.O.C. tarafından yapılmaktadır. Alanda faaliyet gösteren diğer şirketlerse Weatherford, Daewoo, Samsung, Petrojet, John Crane (Smiths Group), Amarinth, ALE şirketleridir.¹²¹

3.1.1.8. Irak'ın Petrol Üretimi

Irak'ın petrol üretimi 2003 yılından (yeni anayasa çalışmaları vb. olaylarla çalkantılı geçen 2005-2006 hariç olmak) beri istikrarlı bir şekilde artmaktadır. 2017 yılı itibariyle Irak'ın petrol üretimi günlük 4.469,00 bin varildir. 2003 yılından beri gelişimi gösteren tablo aşağıdaki gibidir.

---

¹¹⁹ *Oil and Gas Fields: West Qurna 1*, (t.y.)

<http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-west-qurna-1/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).

¹²⁰ *Oil and Gas Fields: West Qurna 2*, (t.y.)

<http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-west-qurna-2/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).

¹²¹ *Oil and Gas Fields: Zubair*, <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-zubair/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).

Tablo 4: OAPEC Irak Petrol Üretimi (2003-2017)

Yıl	Miktar
2017	4.469,0
2016	4.164,0
2015	3.744,0
2014	3.110,0
2013	2.980,0
2012	2.942,0
2011	2.359,0
2010	2.359,0
2009	2.346,0
2008	2.280,5
2007	2.035,2
2006	1.952,2
2005	1.853,2
2004	2.107,2
2003	1.377,8

Kaynak: OAPEC, Databank, 2019, <http://www.oapec.org/Home/DataBank> (Erişim Tarihi:18 Şubat 2019), Energy Production.

Iraktaki üç büyük rafineri; Baiji, Doura ve Basra toplam üretimin yaklaşık %70'ini oluşturur. Irak rafinerilerince üretilen petrol ürünlerinin yelpazesi iç tüketimin ihtiyaçlarının çok altındadır ve modern ve daha karmaşık rafinerilerden sağlanan olanakların gerisinde kalmaktadır. Irak rafinerilerinin piyasaya çıkardığı ürünlerin yaklaşık %45'i ağır akaryakıttır. Toplam benzin miktarının %15'inden daha azdır. Bu ürün karması Irak'ın günlük talebi karşılayabilmek için 8.5 milyon litre benzin ve 2.6 milyon litre dizel ithal etmesi anlamına gelmektedir.¹²²

3.1.1.9. Irak'ın Petrol Ticareti

Irak'ın petrol ihracatı, petrol bakanlığının 2018 Aralık verilerine göre aşağıdaki gibi gösterilmektedir.

¹²² IEA, Iraq Energy Outlook, <https://webstore.iea.org/weo-2012-special-report-iraq-energy-outlook> (Erişim Tarihi:29 Ocak 2019), s.23.

Tablo 5: Irak Petrol İhracatı (USD+/BBL)

YIL	AY	BASRA HAM		KERKÜK HAM				TOPLAM		ORTALAMA FİYAT (USD/BBL)
		VARİL ADEDİ	DOLAR MİKTARI	CEYHAN LİMANINDAN İHRAÇ EDİLEN		QAYARA SAHASINDAN İHRAÇ EDİLEN		VARİL ADEDİ	DOLAR MİKTARI	
				VARİL ADEDİ	DOLAR MİKTARI	VARİL ADEDİ	DOLAR MİKTARI			
2018	ARALIK	11.450.367	6.079.743.832.92	3.067.607	153.848.207.19	0	0	115.517.974	6.233.592.040.11	53.962

Kaynak: Irak Petrol Bakanlığı: <https://oil.gov.iq/index.php?name=Pages&op=page&pid=100> (Erişim Tarihi:12 Mart 2019).

Daha eski yıllara ait olan veriler incelendiğinde Irak'ın petrol üretimindeki artışın 2013 yılı hariç olmak üzere devam arttı görülmektedir. Yukarıdaki tabloda görülen Ceyhan (Türkiye) limanından yapılan petrol ihracatı Kerkük ham petrolünün ihracatındaki tek yol olarak görünmektedir. Coğrafya ve güvenlik kıstasları dikate alındığında Türkiye'ye yakın bir petrol sahasından yapılacak en uygun ihracat yönteminin Türkiye üzerinden olacağı açık bir şekilde görülebilir.

Kerkük ham petrolünün ihracatı henüz Basra ham petrolü kadar Irak ekonomisine katkıda bulunamıyorsa da Türkiye ve Irak arasında kurulacak güçlü ekonomik ve siyasi ilişkilerin ardından ve daha güçlü altyapı yatırımları ile Irak ekonomisine 2018 Aralık ayı verilerinden çok daha yüksek bir rakamda katkıda bulunabilecektir.

Tablo 6: OAPEC Irak Petrol İhracatı (Bin Varil/Gün)

ÜLKE	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
IRAK	1,950.348	2,220.042	2,495.758	2,442.661	2,578.685	3,109.559	3,370.205	3,224.100

Kaynak: OAPEC, Databank, 2019, <http://www.oapec.org/Home/DataBank> (Erişim Tarihi:14 Şubat 2019), Energy Trade.

2010-2017 yılları arasındaki dönemde yaşanan bir artışın ardından biraz geri çekilme ardından yeniden bir yükselişin olduğu görülebilir. Yaşanan geri çekilme, DEAŞ saldırılarına,

yeniden yükseliş ise DEAŞ'la mücadele sonrasında ortaya çıkan pozitif gelişmelerin etkisine bağlanabilir. Irak'ın petrol ihracatına, üretim ve dağıtım başlıklarıyla birlikte uluslararası konjonktür ve küresel petrol fiyatları da etki etmektedir.

3.1.1.10. Irak'ın Petrol İhracatı Yapıtlığı Ülkeler

Irak dünya çapındaki pek çok ülkeye petrol ihracatında bulunmaktadır. Bu ülkelerin tek tek sayılması yerine bir tablo şekilde gösterilmesi çalışma kapsamına uygun olduğundan tablo şekilde gösterilmektedir.

Tablo 7: Irak'ın Petrol İhracatı Yaptığı Ülkeler (Bin Varil/Gün)

YILLAR	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010
AZERBAYCAN	8.000	19.000	13.720	6.000	13.000	11.000	0	0
BREZİLYA	11.000	13.000	16.930	25.000	22.000	22.000	22.000	0
ÇİN	974.000	906.000	800.890	695.000	565.000	415.000	423.000	0
MISIR	58.970	0	34.120	0	0	0	0	0
FRANSA	72.000	83.000	103.270	118.000	120.000	124.000	103.000	0
YUNANİSTAN	73.000	57.000	41.680	45.000	49.000	33.000	31.000	0
HİNDİSTAN	688.000	522.000	413.920	355.000	320.000	338.000	299.000	0
ENDONEZYA	13.000	24.000	14.810	32.000	19.000	0	0	0
İTALYA	176.000	162.000	124.460	126.000	109.000	100.000	89.000	0
JAPONYA	72	136	132.14	132	121	135	134	0
ÜRDÜN	56.130	59.805	70.549	64.685	63.661	72.758	64.642	69.906
KORE, GÜNEY	229.000	208.000	185.220	130.000	191.000	220.000	165.000	0
KUVEYT	4.000	1.400	0	0	0	0	0	0
MALEZYA	73.000	124.000	116.070	83.000	24.000	3.000	0	0
FAS	0	0	4.530	0	2.000	9.000	27.000	0
DİĞER ORTA VE GÜNEY AMERİKA	0	0	0	0	0	0	0	0
DİĞER AVRUPA VE AVRASYA	0	0	0	0	0	0	0	438.032
DİĞER UZAK DOĞU VE OKYANUSYA	0	0	0	0	0	0	0	950.452
DİĞER ORTA DOĞU	0	0	0	0	0	0	0	0
DİĞER KUZAY AMERİKA	0	0	0	0	0	0	0	0
PORTEKİZ	11.000	8.000	8.440	5.000	8.000	3.000	0	0
RUSYA	101	217	241.44	128	26	58	21	0
İSPANYA	65.000	71.000	61.320	58.000	62.000	92.000	72.000	0
İSVİÇRE	8.000	8.000	19.090	18.000	11.000	12.000	12.000	0
<u>TÜRKİYE</u>	<u>26</u>	<u>16</u>	<u>44.08</u>	<u>17</u>	<u>66</u>	<u>59</u>	<u>62</u>	<u>0</u>
BİRLEŞİK KRALLIK	248	374	370.47	214	257	241	196	0
BİRLEŞİK DEVLETLER	352	361	292.41	327	394	548	489	491.958
BELİRTİLMEMİŞ	0	0	0	0	0	0	0	0
VIETNAM	5	0	0	0	0	0	11	0

Kaynak: OAEPC Databank, 2019, <http://www.oapec.org/Home/DataBank> (Erişim Tarihi:15 Şubat 2019), Energy Trade.

Ülkelerin haricinde bölgesel olarak incelendiğinde Irak, ağırlıklı olarak Asya – Pasifik bölgesine petrol ihracatını gerçekleştirmektedir. Bir önceki tabloda görülebileceği üzere Çin Hindistan ve Güney Kore Irak petrolünün ithalinde açık ara birinci, ikinci ve üçüncü sıralarda yer almaktadır.

3.1.2. Doğalgaz

Doğalgaz, enerji kaynakları akla geldiğinde petrolden sonra ikinci sırayı alır. Her ne kadar petrol kadar bilinir olmasa Irak’ın da kötü sayılamayacak doğal gaz rezervleri vardır. Tıpkı petrol yönetiminin olduğu gibi Irak’taki doğalgaz yönetimi de çeşitli kurumlara bölünmüştür. Irak’ın doğalgaz konusundaki en büyük sorunu kaynakları olmasına rağmen bu kaynağını petrol gibi ihraç edememesidir.

Petrol üretimiyle doğalgaz birleşiminin kompozisyonu, ülkenin kuzeyi ve güneyi arasında önemli ölçüde değişir. Güneydeki birleştirilmiş doğalgaz nispeten yüksek içerikli bir sıvılaştırılmış doğalgazdır. Kuzeydeki doğalgaz üretimi biraz daha kurudur ama ayrıca doğalgazın pazarlanması için muamele gerektirmektedir.¹²³

3.1.2.1. Irak’ın Doğalgaz Rezervleri ve Doğalgaz Sahaları

Irak’ın kanıtlanmış konvansiyonel doğalgaz miktarı 3,4 trilyon metreküptür. Bu rakam dünya toplamının yaklaşık %1,5’udur. Dünya rezerv sahipleri arasında 13. Sırada (2012 IEA Iraq Energy Outlook rakamlarına göre) yer alır.¹²⁴

CIA (Central Intelligence Agency) World Factbook’taki rakamlara göre Irak’ın 2017 yılı tahmini

- Doğalgaz Üretimi:1.274 milyar metreküp,
- Doğalgaz Tüketimi:2.633 milyar metreküp,
- Doğalgaz İhracat: 0 metreküp,
- Doğalgaz İthalatı:1.359 milyar metreküptür.

¹²³ IEA, Iraq Energy Outlook, <https://webstore.iea.org/weo-2012-special-report-iraq-energy-outlook> (Erişim Tarihi:29 Ocak 2019), s.69-70.

¹²⁴ IEA, Iraq Energy Outlook, <https://webstore.iea.org/weo-2012-special-report-iraq-energy-outlook> (Erişim Tarihi:29 Ocak 2019), s.69.

- 2018 yılı kanıtlanmış doğalgaz rezervi 3.82 trilyon küp metredir. Bu rakam Irak'ı dünya da kanıtlanmış rezerv bakımında 11. sıraya yerleştirir.¹²⁵

Aşağıdaki OAPEC Irak doğalgaz verilerine 2003-2017 arasında Irak'ın doğal gaz rezervleri görünmektedir.

Tablo 8: Irak Doğalgaz Rezervleri (2003-2017)

ÜLKE	YILLAR	RESERV MİKTARI
IRAK	2017	3,744.00
	2016	3,820.00
	2015	3,624.00
	2014	3,624.00
	2013	3,624.00
	2012	3,624.00
	2011	3,158.00
	2010	3,170.00
	2009	3,170.00
	2008	3,170.00
	2007	3,170.00
	2006	3,170.00
	2005	3,170.00
	2004	3,170.00
	2003	3,170.00

Kaynak: OAPEC Databank, 2019, <http://www.oapecorg.org/Home/DataBank> (Erişim Tarihi:14 Şubat 2019), Reserves.

Coğrafi olarak Irak'ın kanıtlanmış doğalgaz rezervleri güneyde yoğunlaşmıştır. Bu rezervler çoğunlukla Rumalia, Batı Kurna, Mecnun, Nahr Umr ve Zubair süper dev sahalarındaki ilişkili büyük gaz rezervleridir. Irak'ın diğer doğalgaz sahalarına ise Akkas, Mansuriye ve Siba verilebilir.

3.1.2.1.1. Akkas Doğalgaz Sahası,

Akkas doğalgaz sahası, diğer bir adıyla salah al dine olarak ta biliri. Petrol bakanlığının kontrolünde bulunur. Suriye sınırındaki Anbar vilayetindeki Al Qaim şehrinin 30 km güneyinde bulunur. 1992 yılında keşfedilmiştir. 30 km uzunluğunda ve 12 km genişliğindedir. Tahmini

¹²⁵ *The World Factbook*, (t.y.) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html> (Erişim Tarihi:27 Şubat 2019).

gaz rezervi 5.6 tcf'dir. Geliştirilmesini %75 KOGAS ve %25 N.O.C. yapar. KOGAS'ın %49'luk hissesini satma planı olduğu düşünülmektedir.¹²⁶

3.1.2.1.2. Mansuriye Gaz Sahası,

Petrol bakanlığının kontrolündedir. Diyala vilayetinde, Bakuba şehrinin 50 km kuzey doğusunda bulunur. 20 km uzunluğunda ve 3-4 km genişliğindedir. Geliştirilmesini %37,5 TPAO, %25 OEC, %22,5 KEC ve %15 KOGAS yapmaktadır.¹²⁷

3.1.2.1.3. Siba Gaz Sahası,

Basra vilayetinde, Basra şehrinin 30 km güneydoğusunda bulunur. Petrol bakanlığının kontrolündedir. 1968 yılında keşfedilmiştir ve 1.1 tcf doğalgaz rezervi bulunmaktadır. Yaklaşık olarak 21 km genişliğinde ve 6-13 km genişliğindedir. Geliştirilmesinin %25 Kuveyt Enerji, %30 TPAO, %20 Mısır Genel Petrol Şirketi ve %20 Maysan Petrol şirketi yapar. Ayrıca sahada geliştirmeye ilgili Petrojet diye bir şirket daha bulunmaktadır. Sahanın geliştirilme kontratı 2010 yılında imzalanmıştır ve sözleşme süresi 20 yıldır.¹²⁸ Buda bizlere TPAO'nun 2030 yılına kadar bölgede bulunacağını haber verir ve bölgedeki veya tüm Irak çapındaki gelecek projeler için hazırlanmasına imkân verecektir.

3.1.2.2. Doğalgaz Yönetimindeki Kurumlar

3.1.2.2.1. Kuzey Gaz Şirketi (North Gas Company)

Kuzey gaz şirketinin kuruluş tarihi 1998 yılı olarak kabul edilebilir ama bu tarihin öncesinde kuzey şirketi kamu kuzey gaz endüstrisinin bir parçası olarak 1980 ve 1976 yılında alınan devrim komuta konseyi kararlarına göre kurulmuştur. Şirketin merkezi Kerkük şehrinde yer almaktadır. Şirketin ana amacı aşağıdaki ürünleri üretmek için Irak sahalarındaki ilgili mevcut tüm doğalgazları kullanmaktadır.

¹²⁶ *Oil and Gas Fields: Akkas*, <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-akkas/> (Erişim Tarihi:28 Şubat 2019).

¹²⁷ *Oil and Gas Fields: Mansuriyah*, <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-mansuriyah/> (Erişim Tarihi:28 Şubat 2019).

¹²⁸ *Oil and Gas Fields: Siba Gas Field*, <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-siba-gas-field/> (Erişim Tarihi:28 Şubat 2019).

- Kuru Gaz Satışı: elektrik üretim istasyonlarında kullanılmakla birlikte diğer endüstriyel fabrikalarda yakıt olarak, gübre ve petrokimya ham madde olarak kullanılır.
- LPG: ülke içi tüketim ve ihracat içindir.
- Doğal Benzin: yakıt olarak (özellikleri geliştirildikten sonra) ya da ham petrole enjekte edilerek tarifinin geliştirilmesinde kullanılır.
- Sulphar: ihracat için ve pek çok yerel sanayide ham madde olarak kullanılır.¹²⁹

3.1.2.2.2. Güney Gaz Şirketi (South Gas Company)

Güney Gaz Şirketi 1979 yılında kurulmuştur. Kuruluşunun temelinde Güney Gaz adlı bir proje bulunmaktadır. 1998 yılında bağımsız bir şirket olmuştur. Şirket, Kuzey ve Güney Rumalia, Zubayir ve Batı Kurna gibi alanlardan çıkarılan ham petrol ile ilişkili doğalgazdan iç tüketim için sıvılaştırılmış doğalgaz ve kuru gaz üretiminde bulunmaktadır.¹³⁰

3.1.2.2.3. Basra Gaz Şirketi (Basrah Gas Company)

Basra gaz şirketi, güney gaz şirketi (%51), SHELL (%44) ve Mitsubishi (%5) arasında kurulmuş bir anonim şirkettir. Çoğunluğunu alevlenmekte olan üç güney alandan (Rumaila, Zubair ve Batı Kurna Faz I) bir araya getirerek ve işleyerek, Irak'ın doğalgaz ihtiyacının bir parçasına cevap vermek üzere tasarlanmıştır. Şirketin kısa vadeli amacı güney gaz şirketince daha önce Kuzey Rumalia ve Khor Al Zubairdeki 30 var olan tesisi ve 2 büyük işleme tesisini eski haline çevirmektir. Ancak, petrol üretimi arttığında yıllık 20 bcm gaz çıktısına ulaşmaya planlanmış yeni kapasite yatırımı gerekli olacaktır. Irak'ın iç piyasa ihtiyaçlarını karşılamaya gerekli miktarın ötesinde doğalgaz müsait olursa 4 milyar dolarlık bir LNG ihraç tesisine bir ek olasılığı ile toplam 13 milyar dolarlık yatırım planlanmaktadır.¹³¹

3.1.2.3. Doğalgaz Boru Hatları

Irak topraklarında (IKYB) bölgesi hariç 19 adet doğalgaz boru hattı bulunmaktadır. Bu boru hatları genel olarak aşağıdaki şekilde gösterilebilir.

¹²⁹ North Gas Company, http://ngc.oil.gov.iq/en_index.htm (Erişim Tarihi:28 Şubat 2019).

¹³⁰ Şirketin Tarihi (Arapça), <http://www.sgc.oil.gov.iq/> (Erişim Tarihi:01 Mart 2019).

¹³¹ IEA, Iraq Energy Outlook, <https://webstore.iea.org/weo-2012-special-report-iraq-energy-outlook> (Erişim Tarihi:29 Ocak 2019), s.73.

Tablo 9: Irak Doğalgaz Boru Hatları

Boru hattı adı	Başlangıç Noktası	Bitiş Noktası	Şu Anki Durum	Paylaşılan Ülke	Boru Hattı Uzunluğu (Km)
Rumalia/Kuveyt	Rumalia	Kuveyt	Çalışmıyor	Kuveyt	106
Kuzey Gaz – Baiji	Kuzey Gaz	Baiji	Çalışıyor	-	55
Baiji – Qaem Gübre	Baiji	Qaem Gübre	Çalışıyor	-	167
Kuzey Gaz – Musul Elektrik	Kuzey Gaz	Musul Elektrik	Çalışıyor	-	106
Kuzey Gaz – Taji	Kuzey Gaz	Taji	Çalışıyor	-	173
Taji – Güney Bağdat Elektrik	Taji	Güney Bağdat Elektrik	Çalışıyor	-	22
Kuzey Gaz – K1 (Kuzey Petrol)	Kuzey Gaz	K1 (Kuzey Petrol)	Çalışıyor	-	13
Güney Jambur – Kuzey Gaz	Güney Jambur	Kuzey Gaz	Çalışıyor	-	29
Güney Jambur – K1 (Kuzey Petrol)	Güney Jambur	K1 (Kuzey Petrol)	Çalışıyor	-	36
Kuzey Rumalia – Haditha	Kuzey Rumalia	Haditha	Çalışıyor	-	416
Km (342) PS 3 – Nefec Elektrik	Km (342) PS 3	Nefec Elektrik	Çalışıyor	-	15
Km 416 – Hille Elektrik	Km 416	Hille Elektrik	Çalışıyor	-	28
Kuzey Rumalia – Nasiriye Elektirk	Kuzey Rumalia	Nasiriye Elektirk	Çalışıyor	-	87
Nasiriye –Musayab Elektrik	Nasiriye	Musayab Elektrik	Çalışıyor	-	180
Kuzey Rumalia – Khor Al – Zubeyr	Kuzey Rumalia	Khor Al – Zubeyr	Çalışıyor	-	34
Khor Al – Zubeyr – Hartha	Khor Al – Zubeyr	Hartha	Çalışıyor	-	30
Khor Al – Zubeyr – Zubeyr Gübre	Khor Al – Zubeyr	Zubeyr Gübre	Çalışıyor	-	11
Khor Al – Zubeyr - Shuaiba Elektrik	Khor Al – Zubeyr	Shuaiba Elektrik	Çalışıyor	-	6
Khor Al – Zubeyr – Petrokimyasallar	Khor Al – Zubeyr	Petrokimyasallar	Çalışıyor	-	3

Kaynak: OAPec Databank, 2019, <http://www.oapecorg.org/Home/DataBank> (Erişim Tarihi:24 Şubat 2019), Pipelines.

3.1.3. Elektrik

Elektrik, Irakla ilgili olarak çok bilinmese de sıkıntısı çekilen bir metadır. Irak her ne kadar elektrik üretimi için gerekli olan kaynaklara sahip olsa da üretim ve ülke içi dağıtım konusunda sorunlar yaşamaktadır. Bu durumda Türkiye ve İran gibi Irak'a yakın iki ülkeye ve şirketlerine büyük fırsatlar oluşturmakla birlikte pek çok uluslararası şirkette Irak elektrik pazarındaki potansiyeli değerlendirmek istemektedir. Irak net bir elektrik ithalatçısı ülkedir. İran çoğunlukla elektrik ihraç ederken Türk firmalar ise elektrik üretim projelerinde yer almaktadır.

3.1.3.1. Irak'ta Elektrik Durumuna Genel Bir Bakış

CIA World factbook rakamlarına göre Irak'ta 600.000 kişi elektriksiz nüfus kapsamındadır. Nüfusun %98'ine elektrik verilmekte, şehir nüfusunun %99,6'sına, kırsal nüfusun %95,4'üne elektrik verilmektedir. Irak'ın 2016 yılı elektrik üretim miktarı 75,450,000,000 KWH'tır. Aynı yıl ise Türkiye'nin elektrik üretim miktarı 261,900,000,000 KWH'tır.¹³² Diğer bir deyişle Türkiye, Irak'ın ürettiği elektriğin 3,5 katına yakın bir rakamı üretmektedir. Irak'ta hane halkına günlük ortalama sekiz saat elektrik verilmektedir. Hane halkları ortalama 14.6 saat elektriği kamu ağı ya da özel jeneratörlerin birleşiminden karşılar. Iraklı hane halklarının %90'ı kamu ağını, özel jeneratörlerle beslemektedir.¹³³

Irak topraklarında iki tane elektrik şebekesi ve iki tane elektrik yönetimi merci bulunmaktadır. Irak merkezi hükûmetinin kontrolündeki bölgelerde elektrik bakanlığı, IKYB bölgesinde ise IKYB elektrik bakanlığı elektrik yönetiminden sorumludur.

3.1.3.2. Irak'taki Elektrik Yapısı

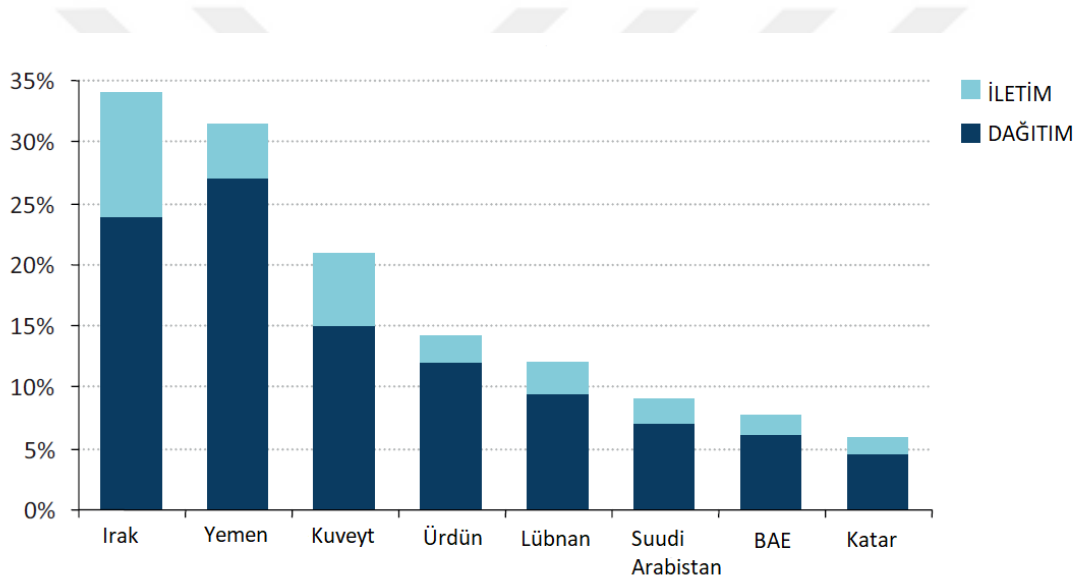
Irak'ın ekonomik ve sosyal kalkınmasındaki ana engellerden bir tanesi elektrik arz eksikliğidir. Son yıllarda şebeke temelli elektrik kapasitesinin kayda değer bir artışına rağmen, hala elektrik talebini karşılamaya yeterli olmaktan uzaktadır.

¹³² *The World Factbook*. (t.y.) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html> (Erişim Tarihi:01 Mart 2019).

¹³³ United Nations Iraq. *Country Profile*. (t.y.) http://www.uniraq.org/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=941&Itemid=472&lang=en (Erişim Tarihi:02 Mart 2019).

IKYB bölgesinde talebin zirvede olduğu saatlerde kesintiler yaşanmasına rağmen giderek daha güvenli hale gelmektedir. Elektrik arz güvenirligi ayrıca bazı güney vilayetlerinde daha yüksektir. Özellikle Basra’da, mevcut elektrik üretim, dağıtım ve iletim altyapısı, artan elektrik talebini yakalamak ve karşılamak için bir rehabilitasyona ve iyileştirmeye ve ayrıca hızlı bir genişlemeye ihtiyaç duymaktadır. Türkiye ve İran’la sınır ötesi bağlantılar sayesinde 2010 yılında neredeyse 6 TWH miktarında gelen biraz elektrik ithalatına izin verilmektedir.

Irak’taki elektrik iletim ve dağıtım kayıpları Ortadoğu bölgesinin en yüksekindedir. Hâlbuki Irak, hane halkının %98’ini şebekeye bağlayamayacak şekilde tasarlanan dağıtım hattının büyük çoğunluğu hasar görmüştür.

Şekil 1: Irak Elektrik Kayıpları (İletim/Dağıtım)

Kaynak: IEA, Iraq Energy Outlook, <https://webstore.iea.org/weo-2012-special-report-iraq-energy-outlook> (Erişim Tarihi:28 Ocak 2019), s.33.

Yukarıdaki şekilde gösterilen Irak topraklarındaki elektrik sorunlarının temeli 1980-1988 Irak-İran Savaşının başlamasından başlatılıp, son yıllardaki DAEŞ’le (Devlet’ül Irak ve’s Şam) mücadele sırasında ortaya çıkan yıkımlara kadar getirilebilir.

Irak’taki elektrik yapısıyla ilgili dikkat çeken bir diğer hususta jeneratör kullanımının yaygınlığıdır. Bu husus ortaya çıkaran en büyük sebep şüphesiz önceki paragraflarda belirtilen yetersiz şebeke, iletim ve dağıtım kayıpları ile uzun süren günlük kesintilerdir.

Güney illerinde 17-19 saat arası elektrik verilirken kamu ağı kullanılmakta iken Bağdat, Anbar, Ninova ve Kerkük gibi vilayetlerde özel ve paylaşımlı jeneratör kullanımı oldukça yoğundur. Bu durumun, hiç şüphesiz ortaya çıkaran sebebi günlük 11-12 saat elektrik sağlanmasıdır. IKYB vilayetleri ile bazı güney vilayetleri hariç Iraklılar bir günün yarsına denk bir zamanı elektriksiz geçirmekte elektrik ihtiyaçlarını jeneratörler aracılığı ile sağlamaktadır.¹³⁴

3.1.3.3. Irak'ın Elektrik Sağlama Çabaları

Irak'ın son yıllardaki elektrik üretimi incelendiğinde giderek bir üretim artışı yaşandığı görülmektedir. Bununla eşzamanlı olarak elektrik tüketimi de artmaktadır. Elektrik, günümüz dünyasında varlığından vazgeçilemeyecek bir metadır. Bir toplumun elektriksiz kalmasının bazı toplumsal sonuçlar doğurması kaçınılmazdır. Irak devleti de elektriksizlik sebebiyle doğabilecek toplumsal olaylara karşı hamleler yapmaktadır. Bunlardan ilk akla gelenleri ülke için üretimi arttırmak diğeri ise Türkiye ve İran gibi komşu ülkelerden elektrik ithal etmektir. Öncelikle belirtmek gerekir ki elektrik ithalatının yanında Irak, elektrik üretiminde kullanılan doğalgaz başta olmak üzere çeşitli metaları ve teknik ekipmanları da ithal etmektedir.

Irak elektrik ithalatında dünyada 57.sırada bulunmaktadır.¹³⁵ Elektrik üretimi zirve noktalara çıktığında bile 24 saat kesintisiz elektrik arzı mümkün olamamaktadır. Bağdat'ta 20 saat kesintisiz elektrik arzı ancak 4,260 megawatts elektrik sağlandığında mümkün olmuştur.¹³⁶ Irak makamları elektrik üretiminin artırılmasının yanında elektrik arz sorununun çözülmesinde diğeri bir çözüm olarak elektrik ithalatı seçeneğini de kullanmaktadırlar.

Elektrik ithalatı sadece bölge ülkelerinin değil Avrupa ve ABD menşeli şirketlerinde dikkati çekmektedir ve Irak pazarında yer almak istemektedirler. Alman Siemens ve Amerikan General Electric elektrik şebekesini güçlendirmek için multi-milyar dolarlık anlaşmalar yapmışlar ancak Irak'ın fon eksikliği bu anlaşmaların hayata geçirilmesine mani olmuştur. Diğeri taraftan IKYB 2014 yılından beri finansal kriz sebebiyle Türkiye ve İran'dan elektrik

¹³⁴ IEA, Iraq Energy Outlook, <https://webstore.iea.org/weo-2012-special-report-iraq-energy-outlook> (Erişim Tarihi:30 Ocak 2019), s.32.

¹³⁵ *The Fact Book*. (t.y.) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/253rank.html#IZ> (Erişim Tarihi:01 Mart 2019).

¹³⁶ *Electricity Generation In Iraq At Its Highest: Official*. 2018. <http://www.rudaw.net/english/middleeast/iraq/200720181> (Erişim Tarihi:02 Mart 2019).

ithal etmemektedir.¹³⁷ IKYB çözümü kendi doğalgazını çıkarıp bu gazı elektrik üretim istasyonlarında elektriğe çevirerek aşmayı düşünmektedir.

Irak ve İran'ın ilişkilerinde, elektriğe ayrı bir başlık veya paragraf ayırmak gerekir. Çünkü İran deyim yerindeyse Irak'ın ana elektrik sağlayıcısıdır ve giderek iki ülke birbirine yakınlaşarak elektrik konusundaki iş birliklerini artırmaktadır. 2019 yılı Şubat ayındaki Irak elektrik bakanının İran'ı ziyareti sırasında imzalanan yeni anlaşma için İran enerji bakanı Reza Ardakanian “Bu işbirliğinin çerçevesinde, sadece Iraklı erkek ve kız kardeşlerimizin ihtiyaç duyduğu sürece elektrik ihracatını sürdürmekle kalmayıp aynı zamanda teknik anlamda da onlarla teknik anlamda işbirliği yapmak niyetindeyiz.”¹³⁸ Şeklinde bir beyanda bulunmuştur. Söz konusu anlaşmaya doğalgaz ve elektriğe ek olarak Irak, İran'dan gıda, tarım ürünleri ev aletleri ve klimaların dâhil olduğu geniş bir ürün çeşitliliği ithal edecektir. Ardakanian, “İran, Irak'ın kronik sorunlu güç endüstrisinin yeniden inşasında ve modernize edilmesinde öncü bir rol oynamayı ummaktadır.”¹³⁹ Şeklindeki diğer bir beyanında İran'ın ABD yaptırımlarının etkisini azaltmada Irak'ı bir çıkış yolu olarak görüldüğünün kanıtı olarak yorumlanabilir.

Donald Trump yönetiminin yeniden uygulamaya koyduğu İran'a karşı yaptırımlar Irak ve İran arasındaki elektrik teminine engel olabilecek düzeydedir. Çünkü Trump yönetimi Irak'ı, İran'dan enerji alımını durdurmasına baskılamaktadır. Trump yönetiminin Irak'taki baskısı, İran'ın ekonomisini zayıflatmak ve siyasi veya politika değişikliğini hızlandırmak için yaptırımları kullanma stratejisinin bir parçası görülebilir. Ancak Irak'ın o kadar İran elektriğine ihtiyacı vardır ki Irak yönetimi önce 45 gün ardından 90 güne çıkarılan bir elektrik istisnası almıştır.¹⁴⁰ Irak milletvekillerinde Muhammad al-Halbusi 29 Mart 2019 tarihinde Washington Birleşik Devletler Barış Enstitüsünde yaptığı konuşmada Irak'ın kendi rezervlerinden elektrik

¹³⁷ *Iran's Increasing Role in Iraq's Electricity Infrastructure as US Waiver Runs Out.* (2019). <http://www.rudaw.net/english/business/03032019> (Erişim Tarihi:03 Mart 2019).

¹³⁸ *Iran, Iraq Deal to Boost Cooperation in Electricity,* (t.y.) 2019, <http://www.iraq-businessnews.com/2019/02/09/iran-iraq-deal-to-boost-cooperation-in-electricity/> (Erişim Tarihi:01 Mart 2019).

¹³⁹ Kurdistan 24, *Iran, Iraq Sign Electricity Cooperation Agreement, Plan New Joint Power Plant,* 2019, <http://www.kurdistan24.net/en/news/6fbc0e5e-6e96-4832-8e54-7c65f19536a1> (Erişim Tarihi:02 Mart 2019).

¹⁴⁰ *The New York Times.* (2019). *Trump Pushes Iraq to Stop Buying Energy From Iran.* <https://www.nytimes.com/2019/02/11/us/politics/iraq-buying-energy-iran.html> (Erişim Tarihi:02 Mart 2019).

gücü sağlmasına rağmen %30 civarında bir ithalat yaptığından bahsetmiş ve İran'dan elektrik alım istisnasının en az üç yıl daha uzatılmasını istemiştir.¹⁴¹

3.2. Ticari Faaliyetler

Türkiye ve Irak arasındaki ticari faaliyetleri iki alt başlık altında incelemek yerinde olacaktır. Bunlar; inşaat ve inşaat dışı ticari faaliyetlerdir. Ancak bu faaliyetlerin yanında Irak topraklarında çeşitli diğer potansiyel ve karşılaşılanlarla beraber karşılaşılabilecek sorunlar da bulunmaktadır.

İki ülke arasındaki ticari faaliyetlerin seyri tarih boyunca inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Türkiye'nin 1980 yılından sonra değişen ticaret politikaları sayesinde Türkiye'nin tüm Ortadoğu'ya yönelik ihracat potansiyeli 1980'lerin başından beri hızlı bir artış sergilemiş ve 1982 yılından Ortadoğu ülkeleri toplam ihracatın yüzde 44'ünün oluşturmuştur.¹⁴² Böylelikle Ortadoğu Türkiye'nin geleneksel ana ticaret ortağı olan Avrupa'nın yerini almış; Irak ise Batı Almanya'yı geçerek Türkiye'nin birinci ticaret ortağı haline gelmiştir.¹⁴³ Türkiye'nin 1980'li yıllarda ticari faaliyetlerinin gelişmesinde etkili ve yönlendirici olan diğer bir olay ise İran-İrak savaşıdır.

Bu dönemde Ortadoğu'ya yönelik ihracatın artmasında temel unsur İran'la Irak arasında yaşanan savaş ve Türkiye'nin bu savaş süresince takındığı aktif tarafsızlık politikası olmuştur. 1980-1988 yılları arasında İran-İrak savaşı Türkiye'nin her iki ülkeyle ticari bağlarının artmasında etkili olmuştur. Zira bu savaş, yalnızca Türk sanayi ürünleri için iki ülkede de önemli Pazar yaratmakla kalmamış, aynı zamanda Türkiye'nin her iki ülke için de yegâne güvenli transit geçiş noktası olması nedeniyle Irak ve İran'ı ciddi ölçüde Türkiye'ye bağımlı hale getirmiştir. 8 yıl süren İran-İrak Savaşı boyunca Türkiye ile Irak arasında ikili ticaret, transit ticaret ve Kuzey Irak petrolünün transferi konularında karmaşık bağımlılık ilişkisi olmuştur.¹⁴⁴ Savaş sürecinde hem Basra körfezinden tankerle nakliyenin riskli olması

¹⁴¹ *Parliament Speaker Says Iraq Will Need to Buy Iranian Electricity for Three Years*, (t.y.) 2019, <https://www.rferl.org/a/iraq-halbusi-needs-iranian-electricity-supplies-three-years/29850961.html> (Erişim Tarihi:01 Mart 2019).

¹⁴² Philip J. Robins, "Avoiding The Question", Henry J. Barker (Ed.), **Reluctant Neighbor: Turkey's Role In The Middle East** içinde (179-205), Washington D.C.: US Institute Of Peace Press, 1996, s.198.

¹⁴³ Bkz. Mustafa Aydın ve Damla Aras, **Ortadoğu'da Ekonomik İlişkilerin Siyasi Çerçevesi; Türkiye'nin İran, Irak ve Suriye İle Bağlantıları**, Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, Sayı 2, Yaz 2004, s.108.

¹⁴⁴ Philip Robins, "The Foreign Policy of Turkey", Raymond Hinnebusch ve Anoushiravan Ehtesham (Ed.), **The Foreign Policies of Middle East States** içinde (311-335), Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2002, s.326.

hem de Suriye'nin İran'la dayanışma içerisinde olması nedeniyle Irak petrolünün Suriye boru hattı ile Akdeniz'e akışı engellendiği için Irak, petrolünü Türkiye boru hattı ile taşınmasını tercih etmiş ve bu durum da Türkiye'nin sınır ticaretinin yanı sıra enerji kaynaklarında ve transit ücretlerinden avantajlar elde etmesini sağlamıştır.¹⁴⁵

İran-İrak savaşının ardından 1990'lı yılların başındaki Körfez Krizi'nin (İrak'ın Kuveyt'i işgal etmesi) Türkiye üzerinde ekonomik etkileri olmuştur. Bu dönem Irak'a karşı yaptırımlar sadece Irak piyasasını Türk iş çevrelerine kapatmakla kalmayarak Türkiye'nin Körfez ülkeleri ve Suudi Arabistan'a hammadde ve işlenmiş tarım ürünleri satma konusundaki görece üstünlüğüne zarar vermiştir.¹⁴⁶ Dolayısıyla Körfez savaşı sadece Türkiye'nin Irak-Türkiye ikili ticareti açısından değil aynı zamanda bölge içi ticarete ne denli önemli bir partner olduğunu da göstermiştir.¹⁴⁷

1. Körfez savaşının ardından Türkiye, Irak pazarını tamamen kaybetme noktasına gelmişti. Ancak 2000'li yıllarda Türkiye'nin uygulamaya koyduğu komşularla sıfır sorun politikasının da etkisiyle gerek İran gerekse Irak'la olan ticaret hacminde önemli artışlar yaşanmıştır. Nitekim 2001-2014 dönemine bakıldığında Türkiye'nin toplam dış ticaret hacmi içerisinde en fazla payı olan Ortadoğu ülkesi İran olup, Irak ise en fazla ihracat gerçekleştirilen ülke olarak öne çıkmaktadır. 1998'den beri ikili ticaretin sıfır noktasında olduğu Irak'a 2003 yılında yeniden ihracat yapılmaya başlanmış ve bu ülkeye yönelik ihracat sürekli olarak artış göstererek 2013 yılından yaklaşık 12 milyar dolara, 2014 yılında ise 11.2 milyon dolara ulaşmıştır. İstatistiklerde bu ülke ile dış ticarete denge Türkiye lehine görülmeyle birlikte, Irak ham petrol ve doğalgaz ithalatına ilişkin verilerdeki "gizli ülke"* uygulaması nedeniyle bu durum kesinlik arz etmektedir. Dolayısıyla reel olarak Irak'tan yapılan ithalatın verilerdekinden daha fazla olduğu düşünüldüğünde, Irak'ın istatistiklere yansımaya da Türkiye'nin Ortadoğu

¹⁴⁵ Lenore G. Martin, "Turkey's Middle East Foreign Policy", Lenore G. Martin-Dimitris Keridis (Ed.), **The Future of Turkish Foreign Policy** içinde (157-191), Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 2004, s.167; F. Stephen Larrabee-Lan O. Lesser, **Türk Dış Politikası: Belirsizlik Döneminde**, Mustafa Yıldırım (çev.), İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2004, s.173.

¹⁴⁶ Kemal Kirişçi, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikasının Geleceği", Barry Rubin ve Kemal Kirişçi (Ed.), **Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2002, s.158.

¹⁴⁷ Bzk. Ali Çarkoğlu ve Diğerleri, **Political Economy of Regional Cooperation in The Middle East**, 1.Basım, London: Routledge, 1998, s.79.

* TÜİK, açıkladığı verilerden bir kısmını firmalardan veya ilgili kurumlardan gelen talepler üzerine gizleyerek gizli veri olarak yayınlamaktadır. Şirketler veya ülkeler, sattıkları ya da aldıkları bazı ürünlerin fiyatlarının diğer ülkeler ya da rakip şirketler tarafından bilinmemesi için verilerin gizlenmesini isteyebilmektedir.

<https://www.haberturk.com/ekonomi/is-yasam/haber/1123244-ithalatta-ayan-beyan-gizli-veri> (Erişim Tarihi:31 Aralık 2018).

ülkeleri ile dış ticaret hacmi sıralamasında İran'ı geçerek ilk sıraya yerleşmiş olabileceği ihtimali akla gelmektedir.¹⁴⁸

2003 işgali sonrasında hızla yaralarını sarmaya çalışan Irak, bir yandan Türk müteahhitleri için önemli bir faaliyet alanı olurken, öte yandan Türk ihracatçıları da Irak'la olan satışlarını artırmışlardır. Amerikan şirketlerinin bölgeden taşeron şirketlere ihale vermeyi tercih etmesi dolayısıyla, Türk şirketlerinin hızlı bir şekilde Irak'ta yapılanmaya gitmeleri de bu gelişmelerde etkili olmuştur.¹⁴⁹ Irak, Avrupa'da 2008 sonrasında yaşanan talep yavaşlaması yıllarında Türkiye'nin ihracatını destekleyen önemli bir Pazar olmuştur. 2012 yılında da benzer şekilde Türkiye'nin Irak'a ihracatı yüzde 30 oranında artarak yaklaşık 11 milyar dolara ulaşmış ve Irak, Almanya'dan sonra en çok ihracat yapılan ikinci ülke konumunu korumuştur.¹⁵⁰

Ticari faaliyetleri oldukça olumlu yönde etkileyen serbest ticaret anlaşmaları Türkiye ve Irak arasındaki ticari faaliyetleri şu anda olduğundan daha ileri bir noktaya götürebilir. Türkiye, Irak ile bir serbest ticaret anlaşması yapabilmek için gerekli girişimlerde bulunmuştur. Bir sonraki başlık altında bu girişime ve bu girişimin altyapısını oluşturan sebep ve tarihlere değinilecektir.

3.2.1. Serbest Ticaret Anlaşmaları

Serbest ticaret anlaşması (STA) tanım olarak, taraf ülkelerin kendi aralarında gümrük vergisi ve kısıtlamalarını kaldırmaları, ancak üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifleri oluşturmamaları, anlaşma dışında kalan üçüncü ülkelere her üye ülkenin kendi ulusal gümrük tarifelerini uygulayabildiği bir ekonomik birleşmedir. Anlaşılacağı üzere, STA'da gümrük birliğinden farklı olarak üçüncü ülkelere ortak bir gümrük tarifesi uygulanmamaktadır.¹⁵¹ Türkiye hâlihazırda toplam 20 ülke (İsrail, Makedonya, Hırvatistan, Bosna ve Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Suriye, Mısır, Arnavutluk, Gürcistan, Karadağ, Sırbistan, Şili, Ürdün, Lübnan, Moritus, Güney Kore, Kosova ve Faroe Adaları) ve EFTA (European Free

¹⁴⁸ Fatma Kurt Sariaslan, **Türkiye - Ortadoğu İlişkilerinin Ekonomi Politikası**, 1. Basım, Ankara: Hece Yayınları, 2017, s.212-213.

¹⁴⁹ Sariaslan, a.g.e., s.336.

¹⁵⁰ Sariaslan, a.g.e., s.319.

¹⁵¹ STA'ların gümrük birliği anlaşmalarından ayıran özelliklerine ilişkin olarak bkz. Anne O. Krueger, "Free Trade Agreements Versus Customs Unions", **Journal of Development Economic**, Vol.54, No.1, (Ekim 1997), s.169-187.

Trade Association – Avrupa Ticaret Birliği) ile STA akdetmiştir. Bu anlaşmalardan 2015 yılı itibariyle bunlardan dört tanesi fiilen uygulanmaktadır.¹⁵²

10 Temmuz 2008’de imzalanan yüksek düzeyli stratejik işbirliği mekanizması çerçevesinde ilişkilerin ivme kazanmasının bir sonucu olarak son on yıllık dönemde (2003-2013) en çok ihracat artışının yaşandığı yıllardan biri yüzde 38’lik artışla 2008 yılı olmuştur. 2009 yılı da iki ülke ilişkileri açısından önemli bir yıl olmuştur. Abdullah Gül 33 yıl aradan sonra cumhurbaşkanı düzeyinde Irak’a yapılan ilk ziyareti gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret kapsamında 23 Mart 2009’da Bağdat’a Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik ilişkilerin çerçevesini belirleyen ve Irakla imzalanması planlanan STA’nın altyapısını oluşturacak olan “Kapsamlı Ekonomik İşbirliği Anlaşması” imzalanmıştır. Anlaşma ekonomik ve ticari ilişkilerin yanı sıra, madencilik, yatırım, turizm, ulaştırma, gümrük, KOBİ’ler, enerji, müteahhitlik, su, sanayi ve bilim-teknoloji alanlarında işbirliği konularını kapsamaktadır. Türkiye tarafından onay süreci tamamlanan anlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için Irak tarafının iç onay sürecinin tamamlanması beklenilmektedir.¹⁵³

Türkiye ve Irak arasındaki ticari faaliyetlerin genel çerçevesinin ardından ticari faaliyetler inşaat faaliyetleri ve inşaat dışı faaliyetler olarak detaylandırılacaktır.

3.2.2. İnşaat Faaliyetleri

İnşaat faaliyetleri, Türkiye’nin bir sektör içerisinde kendini en çok görünür kıldığı alan olarak görülebilir. İnşaat sektöründe Türkiye toprakları içerisinde olduğunu gibi özellikle uluslararası arenada faaliyet gösteren büyük ölçekli birçok şirket vardır. Uluslararası inşaat sektörü dergisi ENR’in 2017 yılı içerisinde açıklanan “Dünyanın En Büyük 250 Uluslararası Müteahhidi” listesinde Türkiye’den 46 firma yer almaktadır. Bu firma sayısı Türkiye’yi dünya sıralamasında Çin’den sonra ikinci ülke olarak yer almasını sağlar. Uluslararası müteahhitlik pazarının son üç yılda toplam yüzde 14 oranında gerileme gösterdiği konjonktürde, Türk müteahhitlik firmalarının yurtdışı performansı ise artış göstermiştir. ENR listesindeki Türk firmalarının sayısı 2016’ya göre 40’tan 46’ya yükselirken aynı dönemde Türk firmalarının pazar payı da artmıştır. Listedeki Türk firmaların toplam pazar payı 2013 yılında yüzde 3,8 iken

---

¹⁵² Sariaslan, a.g.e., s.240.

¹⁵³ Sariaslan, a.g.e., s.318-319.

2016 yılında ise yüzde 5,5 olarak gerçekleşmiştir. Türk müteahhitlerin bölgesel gelirlerdeki payı Avrupa'da bir miktar azalırken, ana pazarlarının tümünde artış gösterdiği görülebilir. Pazar payı Ortadoğu'da yüzde 7,9'dan yüzde 9,1'e, Asya'da yüzde 5,5'ten yüzde 7,0'ye, Afrika'da yüzde 4,7'den yüzde 5,1'e çıkmıştır.¹⁵⁴

Irak'taki inşaat projelerindeki artışın önümüzdeki yıllarda Türkiye inşaat sektörü için olumlu bir gösterge olduğu düşünülebilir. Elde edilen veriler ışığında inşaat sektörünün Irak'ta hızlı bir büyüme aşamasına girdiği görülebilir. Irak'ta başlıca gerçekleştirilen ana altyapı yatırımları, su temini projeleri, atık su arıtma tesisleri, elektrik santralleri, hastaneler, okul ve konut inşaatları, otoyollar, havaalanları, köprüler ve liman inşaatlarına odaklanmaktadır. Türk inşaat firmalarının elini güçlendiren diğer bir konu ise Türk ürünlerinin Irak'ta kalitenin bir sembolü olarak kabul edilmesidir.¹⁵⁵ Türk firmaları gerek yakın coğrafi konumu gerekse güvenlik ve istikrarlı bir yönetimin varlığı gibi sebeplerle öncelik olarak Kuzey Irak bölgesinde faaliyet göstermektedirler. Ancak bu Irak'ın diğer kesimlerindeki projelerin ihmal edildiği ve varlık gösterilmediği anlamına gelmemektedir. Öncelik Kuzey Irakta olmakla birlikte tüm Irak topraklarında Türk inşaat firmalarına ve yer aldıkları projelerle karşılaşılabilir.

Irak'taki inşaat işlerinin %8'ini Türk müteahhitlik firmaları gerçekleştirmektedir. 190 tanesi Erbil'de olmak üzere Kuzey Irak bölgesinde yaklaşık 300 Türk menşeli firma bulunmaktadır. Türk inşaat firmaları için konut, kara yolları, demir yolları, sulama sistemleri gibi alt yapı yatırımları ile özellikle çimento başta olmak üzere diğer gerekli inşaat malzemeleri önemli bir pazar oluşturmaktadır. ABD öncülüğündeki 2003 yılında gerçekleştirilen Irak'a askeri müdahalenin ardından Türkiye ile Irak arasında ekonomik ve ticari ilişkiler yeniden tesis edilmiş ve ilişkilerin seviyesi zaman geçtikçe artmaya başlamıştır. Ticari ve ekonomik ilişkilerin yeniden kurulmasında Irak'ın maruz kaldığı ekonomik ambargoların tamamen kaldırılması ve Irak'ın ekonomisinin yeniden yapılandırmaya başlaması Türk menşeli firmalar için tetikleyici olmuştur. 2003 yılı sonrasında yaşanan şiddet ve terör olayları iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin var olduğundan daha fazla gelişmesine engel olmuştur. Bu sebeple son yıllara kadar Türk inşaat firmaları Irak'taki faaliyetlerini görece daha güvenli kabul edilen Kuzey Irak

¹⁵⁴ KMPG. (2018). *İnşaat Sektörel Bakış*. <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2018/01/sectorel-bakis-2018-inaaat.pdf> (Erişim Tarihi:19 Ocak 2019).

¹⁵⁵ *Turkey's Construction Sector Focuses on Iraq*. <http://www.iraq-businessnews.com/2010/07/08/turkeys-construction-sector-focuses-on-iraq/> (Erişim Tarihi:25 Ocak 2019).

bölgesinde toplamış, Irak'ın diğer bölgeleriyle olan ticari ilişkilerini Kuzey Irak bölgesi üzerinden yürütmüştür. 2007 yılından beri Irak'ın genel güvenlik durumunun giderek düzelmesi, Türk inşaat firmalarının Irak'ın diğer bölgelerine göz çevirmesine neden olmuş ve Irak pazarından daha fazla yer ve söz almak isteyen Türk müteahhitler Irak'ın diğer (orta ve güney) bölgelerinde faaliyet göstermeye başlamışlardır. Günümüzde yeniden inşa sürecinde bulunan Irak topraklarında Türk firmaları konut projelerinden askeri tesislere, yol, köprü, baraj gibi altyapı yatırımlarından, okul ve Hastahane gibi toplum hayatı için elzem olan sosyal tesislere kadar geniş bir yelpazede faaliyet göstermektedir. Irak hükümeti karayolu ve demir yolu inşaatları ile elektrik üretimi, iletimi ve dağıtım ağlarına, liman koşullarının iyileştirilmesine ayrıca su ve kanalizasyon arıtma tesislerinin inşasına ve inşa edilmiş olanlarının koşullarının iyileştirilmesine öncelik ve önem vermektedir.¹⁵⁶

1981 yılında alınan ilk projenin ardından 2013 yılının sonuna kadar Türk inşaat firmalarınca Irak topraklarında alınan 824 projenin toplam değeri 19,5 milyar dolara ulaşmıştır. Türk inşaat firmalarının 2013 yılı içerisinde Kuzey Irak'ta aldığı projelerin tutarı 900 milyon dolara ulaşmıştır. Bu rakam 2013 yılı için Irak'ta üstlenilen projelerin %43'üne denk gelmektedir.¹⁵⁷

Değinilmesi gereken ana nokta Türk inşaat firmalarının, Irak'ın yeniden inşa ve yapılanma sürecinde üstlenebileceği projeler genel olarak; Boru hattı, arıtma ve içme suyu gibi altyapı projeleri. Konut, askeri tesis, sosyal ve kültürel tesisler, idari bina ve sağlık tesisleri gibi üstyapı projeleri. Enerji dağıtım ve iletim hatlarıyla birlikte enerji santralleri, depolama tesisleri, endüstriyel tesisler ve petrokimya tesisleri gibi çeşitli sanayi tesisi projeleri. Tarım gereksinimleri için sulama ve baraj gibi çeşitli su projeleri ve havaalanı ile yol, köprü, tünel gibi çeşitli lojistik projeleri çerçevesinde yoğunlaşmaktadır.¹⁵⁸

Irak'taki inşaat projelerinin büyük kısmının Türk şirketleri tarafından yapıldığını belirten "IRAQ BUILD" fuarının milli katılım organizatörü Expotim'in Genel Müdür Vekili Çağatay Erşahin, "Şu anda Irak'ta, faal durumda 300 Türk inşaat firması bulunuyor ve Irak'taki

¹⁵⁶ *İnşaat Sektörünün Gözde Pazarı: Irak*,

<http://www.insaatdunyasi.com.tr/uncategorized/70-insaat-sektorunun-gozde-pazari-irak/> (Erişim Tarihi:07 Şubat 2019).

¹⁵⁷ *Türk İnşaat Firmaları Kuzey Irak'ı Sevdii!*, (t.y.) 2014,

<https://emlakkulisi.com/turk-insaat-firmalari-kuzey-iraki-sevdi/231085> (Erişim Tarihi:17 Şubat 2019).

¹⁵⁸ Hüseyin Gökçe, "Irak'a Kredi İnşaatçıları Heyecanlandırdı" *Dünya*, 09 Mart 2018,

<https://www.dunya.com/is-dunyasi/iraka-kredi-insaatcilari-heyecanlandirdi-haberi-406463> (Erişim Tarihi:03 Mart 2019).

inşaat işlerinin büyük kısmı Türk şirketleri tarafından gerçekleştirilmektedir. 22 milyar dolar değerinde 900'e yakın konut, askeri tesis, yol, köprü, baraj, metro gibi altyapı ihtiyaçlarından kaynaklanan bu projelere ek olarak, okul, hastane, üniversite, AVM (Alışveriş Merkezi) gibi sosyal tesisler projeleri de dahildir.” Beyanın ardından Erşahin sözlerine devam etmiştir ve “Irak’ın ileriye yönelik yatırım ve yeniden yapılanma hedefleri, tüm sektörler için önemli ticaret fırsatları sunmaya devam ediyor. Petrol gelirlerini altyapı yatırımlarına ve ithalata yönlendiren Irak, kısa ve uzun vadede Türkiye için gözde bir pazar niteliği taşıyor.”¹⁵⁹ Şeklindeki açıklaması dikkate değerdir ve içerisinde gelecekte Irak’ta oluşabilecek potansiyeller hakkında ipuçları vermektedir.

Büyük Türk inşaat firmalarının Irak topraklarında yer aldığını büyük projelere bazı örnekler vermek gerekirse, aşağıdaki projeler Türk firmalarının ve gerçekleştirdikleri inşaat faaliyetlerinin önemini göstermekte ve gelecekte aday olup yapabilecekleri büyük projeler için birer yaşayan reklam olmaktadır.

Tekfen İnşaat;

- Irak - Türkiye - Irak ham petrol boru hattı ve tank çiftliği, 2. Tevsii,
- Irak - Rumaila petrol sahası genel müteahhitlik hizmetleri,
- Irak - Rumaila petrol sahası geliştirme ve büyütme projesi için proje yönetimi ve mühendislik hizmetleri işleri,
- Irak - Beyci, NRC (North Refineries Company) tank çiftliği projesi¹⁶⁰

ENKA İnşaat ve Sanayi A.Ş.:

- Umm Qasr Basra çok amaçlı terminal & konteyner terminal sahası 5,
- Dhı Qar 750 MW kombine çevrim santrali,
- Samawa 750 MW kombine çevrim santrali,
- Kuzey Rumaila ps-1 ham petrol turbo pompa istasyonu,
- West Qurna I – ilk petrol işleme tesisi,

¹⁵⁹ *Türk Şirketleri Irak’tı Yeniden İnşa Ediyor!*, (t.y.) 2019, <https://emlakkulisi.com/turk-sirketleri-iraki-yeniden-insa-ediyor/596817> (Erişim Tarihi:08 Mart 2019).

¹⁶⁰ *Irak - Beyci, NRC Tank Çiftliği Projesi*, http://www.tekfeninssaat.com.tr/TR/tankage_detay.asp?id=4 (Erişim Tarihi:09 Mart 2019).

- Bağdat Besmaya 1.500 Mw kombine çevrim elektrik santrali,
- Süleymaniye 1.500 MW kombine çevrim santral dönüştürme,
- Dohuk 1.500 mw kombine çevrim elektrik santrali dönüşümü¹⁶¹

Anel Grup;

- Irak Arıtma Tesisi Degremont (Irak, 2007),
- Al Mansuriya Projesi (Irak, 2013),
- Mossul East Projesi (Irak, 2012)¹⁶²

Tepe İnşaat;

- Taq Taq Operating Company Kalıcı Kamp Tesisleri Projesi.¹⁶³

GAP İnşaat;

- Bağdat Uluslararası Havaalanı Yolu ve Peyzaj Projesi,¹⁶⁴

Limak Holding A.Ş.;

- U.S. FY11 Bağdat Master Planı Uygulama Projesi.¹⁶⁵

Çalık Enerji;

- Nainawa Basit Çevrim Elektrik Santrali (Musul),¹⁶⁶
- Al-Khairat Basit Çevrim Elektrik Santrali¹⁶⁷

¹⁶¹ *Sürdürülebilirlik*, (t.y.) <https://www.enka.com/tr/portfolio-categories/Irak/> (Erişim Tarihi:04 Mart 2019).

¹⁶² *Anel Grup*, (t.y.) http://anelgroup.com/wp-content/uploads/2017/07/Anel-Grup-Sunumu_TR.pdf (Erişim Tarihi:02 Mart 2019), s.123.

¹⁶³ Tepe İnşaat, Tepe İnşaat Faaliyet Raporu 2015, 2015,

<http://test.tepe.com.tr/Uploads/ActivityReports/Docs/d98c953d-a5e5-4b12-a822-2a52bcd8b0c7.PDF> (Erişim Tarihi:03 Mart 2019), s.33.

¹⁶⁴ *Bağdat Uluslararası Havaalanı Yolu ve Peyzaj Projesi*, (t.y.)

<http://www.gapinsa.com/bagdat-uluslararasi-havaalani-yolu-ve-peyzaj-projesi> (Erişim Tarihi:05 Mart 2019).

¹⁶⁵ *U.S. FY11 Bağdat Master Planı Uygulama Projesi, Irak*, (t.y.) 2012, <http://www.limak.com.tr/sectorler/insaat/projeler/tamamlanan-tum-projeler/altyapi/us-fy11-bagdat-master-plani-uygulama-projesi-irak-1> (Erişim Tarihi:04 Mart 2019).

¹⁶⁶ *Nainawa Basit Çevrim Elektrik Santrali*, (t.y.) 2011, <http://calikenerji.com/Pages/ProjectDetail.aspx?ID=29> (Erişim Tarihi: 06 Mart 2019).

¹⁶⁷ *Al-Khairat Basit Çevrim Elektrik Santrali*, (t.y.) 2011, <http://calikenerji.com/Pages/ProjectDetail.aspx?ID=6> (Erişim Tarihi: 06 Mart 2019).

Irak'ta son dönemlerde büyük konut projeleri de yapılmaya başlanmıştır. Bu projelere verilebilecek başlıca örnek Besmaya (Besmaye) konut projesidir.

3.2.2.1. Besmaya Yeni Şehir Projesi (BNCP – Bismayah New City Project)

Besmaya yeni şehir projesi (BNCP – Bismayah New City Project) Ortadoğu ve Irak tarihi boyunca ilk ve en büyük şehir kurma projesidir. Besmaya şehri Bağdat-Kut ana otoyol bağlantısı üzerinde Bağdat güneydoğu kapısının sol tarafında Bağdat'ın 10 km güneydoğusunda yer alır. Aslında tam olarak konumuna 7 numaralı vilayetler arası yol üzerinden ve Bağdat-Kut otoyolundan ulaşılabilinmektedir. Yaklaşık olarak güneydoğu Bağdat'ın 10 km güney doğusunda, Bağdat şehir merkezinden 25 km güneydoğudadır.

Toplam alana yayılan 1,830 hektar alan ve toplam 100.000 konut biriminde yaklaşık 600.000 kişinin konaklaması planlanmaktadır. Yeni şehir en son uluslararası standartlara göre tam hizmetlerle okullar, klinikler ve ticari, sosyal ve eğlence merkezleriyle inşa edilecektir. Ayrıca, şehri otoyola ve böylece Irak başkentine bağlayan, modern bir yol ağı proje için özellikle inşa edilmektedir. Projenin kontrat miktarı 7,75 milyar USD'dir.

Irak hükümeti eğitim, din, refah ve ticari tesisler gibi kamu tesisleri ile birlikte su, elektrik ve kanalizasyon arıtma tesisleri gibi altyapıyı da geliştirecektir. Yeni şehir, 600.000 Bağdat sakininin hayatını mutlulukla dolduracak ve Ulusal Konut Programının ilk projesi olarak Irak ve Orta Doğu'nun ötesinde en seçkin dünya standartlarında bir şehir olacaktır.

Besmaya yeni şehir projesi Irak'ın kendi dinamikleri içerisinde önemli bir projedir. Ancak Projenin inşasını Hanwha Engineering & Construction Corporation isimli Güney Koreli bir şirket gerçekleştirmektedir. Türkiye'ye bu kadar yakın bir coğrafyadaki 7,75 milyar USD tutarındaki bir konut projesinde Türk firmalarının ana yüklenici olarak yer almaması oldukça düşündürücüdür.

Her ne kadar bu projenin dışında gibi görünseler de ENKA gibi bazı Türk firmaları da bu projede yer almaktadır.¹⁶⁸ Ayrıca Besmaya içerisinde bir Türkmen okulunun bulunması ve bu okulda Türkçe dersinin verilmesi Türkiye Cumhuriyeti Bağdat Büyükelçisi Fatih Yıldız

---

¹⁶⁸ ENKA, ENKA In Iraq, 2019, https://www.enka.com/allfiles/media/presentation/ENKA_IN_IRAQ.pdf, (Erişim Tarihi:03 Mart 2019), s.9.

Beyin, AA (Anadolu Ajansı) muhabirine yaptığı açıklamada, “Bu okulu Türkiye açısından özel kılan şey, müfredatında Türkçe dersinin bulunmasıdır. Bu okul inşallah gelecek dönemde Türkçeye ve Türkiye'ye olan teveccühü güçlendirecek.”¹⁶⁹ Cümlesi yeni kurulan Basmaya şehrinde Türkmenlerin yerinin ve Türkiye'nin Basmaya'ya çokta uzak olmadığını ve olmayacağını işretidir. Basmaya tam olarak tamamlanmamış bir projedir. İnşa süreci hala devam etmektedir. Türk firmaları Basmaya projesinde ve ondan sonra gelecek yeni şehir inşa projelerinde yer almak için geç kalmış ancak çok geç kalmamıştır.

Daha önceki bir cümlede geçen “ilk projesi” kelimesi Basmayanın ardından yeni konut projelerinin geleceğine dair bir ipucudur. Basmayanın ardından gelebilecek konut projelerine örnek olarak Basra yeni şehir projesi, çeşitli bölgelerdeki yatırım konut projeleri, Yeni Kerbela Şehri Projesi, Dhifaf Kerbela Projesi ve çeşitli şehirlerdeki hotel inşa etme projeleri verilebilir.

3.2.2.2. Basra Yeni Şehir Projesi

Emlakkulisi.com ve Habertürk internet sitelerinin 07.07.2012 tarihli içeriklerine göre Iraklı makamlar tarafından petrol rezervlerinin yüzde 65'ine sahip olan Basra'da yeni bir kent kurulması planlanmaktadır. Lüks ve gelişmiş yapılarla kurulması planlanan kent yüz bin kişilik yaşam alanlarıyla birlikte Basra şehri, Ortadoğu'nun Paris'i denilen Erbil'e rakip olabilecek hale gelmesi istenilmektedir. Habertürk'ün Iraklı makamlardan edindiği bilgilere göre Irak yönetimi ülkenin petrol rezervlerinin yüzde 65'ine sahip olan Basra'yı popüler bir kent yapmak için kolları sıvamıştır. Basra'da son derece lüks ve gelişmiş yapılarla donatılacak ve yeni bir kent inşa edilecektir. Yüz bin kişilik inşa edilecek kent ABD, Türkiye, Suudi Arabistan ve Güney Kore'nin de aralarında bulunduğu ülkelerin öncülüğünde kurulması planlanmaktadır. Basra'da gerçekleştirilecek kentin düz ve boş araziye yerleşmesi uygun görülmektedir. Kent, proje kapsamında beşe bölünecektir, Basralı 100 bin kişi, sağlık, eğitim, eğlence, kültür-sanat ve alışveriş başlıklarıyla ayrılacak kentte hayatını sürdürecektir. Kent, bu yapısıyla ABD'deki Las Vegas'ı andırması istenmektedir. Kentin gelecek 5 yıl içinde tamamlanması ön görülmektedir. Basra, Irak'ın güneyinde, ülkenin ikinci büyük şehri olma özelliğiyle öne çıkmaktadır. Basra

---

¹⁶⁹ *Bağdat'taki Türkmen Okulunda Türkçe Dersi Müfredata Eklendi*, (t.y.) 2019, <https://www.haberler.com/bagdat-taki-turkmen-okulunda-turkce-dersi-11649844-haberi/> (Erişim Tarihi:06 Mart 2019).

ayrıca ülkenin en önemli limanıdır ve Basra Körfezi'ne 55, Bağdat'a ise 545 kilometre uzaklıkta bulunmaktadır.^{170 171}

Bu projelerin ardından planlanan diğer projeler gelmektedir.

3.2.2.3. Yatırım Konutları Projeleri (Çeşitli Bölgelerde)

Düşük ve orta gelirli yaşayanlara ek olarak düşük maliyetli sınırlı gelirli insanlar için su, elektrik, kanalizasyon, gaz ve telekomünikasyon dâhil bir projedir. 2017 yılında Maysan vilayetinde 4000 birim konut yatırım konutları projesi kapsamında ekonomik bir tasarım olarak seçilmiştir.

3.2.2.4. Yeni Kerbela Şehri Projesi

15 milyon m² alanında 136 çeşit yatırım fırsatı dâhil bir konut projesidir. Hizmetler açısından bütünleşmiş bir şehir olacaktır. Şehirde bulunacak hizmetlere örnekler olarak; dikey ve yatay konut birimleri, oteller, alışveriş merkezi, eğitim sektörü, eğlence, spor, bankalar, İslami bilim ofisi ve konferans salonu verilebilir.

Kerbela şehir merkezi gelişim alanı kutsal türbelere yakın 750 dönümdür. Geliştirilmiş konut kompleksinin içinde çok katlı garaj, ticari merkez ve turist alanları olabilir.

3.2.2.5. Dhifaf Kerbela Projesi

Tahmini maliyeti 6 milyar USD'dır. İlk aşaması kırk bin konut birimidir. Ticari merkezler, eğlence merkezleri ve sosyal hizmetlere ek olarak seksen beş bin konut birimi hedeflenmektedir.

3.2.2.6. Oteller

¹⁷⁰ Irak, Las Vegas modeliyle inşa edilecek!, (t.y.) 2012, <https://emlakkulisi.com/Irak-las-vegas-modeliyle-insa-edilecek/128461> (Erişim Tarihi:05 Mart 2019).

¹⁷¹ Irak'a Las Vegas modeli!, (t.y.) 2012, <https://www.haberturk.com/ekonomi/emlak/haber/756998-Iraka-las-vegas-modeli> (Erişim Tarihi:06 Mart 2019).

Bağdat ya da Basra'da hoteller kurma projesi olarak bahsedilen projeler standart hotel yatırım olarak düşünülebilir ancak bunların ötesinde dokuz adet turistik ve eğlence alanı projesi daha vardır.

3.2.2.7. Diyala'da Eğlence Bölgesi Projesi (El Halis, Himreen ve Udhaim Gölleri Yakınındaki Eski Kamp)

Bakuba şehrinin elli kilometre kuzeyindeki el halis şehri ve el udhaim barajı ve himreen baraj gölü yakınında bulunur. Lokasyon bir taraftan Irak'ın kuzeyi ve Türkiye'yi bir taraftan Bağdat'a diğer taraftan diğer bölgelere bağlamaktadır. Ayrıca el mansuriye havaalanı ve bölgedeki gaz sahasına ek olarak Himreen ve Udhaim göllerine yakındır.

3.2.2.8. Razaza Gölü Yeni Bir Dinlenme Yeri İnşası ve Habbaniye Dinlenmeye Yeri Geliştirme ve Rehabilitasyonu Projesi

Habbaniye gölü kıyılarında on altı bin dönüm alanı bulunmaktadır. Projeye modern mimari gereklilikleriyle yenilenen 200 ahşap sayfiye evi ve hotel, luna park, restoranlar ve marina dâhildir. Göl sahili uluslararası standartlarla uyumlu olacaktır. Projenin ilk aşaması için tahmin edilen maliyet yirmi beş milyon dolardır. Yıl boyunca bu etkinliklere uygun bir iklim sağlayarak, sanat ve kültür festivallerine uygun hale getirmeyi amaçlayan turizm, kültür ve medya merkezlerini içerecek şekilde kent faaliyetlerinin genişletilmesi amaçlanmaktadır, bu nedenle rehabilitasyon planı kapalı ve açık tiyatro salonları, konuk evleri, sinemalar, medya şehri ve TV kanallarını içermektedir.

3.2.2.9. Erbil Turizm Kurulu'nun Genel Ana Planına Göre Modern Turizm Kompleksi

Toplam elli bin metre kare toplam proje alanına sahiptir. Tahmini yatırım maliyeti 20 milyon USD'dir. Yetmiş adet iş yaratacaktır.

3.2.2.10. Duhok Turizm Kurulu'nun Genel Ana Planına Göre Modern Turizm Kompleksi

Toplam elli bin metre kare toplam proje alanına sahiptir. Tahmini yatırım maliyeti 20 milyon USD'dir. Yetmiş adet iş yaratacaktır.

3.2.2.11. Süleymaniye Turizm Kurulu'nun Genel Ana Planına Göre Modern Turizm Kompleksi

Toplam elli bin metre kare toplam proje alanına sahiptir. Tahmini yatırım maliyeti 20 milyon USD'dır. Yetmiş adet iş yaratacaktır.

3.2.2.12. Erbil Beş Yıldızlı Havaalanı Hoteli

Toplam beş bin metre kare proje alanına sahiptir. Tahmini yatırım maliyeti yirmi milyon USD'dır. Elli adet iş yaratacaktır.

3.2.2.13. Süleymaniye Beş Yıldızlı Havaalanı Hoteli

Toplam beş bin metre kare proje alanına sahiptir. Tahmini yatırım maliyeti yirmi milyon USD'dır. Elli adet iş yaratacaktır.

3.2.2.14. Erbil'de Beş Yıldızdan Fazlasına Sahip Turistik Otel ve Restoranlar

Toplam yirmi bin metre kare proje alanına sahiptir. Tahmini yatırım maliyeti yirmi dört milyon USD'dır. İki yüz elli adet iş yaratacaktır.

3.2.2.15. Süleymaniye Beş Yıldızdan Fazlasına Sahip Turistik Otel ve Restoranlar

Toplam yirmi bin metre kare proje alanına sahiptir. Tahmini yatırım maliyeti yirmi dört milyon USD'dır. İki yüz elli adet iş yaratacaktır.

3.2.2.16. Duhok Beş Yıldızdan Fazlasına Sahip Turistik Otel ve Restoranlar

Toplam yirmi bin metre kare proje alanına sahiptir. Tahmini yatırım maliyeti yirmi dört milyon USD'dır. İki yüz elli adet iş yaratacaktır.¹⁷²

3.2.2.17. Yeni Sadr Şehri Projesi

---

¹⁷² The World bank, **Iraq Reconstruction & Investment**, 2018, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/29438> (Erişim Tarihi:24 Kasım 2018). s.33,37.

Son olarak Türk inşaat firmalarının yer aldığı yeni sadr şehri projesine değinmek gerekmektedir. Bu proje 2011 yılından beri Türk firmalarının aldığı işlere verilecek en iyi örneklerden birisidir. Yeni sadr şehri projesi konut ve diğer sosyal donatıları ile Bağdat yakınlarına Trabzon büyüklüğünde bir şehir kurma projesidir. Proje, 11 milyar 285 milyon 898 bin 950 dolar ve 47,5 ay inşaat süresi ile “Koçoğlu İnşaat A.Ş., Kur İnşaat A.Ş., Kazova İnşaat A.Ş., Tarmaş Limited Şirketi, Ulubol Limited Şirketi-İşkaya A.Ş.” ortaklığından oluşan Türk şirketler grubu¹⁷³ tarafından inşa edilecektir.

Yeni sadr şehri projesi ve diğer projeler sadece birer inşaat projesi değildir. Bu projeler inşaat sektörünün yanında teknik, malzeme ve işçi ihracatına da yol açmaktadırlar. Yeni sadr şehri projesinde inşaat süresi olan dört yıl boyunca yaklaşık 20-22 bin kişinin çalışacağını düşündüklerini ifade eden Şükrü Koçoğlu, (Koçoğlu inşaatın sahibi) bu sayının 7-8 bininin Türkiye’den geleceğini düşündüklerini bildirmiştir. Sadece işçi olarak değil, kullanılacak tünel kalıp sistemi gibi teknolojiler olarak bakıldığında bunları inşa edecek tünel kalıp ustaları ve onları vasıtasıyla teknoloji ihracatı da gerçekleştirilecektir.

Özetlemek gerekirse, inşaat projelerin de işçi, teknoloji ve çimento, beton, demir, fayans, seramik ve cam gibi yaklaşık 7-8 milyar dolarlık inşaat malzemelerinin ihracatı inşaat projelerinin oluşturduğu ölçek ekonomisi ile Türkiye ihracat rakamlarına oldukça etkili bir katkı sunacağını ipucudur.

Tüm bu potansiyel fırsat ve projelerle birlikte Türkiye bu pazarda rakipsiz değildir. Çin gibi dünyada inşaat alanında söz sahibi bir ülkede Irak’ta yer almaya çalışmaktadır. Bu çalışmaları Irak’ın güney kesimlerinde olduğu gibi Kerkük gibi Türkiye’ye yakın bölgelerde de görebiliriz.

27.01.2019 tarihli Hürriyet gazetesinin haberine göre Irak'ın Kerkük kentini ziyaret eden Çin Halk Cumhuriyeti'nin Bağdat Büyükelçisi Chen Viching, ülkesinin Kerkük kentinin kalkınması ve altyapısının yeniden inşa edilmesine katkıda bulunmak istediğini belirtmiştir. Viching, Kerkük Valisi Rakan Said ile düzenlediği ortak basın toplantısında, “Irak ve Kerkük’ün kalkınmasına katkıda bulunmak istiyoruz.” ifadesini kullanmıştır. Irak geneli ve

---

¹⁷³ *Türk Müteahhitler Irak'ta Yeni Bir Şehir Kuracak*, (t.y.)

<http://www.demircelik.com.tr/-1-3121-turk-muteahhitler-irakta-yeni-bir-sehir-kuracak-.html> (Erişim Tarihi:04 Mart 2019).

Kerkük'te kalkınacak çok sayıda alan olduğunu belirten Viching, “Özellikle petrol, taşımacılık, ulaşım, telekomünikasyon, tarım ve sanayi alanlarında yatırım yapmaya hazır olduklarını”¹⁷⁴ belirtmiştir. Türk firmaları Irak'ta rakipsiz olmadığını bilmeli ve bu koşullara göre planlamalar yapmalıdır.

3.2.3. Türkiye – Irak Arasındaki Ticari Diplomasi Faaliyetleri

Kuveyt devleti hükümeti ve Irak Cumhuriyeti hükümetlerinin organizatörü olduğu dünya bankasıyla birlikte 12-14 Şubat 2018 tarihinde Kuveyt'te düzenlenen Irak'ın yeniden inşası için Kuveyt konferansında¹⁷⁵ DAEŞ sonrası Irak'ın yeniden inşası için çeşitli kararlar alınmıştır.

“Öncelikli olarak “Irak'ın yeniden yapılandırılması kapsamında çeşitli altyapı ve üstyapı projeleri için ilk etapta 88 milyar dolarlık harcama yapılması öngörülmektedir. Bu kapsamda bazı ülkeler kredi taahhüdünde bulunurken, bazıları da ihracat kredisi ve doğrudan yatırım yapmayı öngörmektedir. Ülkelerin yapacakları veya yapmayı taahhüt ettikleri rakamlar aşağıdaki gibidir.

- Türkiye: 5 milyar dolar kredi,
- ABD: 3 milyar dolara kadar kredi,
- Suudi Arabistan: 1.5 milyar dolar kredi,
- Katar: 1 milyar dolarlık kredi ve yatırım,
- İngiltere: 10 yıl süreyle her yıl 1 milyar dolara kadar ihracat kredisi,
- BAE: 500 milyon dolar destek,
- Almanya: Bu yıl 350 milyon Euro mali yardım,

¹⁷⁴ **Hürriyet**, “Çin'den Sürpriz Kerkük hamlesi...”, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/cinden-surpriz-kerkuk-hamlesi-41096619> (Erişim Tarihi:06 Mart 2019).

¹⁷⁵ *Kuwait International Conference for the Reconstruction of Iraq*, (t.y.) 2018, <http://kicri.gov.kw/en/about-summits/> (Erişim Tarihi:05 Mart 2019).

- Japonya: 100 milyon dolar hibe,
- Kuveyt: 1 milyar dolarlık yardım ve 1 milyar dolar doğrudan yatırım.”¹⁷⁶

Avrupa birliği ve Avusturalya her biri sırasıyla 450 milyon ve 100 milyon USD taahhüt etmiştir. ABD savaş mağduru şehirlerdeki Amerikan firmalarının yatırım yapmalarına yardımcı olmak için üç milyar dolardan fazla sağlayabileceğini söylerken. Birleşik Krallık, Irak’a on yıl boyunca yılda 1 milyar Dolar’a kadar ihracat kredisi hibe edeceğini belirtmiştir.¹⁷⁷

En büyük kredinin Türkiye’den olması, Türkiye’nin Irak’ta etkin ve etkili olmak istediğinin işaretidir. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu’nun 14 Şubat’ta Irak’ın yeniden yapılandırılması konulu uluslararası konferans ile DAES’la Mücadele Uluslararası Koalisyonu Bakanlar Toplantısı’na katılmak üzere gittiği Kuveyt’te, Türkiye’nin Irak’a beş milyar dolarlık kredi vereceğine yönelik açıklaması inşaat sektörünü heyecanlandırmıştır.¹⁷⁸

Mevlüt Çavuşoğlu konferans sonrasında “Kapsayıcı bir hükümet ve ülkenin yeniden inşası şu anda en öncelikli konu. Türkiye olarak Irak'a en büyük taahhütte biz bulunduk. 5 milyar dolar kredi vereceğiz. Bu, 5 milyar dolarlık krediden iş adamlarımız istifade edecek. Irak'ta üstlenecekleri proje için yapacakları yatırım ve ticaretimiz için bu parayı kullanacağız. Irak'ın yeniden inşası için bu işleri koordine etmeye başladık. Önümüzdeki günlerde Irak'ta hem Bağdat'a hem de Erbil'e bir ziyarette bulunacağım. Cumhurbaşkanımızın seçimlerden sonra Irak'a yapacağı ziyaretin de hazırlıklarını yapmış olacağız. Irak'ın başka sorunları da var. Halen terör tehdidi mevcut. Bu konuda da uluslararası toplumla bir araya gelip sorunların çözümü için uğraşıyoruz.”¹⁷⁹ Şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

---

¹⁷⁶ Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'ndan önemli mesajlar!, (t.y.) 2019, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2019/02/03/disisleri-bakani-mevlut-cavusoglundan-onemli-mesajlar> (Erişim Tarihi:07 Mart 2019).

¹⁷⁷ Turkey Initiates Coordination Activities for Iraq's Reconstruction, (t.y.) 2019, <https://www.dailysabah.com/business/2019/02/04/turkey-initiates-coordination-activities-for-iraqs-reconstruction> (Erişim Tarihi:07 Mart 2019).

¹⁷⁸ Irak'a Kredi İnşaatçıları Heyecanlandırdı, (t.y.) 2018, <https://www.dunya.com/is-dunyasi/iraka-kredi-insaatcilari-heyecanlandirdi-haberi-406463> (Erişim Tarihi:11 Mart 2019).

¹⁷⁹ Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'ndan önemli mesajlar!, (t.y.) 2019, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2019/02/03/disisleri-bakani-mevlut-cavusoglundan-onemli-mesajlar> (Erişim Tarihi:07 Mart 2019).

Irak hükümeti geçen yılki konferans sürecince özel yatırımlar aradığı 157 projelik bir listeyi yayınladı. Türkiye hem bu projelerde yer almaya çalışmakta hem de Iraklıların evlerine geri dönmelerine yardımcı olmak amacıyla Türkiye İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) aracılığıyla Kerkük, Musul, Telafer, Bağdat, Erbil ve Süleymaniye kentlerinin yeniden geliştirilmesine yardımcı olacaktır.¹⁸⁰

Son dönemlerdeki gelişmeleri Dünya gazetesine değerlendiren Türkiye Müteahhitler Birliği Başkanı Mithat Yenigün Coğrafi yakınlık ve süregelen ilişkilerin çerçevesinde Türk yurtdışı müteahhitlik hizmetleri ve dış ticareti için her zaman önemli bir Pazar olan Irak'ın önemini vurgulamıştır. Ergün'ün açıklamaları gelecekteki önemli projelerde Türk müteahhitlik firmalarının yer alabileceğine dair bir işaret olarak yorumlanabilir. Sözlerine devam eden Mithat Yenigün Irak'ın yeniden yapılandırılması kapsamında Türkiye'nin taahhüt ettiği milyar dolarlık kredinin projelere en az iki katı kadar iş hacmi yaratabileceğini ve diğer taraftan Türk firmalarının Irak'taki birikmiş alacaklarının tahsiline ve mevcutta devam eden projelerin tamamlanmasına imkân vereceğine sözlerinde yer vermiştir. Türk inşaat firmalarının yurt dışında en fazla iş aldığı dördüncü ülkenin Irak olduğunu belirten Yenigün, Irak'taki güvenlik sorunları nedeniyle Türk firmalarının yüksek tutarlarda hak edişlerinin tahsil edemediğini ve bazı firmaların bu sebeple faaliyetlerini durdukları bilgisini vermiştir.¹⁸¹

Diğer taraftan Türkiye'nin Irak ile diğer diplomatik temasları da hız kazanmıştır. 03.01.2019 Tarihinde Irak'ın görev başına yeni gelmiş cumhurbaşkanı Berhem Salih'in Ankara'ya yaptığı ziyarette Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile görüşükten sonra “Cumhurbaşkanı Erdoğan yaptığı açıklamada, “Çatışmalardan zarar gören yerlerin imarı başta olmak üzere Irak'taki altyapı ve kalkınma projelerine katkı sağlamaya hazırız” dedi.” “Cumhurbaşkanı Erdoğan, “Kapsamlı Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nın bir an önce Irak tarafından yürürlüğe konulmasını arzu ediyoruz. Aynı şekilde Yatırımların Karşılıklı Teşviki Anlaşması'nı da en kısa sürede sonuçlandırmayı arzuluyoruz. Irak ile güvenlik alanında da temas ve işbirliğimizi geliştirmek istiyoruz”” açıklamalarında bulunmuştur.

---

¹⁸⁰ *Turkey Initiates Coordination Activities for Iraq's Reconstruction*, (t.y.) 2019, <https://www.dailysabah.com/business/2019/02/04/turkey-initiates-coordination-activities-for-iraqs-reconstruction> (Erişim Tarihi:07 Mart 2019).

¹⁸¹ *Irak'a Kredi İnşaatçıları Heyecanlandırdı*, (t.y.) 2018, <https://www.dunya.com/is-dunyasi/Iraka-kredi-insaatcilari-heyecanlandirdi-haberi-406463> (Erişim Tarihi:11 Mart 2019).

Cumhurbaşkanı tarafından yapılan açıklamada “Türkiye, Irak'ın istikrar ve yeniden imarına yönelik çabalara her türlü katkıyı yapmaya hazırdır. Bu, gerek altyapı gerek üstyapı bütün bu süreç içerisinde yapabileceğimiz her türlü destektir. Burada ticari ilişkilerimizde gıda, ilaç, tekstil her alanda, her türlü desteği vermeye hazırız.”¹⁸² Şeklinde bir cümlenin bulunması sadece inşaat için değil inşaatın ötesindeki diğer ticari faaliyetler için de Türkiye Cumhuriyeti devletinin Türk şirketlerini ve işadamlarını destekleyeceğinin bir göstergesidir.

3.2.4. İnşaat Dışı Ticari Faaliyetler

Irak ve Türkiye arasındaki ticari ilişkilere bakıldığında TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) verilerine göre Türkiye'nin 2018 yılındaki 168.023.390,683 dolarlık ihracat rakamları içerisindeki 8.350.701,989 dolarlık pay Irak ile yapılan ticaretten oluşmaktadır.¹⁸³ Bu rakam toplam ihracatın %5'ine denk gelmektedir. İki ülke arasındaki dış ticaret ilişkisinde en çok dikkati çeken Türkiye'nin Irak karşısındaki ihracat oranlarıdır. Iraktan yapılan ithalata bakıldığında ise ithalat rakamlarının ihracata oranla çok düşük seviyelerde olduğu görülmektedir.¹⁸⁴ Türkiye'nin dış ticaretinde böylesine önemli bir konumda olan Irak'ın talep ettiği ürün kompozisyonu incelendiğinde ise, bu ülkeye yönelik ihraç ürünlerinin giderek çeşitlilik arz etmeye başladığı ve tek bir alana veya ürüne yoğunlaşan bir ihracat karakterinden uzaklaşıldığı görülmektedir. Irak pazarında Türk mallarına olan talebin, sadece birkaç ana gruptan oluşmadığına, aksine çok çeşitli sektörleri içinde barındırdığına işaret etmektedir.¹⁸⁵

Irak Pazarındaki Başlıca Avantajlarımız Aşağıdaki Şekilde Düşünülebilir;

- Coğrafi yakınlık (ucuz nakliye)
- Türk ürünlerinin rakiplerine göre ucuz (kaliteli) olması
- Firmalarımıza (ürünlerimize) sıcak yaklaşım (olumlu imaj)
- Müteahhitlerimize güven duyulması (mega proje fırsatları)

¹⁸² Cumhurbaşkanı Erdoğan: Irak'taki Altyapı Ve Kalkınma Projelerine Katkı Sağlamaya Hazırız, (t.y.) 2019, <http://www.gazetevatan.com/irak-cumhurbaskani-ankara-da-1231207-siyaset/> (Erişim Tarihi:10 Mart 2019).

¹⁸³ TÜİK, Temel İstatistikler, 2019, <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (Erişim Tarihi:11 Mart 2019).

¹⁸⁴ Sariaslan, a.g.e., s.318.

¹⁸⁵ Sariaslan, a.g.e., s.319-320.

- Bankalarımızın varlığı; Vakıfbank + Türkiye İş Bankası + Al Baraka (Erbil, yakında Bağdat ¹⁸⁶), Türkiye İş Bankası + T.C. Ziraat bankası (Bağdat + Erbil)
- Müspet bürokrasi ve iş dünyasının mevcudiyeti
- THY & İHY seferleri (Bağdat, Erbil, Necef, Basra)
- Kültürel yakınlık¹⁸⁷

Kültürel yakınlığımız hakkında verilebilecek en iyi örneklerden bir tanesi Türkmeneli TV ve WAAR TV vb. televizyon kanallarındaki Türk dizi ve filmleri ile reklam kuşaklarındaki başta Türk Hava Yolları (THY) olmak üzere gösterilen reklam filmlerindeki Türk ürünleri verilebilir. Ayrıca “Rudaw”, “K24”, “Kürdistan TV”, “Kursat News” televizyonlarındaki haber bültenlerinde Türkiye hakkındaki haberlere başlıca olarak yer verilmektedir.

Ancak, aşağıdaki tablo incelendiğinde Türkiye’nin Irak’a yaptığı ihracatta 2013 yılından beri bir düşüş eğiminin olduğu söylenebilir.

3.2.5. Türkiye’nin Dış Ticaret Rakamları

Tablo 10: Türkiye’nin Dış Ticaret Rakamları (2009-2018)

Sıra	Ülke	Pay (%) / Share (%)									
		2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009
1	Almanya	9,6	9,6	9,8	9,3	9,6	9,0	8,6	10,3	10,1	9,6
2	Birleşik Krallık	6,6	6,1	8,2	7,3	6,3	5,8	5,7	6,0	6,4	5,8
3	İtalya	5,7	5,4	5,3	4,8	4,5	4,4	4,2	5,8	5,7	5,8
4	Irak	5,0	5,8	5,4	5,9	6,9	7,9	7,1	6,2	5,3	5,0
5	ABD	4,9	5,5	4,6	4,4	4,0	3,7	3,7	3,4	3,3	3,2
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK, Temel İstatistikler, 2019, <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (Erişim Tarihi:11 Mart 2019).

Türkiye’nin en çok ihracat yaptığı ilk beş ülke içinden sadece Irak Ortadoğu ülkesidir. Türkiye’nin ihracatındaki ilk üç ülke ise Avrupa ülkesidir. Yukarıdaki tabloda bulunan verilere göre coğrafya açısından en kazançlı ve yakın ülkenin Irak olduğu ve Irak’ın kolaylıkla ilk üç

¹⁸⁶ Albaraka Türk, Bağdat Şubesi'nin Açılışı İçin BDDK'ya Başvurdu, (t.y.) 2017,

<https://www.haberler.com/albaraka-turk-bagdat-subesi-nin-acilisi-icin-bddk-9595508-haberi/> (Erişim Tarihi:16 Mart 2019).

¹⁸⁷ Adana Sanayi Odası, Irak Ekonomisi & Türkiye'den İhracat İmkânları, 2018 <http://www.adaso.org.tr/WebDosyalar/Sayfalar/Sunumlar/Kasim%202018/IRAK%20SEMİNER.pdf> (Erişim Tarihi:02 Mart 2019).

sıra içerisinde girmesi çok zor olmayacaktır. Tablodaki sıralama verilerine göre Türkiye – Irak ikili ticareti tablodaki 2. ve 3. sıralardaki ülkelere yakın, kendisinden sonra gelen ülkeden ise uzakta bulunmaktadır.

3.2.6.2019 Türkiye–Irak İkili Ticareti

Şekil 2: Türkiye-Irak İkili Ticareti

Kaynak: TİM, Irak Ülke Bilgi Notu,

http://www.tim.org.tr/files/downloads/ihracat/Ulke_Masalari/ulke_bilgi_notu/Irak%20Ülke%20Bilgi%20Notu.pdf (Erişim Tarihi:30 Mart 2019), s.3.

2008-2017 arası Türkiye – Irak ikili ticaret rakamlarının istikrarlı bir şekilde seyrettiği görülebilir. 2013 yılına kadar iki ülke arasındaki ticaret artma eğilimindeyken 2013 ve 2014 yıllarından sonra Irak içindeki gelişmelerden dolayı bir düşüş yaşanmıştır. Göreceli olarak güvenliği daha sağlanmaya başlandığı 2017 itibarıyla sadece bir yıl içerisinde 1,5 milyar dolar gibi bir artış gerçekleşmiştir.

3.2.7. Irak'a İhracatta Potansiyel Olabilecek Ürünler

Adana sanayi odasının verileri ve öngörülerine göre Türkiye ve Irak arasında ihracata potansiyel olabilecek konu başlıkları maddeler halinde aşağıdakiler gibidir.

- Gıda (tavuk eti, yumurta, kek/bisküvi, salça, konserve, bakliyat, çay, peynir),
- Taze sebze, narenciye (meyve suları dâhil),
- Makinalar (jeneratör, tarım ekipmanları, ambalaj, pompalar),
- Ayakkabı & hazır giyim (erkek, bayan, çocuk/bebek giyim, abiye, iç giyim),

- Oto yedek parça & aksesuar • beyaz eşya (klima, tv, bulaşık ve çamaşır makinası),
- İnşaat/yapı malzemeleri (tel, kablo, seramik fayans, boru, su depoları),
- Ev tekstili, mobilyalar (ev, mutfak, ofis, bahçe, hastane),
- Elektrik teçhizatları,
- Mücevherat (altın, pırlanta, gümüş),
- Tıbbi teçhizat ve ilaçlar,
- Temizlik & bakım ürünleri (sabun, şampuan, tıraş kremi, kozmetik vd.),
- Mutfak ekipmanları (tencere, fırın, çatal, bıçak, bardak, tabak).¹⁸⁸

Yukarıda verilen ticaret rakamlarını gösteren tabloların değişmesi için inşaatın haricindeki diğer ticari faaliyetlerin de öne çıkması gerekmektedir.

3.2.8.2019 Yılı Verileri ile Türkiye-İrak Dış Ticareti

Tablo 11: Türkiye'nin İhracat Pazarlarında Ekonomik Büyüme

2019 Pazarlar	2017 (%)	2018 Gerçekleşme Tahmini (%)	2019 Tahmini (%)
İRAN	3,7	-1,5	-3,6
SUUDİ ARABİSTAN	-0,9	2,2	2,4
BAE	0,8	2,9	3,7
KATAR	1,6	2,7	2,8
KUVEYT	-3,3	2,3	4,1
İRAK	-2,1	1,5	6,5
MISIR	4,2	5,3	5,5
LÜBNAN	1,5	1,0	1,4
ÜRDÜN	2,0	2,3	2,5
İSRAİL	3,3	3,6	3,5

Kaynak: TİM. İhracat 2019 Raporu. 2019.

<http://www.tim.org.tr/files/downloads/sunumlar/Yönlendirme%20Sunumları/Karisik/Yeni%20Vizyon%20Yeni%20Yol%20Haritası%20İhracat%202019%20Raporu.pdf>. (Erişim Tarihi:12 Ocak 2019), s.36.

¹⁸⁸ Adana Sanayi Odası, Irak Ekonomisi & Türkiye'den İhracat İmkanları, 2018 <http://www.adaso.org.tr/WebDosyalar/Sayfalar/Sunumlar/Kasim%202018/IRAK%20SEMİNER.pdf> (Erişim Tarihi:02 Ocak 2019).

Yukarıdaki tablodan görülebileceği üzere 2019 yılında yüksek büyüme beklentileri ile öne çıkan ülkeler Polonya, Romanya, Kazakistan, Türkmenistan, Gürcistan, Irak, BAE, Mısır, İsrail, Gana ve Kenya olarak gözükmektedir.¹⁸⁹ Nitekim 2019 yılı Ocak ayı Türkiye ihracatçılar meclisi verilerine göre Irak ile yapılan ticaret yarım milyon doların biraz üzerinde olmuş olup. Toplam ticaret hacminden % 4.23'lük bir pay almıştır. Bu rakamlar eğer olağandışı koşullar ve olaylar gerçekleşmezse gelecek ayların bir habercisi olarak yorumlanabilir.

3.2.9. Irak'ta Ticari Faaliyetlerde Karşılaşılan Sorunlar

DEİK bünyesinde faaliyet gösteren Türkiye-İrak iş konseyinin yaptığı bir çalışmaya göre Irak ile İş Yapan Türk Firmalarının Yaşadığı Sorunlar aşağıdakiler olarak sıralanabilir.

- “Türkiye’den Irak’a çalışmak için giden T.C. vatandaşlarına çalışma ve oturma izni alınması süreci çok zor ve uzundur. Bu nedenle firmalar Türk çalışanlarını 3 ayda bir Türkiye’ye göndermek ve geri getirmek durumunda kalmaktadırlar.
- Türk menşeli malzemeler Bakanlıklara ve Belediyelere bağlı birçok ihalede onaylanmamaktadır, sözleşmelere özellikle AB, ABD, Güney Kore, Japonya, Kanada menşeli malzemeler kullanılacaktır ibaresi yazılmaktadır.
- Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi üzerinden Bağdat ve Irak’ın güneyine giden mallar İbrahim Halil sınır kapısında gümrüğe tabi tutulduktan sonra Merkezi Hükümet sınırlarına girdikten sonra yeniden gümrüğe tabi tutulmaktadır. 15 Ekim 2016 tarihine kadar gümrük vergisi alınmayan hazır giyim, ayakkabı, züccaciye gibi ürünlere hâlihazırda 6-7 bin dolar vergi ödenmektedir. Ayrıca, gümrük işlemleri çok yavaş işlediğinden bir TIR’ın muamelesinin tamamlanması 20 güne kadar çıkabilmektedir. TIR başına 100 dolar günlük bekleme ücreti alınmaktadır. Irak’a ihracat yapan şirketlerin ayrıca bugüne kadar vergiden muaf veya vergi oranı yüzde 5 olan eşya için yüzde 10 vergi ödemeye başladığı belirtildi.

¹⁸⁹ TİM, İhracat 2019 Raporu, 2019, <http://www.tim.org.tr/files/downloads/sunumlar/Yönlendirme%20Sunumları/Karisik/Yeni%20Vizyon%20Yeni%20Yol%20Haritası%20İhracat%202019%20Raporu.pdf> (Erişim Tarihi:12 Ocak 2019).

Vergisi yüzde 40, yüzde 50 veya daha fazla olan eşyanın vergisinin ise yüzde 30'a indirildiği ifade edildi.¹⁹⁰

2018 yılının son çeyreğinde Irak (Bağdat) ve IKYB yönetimleri çifte gümrük vergilendirmesi uygulamasını kaldırmışlardır ve Türkiye'nin Irak pazarına ve oradan Körfez ülkelerine açılması yolunda önemli bir adım atılmıştır. “Bağdat ve Erbil anlaşta, Irak'taki iç gümrük noktaları iptal edildi ve Türk ürünlerine dört yıldır uygulanan çift gümrük uygulaması son buldu. Türk malları artık tek gümrükten geçerek Irak pazarına girecek.”¹⁹¹ Bilgisi Başbakan Adil Abdul Mehdi'nin ofisinden yapılan yazılı açıklamada şu şekilde belirtilmiştir, “Bakanlar Kurulunun dünkü oturumunda, IKBY de dâhil olmak üzere tüm sınır kapılarında tek vergi uygulamasına geçilmesine karar verilmiştir. Bakanlar Kurulu ayrıca, IKBY ile Irak'ın diğer bölgeleri arasında geçiş işlemlerinin kolaylaştırılması ve engellerin kaldırılmasını kararlaştırdı.”¹⁹² Açıklaması Türkiye – Irak ticaretindeki önemli bir soruna son vermiştir. Türk mallarından iki defa vergi alınması ticarete büyük engel oluşturuyordu. Yeni düzenleme ile tek gümrük uygulamasında Merkezi hükümet ile Kuzey Irak çekişmesinden önce başlayan süreç geri dönmüştür. “Türkiye Irak Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TİSİAD) Genel Başkanı Nevaf Kılıç, düzenleme ile Türkiye Irak arasındaki ticaretin 2 kat artacağını belirtmiştir.”¹⁹³

Gümrük kelime anlamı olarak TDK (Türk Dil Kurumu) güncel Türkçe sözlüğüne göre 1. Bir ülkeye giren veya bir ülkeden çıkan mal ve eşya üzerinden alınan vergi, 2. Bu verginin alınması işlemiyle uğraşan devlet kuruluşu ve 3. Sınır kapılarında denetim ve gözetim işlerinin yapıldığı yer.¹⁹⁴ Anlamlarına gelmektedir. Irak toprak bütünlüğü olan bir ülke olduğu için bir ülke içerisinde iki tane gümrük noktası ve vergilendirmesi yapılmasının mantıklı bir açıklaması olamaz. Bağdat ve Erbil'in bu yanlış kararlarından dönmesi hem Irak'ın bütünlüğü hem de

¹⁹⁰ Mithat Yurdakul, “İhracata Çifte ‘Vergi’ Kısıkaç!” **Milliyet**, 12 Ocak 2018, <http://www.milliyet.com.tr/ihracata-cifte-vergi-kiskaci--ekonomi-2589398/> (Erişim Tarihi:16 Mart 2019).

¹⁹¹ Erman Özmen, “Irak İhracatı Neden Düşüyor?”, **Sabah**, 19 Ocak 2019 <https://www.sabah.com.tr/guney/2019/01/19/Irak-ihracati-neden-dusuyor> (Erişim Tarihi:15 Mart 2019).

¹⁹² *Irak, Çifte Gümrük Vergisi Uygulamasını Kaldırdı*, (t.y.) 2018, <https://www.haberturk.com/Irak-cifte-gumruk-vergisi-uygulamasini-kaldirdi-2229541> (Erişim Tarihi:12 Mart 2019).

¹⁹³ *Irak ile Yeniden Tek Vergi Dönemi*, (t.y.) 2018, <https://www.yenisafak.com/ekonomi/Irak-ile-yeniden-tek-vergi-donemi-3415146> (Erişim Tarihi:13 Mart 2019).

¹⁹⁴ TDK, Güncel Türkçe Sözlük, 2006, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cb0e59e457972.20918633 (Erişim Tarihi: 19 Mart 2019).

Türkiye gibi diğer ülkelerle olan ticari ve siyasi ilişkileri açısından oldukça yerinde bir karar olmuştur.

- Türk plakalı araçlar Zaho'dan Basra'ya gidememekteler. Sınırdaki Iraklı araçlara aktarma yapılmaktadır. İran üzerinden Irak'a giden giriş yapan araçlar Kut iline bağlı Zurbatiye gümrük kapısından geçerek Basra ve Bağdat'a devam edebilmelidir. Hâlihazırda gümrük kapılarında Irak TIR'larına aktarma yapılmaktadır. Aktarma sırasında mallara büyük zararlar gelebilmektedir. Türk TIR'larının ve şoförlerinin Irak'ın içlerine kadar gidebilmesi büyük önem taşımaktadır.

- İnşaat firmaları son 2 yıldır hak ediş alamamaktalar. İnşaat firmaları hak ediş alamamalarına rağmen güvenlik nedeniyle hareketsiz hale geçen şantiyelerindeki mal ve hareketliliklerini korumak ve her şey dâhil sigortaları için yüklü miktarlarda para ödemekte ve bunun için iş durdurma talebinde bulunsalar da teminat mektuplarını alamamaktadırlar.

- Lojistik sektörünün hareket kabiliyetini arttırmak ve taşımaları hızlandırmak için sınır kapısı sayısının artırılması, sahaların genişletilmesi önem taşımaktadır.

- Irak resmi makamlarının sözleşmelerde bahsi geçen Mücbir sebepleri işletmemesi ciddi bir problemdir. Mücbir sebep olarak gösterilen iç karışıklık, ülkenin dış saldırıya uğraması, ilan edilmiş veya edilmemiş olsa bile savaş hali sözleşmelerde olmasına rağmen DAESH saldırısı böyle kabul edilmemiş, Türk firmalar büyük zararlara uğramıştır.

- Irak'ta uygulamaların Bakanlığa, Bölgeye ve Vilayete göre değişmesi belli bir standarda oturmaması iş yapmayı zorlaştırmaktadır.

- Irak'a ihracatta formaliteye dönüşmüş olan Breau Veritas ve SGS uygunluk belgesi kaldırılmalıdır. Hem sevkiyatların uzamasına hem de fiyatların artmasına neden olmaktadır.

- Vizeler konusunda ise; geçen yıla göre Türkiye'ye giriş yapan Iraklı vatandaş sayısında düşüş vardır. Vizeleri hâlihazırda TURSAB (Türkiye Seyahat Acentaları Birliği), TİM ve Sağlık Dernekleri almaktadır. Haziran-Aralık 2016 döneminde TURSAB kanalı ile 400 bin Iraklı vatandaşa elektronik vize

verilirken, TİM kanalıyla sadece 500 Iraklı işadamına vize verilmiştir. Sağlık Dernekleri kanalıyla ise 25 bin Iraklı hastaya vize temin edilmiştir. Vize prosedürlerinin kolaylaştırılması ilişkilere katkı sağlayacaktır.”¹⁹⁵

Ortadoğu ülkelerine Türkiye’den yapılan doğrudan yatırımların dağılımı incelendiğinde, bölgede en fazla doğrudan yatırım yapılan ülkenin Irak olduğu görülmektedir. Nitekim 1974-1990 arasında Irak’ta Türk inşaat projelerinin toplam değeri 2,5 milyar doları bulmuştur.¹⁹⁶ Türkiye’nin Ortadoğu ülkeleri ile olan ticari ilişkilerinde ithalatından daha fazla ihracatı vardır.

3.3. Lojistik

Irak toprakları sahip olduğu doğal kaynaklarının haricinde jeopolitik olarak ta oldukça değerli ve önemlidir. Çünkü Irak Ortadoğu’ya bir giriş ve çıkış kapısıdır. Kuzeyden Irak topraklarına girdiğinizde tüm Ortadoğu ülkelerine ulaşabilirsiniz. Güneye indiğinizde Kuveyt ve Suudi Arabistan, batıya gittiğinizde Suriye, Ürdün ve Ürdün üzerinden Filistin ve İsrail, doğuya gittiğinizde İran topraklarına ulaşırsınız. Bu basit bir coğrafya bilgisi gibi görünse de lojistik ve taşımacılık açısından oldukça önemlidir. Belki de Süveyş kanalını kullanmadan Anadolu ve Kafkasya bölgelerine ulaşmada tek alternatif güzergâh Basra limanı ile Irak topraklarıdır. Eski DEİK başkanı Cihad Vardan, “Bundan 100 yıl önce İstanbul-Bağdat arasında demiryolu sistemi varken bugün olmaması kabul edilebilecek bir durum olmadığını” söylemiş ve Basra ile Mersin’i birbirine bağlayan otoyol ve demiryolu ile bağlanmasının önemine dikkat çekmiştir.¹⁹⁷

Lojistik konusunun dışından Türkiye için artık Irak topraklarının daha önemli bir tarafı daha vardır. Irak toprakları Türkiye’nin Ortadoğu coğrafyasına açıldığı yer, bir nevi kapısı olmuştur. Eskiden bu kapı fonksiyonunu Suriye toprakları yerine getirmekteydi. Çünkü eskiden Suriye’de dost bir yönetim, kurulu bir devlet yapılanması ve Türkiye’ye sempatisi olan bir Suriye toplumu vardı. Bugün ise Suriye’de Türkiye’ye karşı dostça davranışlardan uzak bir

¹⁹⁵ DEİK, Irak ile İş Yapan Türk Firmalarının Yaşadığı Sorunlar, 2017, <https://www.deik.org.tr/uploads/irak-ile-is-yapan-turk-firmalarinin-yasadigi-sorunlar--web.pdf> (Erişim Tarihi:06 Mart 2019), s.2.

¹⁹⁶ Graham E. Fuller, , **Yeni, Türkiye Cumhuriyeti: Yükselen Bölgesel Aktör**, Mustafa Acar (çev.), İstanbul: Timaş Yayınlar, 2008, s.186.

¹⁹⁷ DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu), Irakta Potansiyel Fırsatlar Masaya Yatırıldı., 2015, <https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-irak-ta-potansiyel-firsatlar-masaya-yatirildi> (Erişim Tarihi:05 Nisan 2019).

yönetim, (çeşitli aktörler tarafından) kontrol altına alınmaya çalışılan bir devlet yapılanması ve artık bir toplum olmaya bile uzak olan Suriyeli insan kitleleri vardır. Bu durum Türkiye için oldukça dezavantajlı bir durumdur. Türkiye, Ortadoğu coğrafyasının içindedir ama coğrafyaya fiziklen temas edebilmesi için güvenli ulaşım yollarına ihtiyacı vardır.

Bu başlık altında Irak topraklarındaki karayolu, demiryolu ve limanların durumları incelenecektir. Türkiye ve Irak arasında kurulabilecek yeni lojistik işbirlikleri örneklerine yer verilip, konular örneklendirilmeye çalışılacaktır.

3.3.1. Karayolları

Ulaşım, 1980'lerin sonundan beri Irak ekonomisinin en aktif sektörlerinden biri olmuştur. Irak hükümeti ulaşım darboğazlarının limitli sanayi kalkınmasını diğer sektörlerden daha fazla etkilendiğinin farkına varmıştır. Hükümetler genişletilmiş ulaşım sistemlerinin bölgesel entegrasyonda ve merkezi hükümetin varlığının uzak vilayetlerde tesis edilmesindeki önemli politik rolüne inandılar. Tüm bu sebeplerden Irak devleti eş zamanlı karayolu, demiryolu, havayolu ve nehir ulaşımı ve yenileme projelerine hırslı bir plan yaparak başladı.

Irak'ın ana ulaşım eksenini kabaca kuzeybatıyla güneydoğu aksıdır. Betimlenecek olunursa Musul'dan Kerkük ve üzerinden Bağdat ve sonrasında Basra ve Basra körfezidir. Irakta bulunan 22.397 km'lik yolun 7.800 km'si asfalsız ve tali yoldur. Iraktaki asfalt yol sisteminin toplam uzunluğu 1979 ile 1985 yılları arasında neredeyse ikiye katlanmıştır. 1987 yılında Irak ana yolu (main road) projesi 1000 km uzunluğunda altı şeritli olup, Basra körfezi devletleri ile Akdeniz'i birbirine bağlayan uluslararası Express bir otobandı. Ürdün sınırından başlayıp Necef gibi güney şehirlerinden geçerek Kuveyt sınırına ulaşır. Bu proje konu başında yer verdiğim "Irak topraklarından tüm Ortadoğu coğrafyasına ulaşabilirsiniz" önermesini hatırlatmakta ve doğruluğunu desteklemektedir. Irak'ta trans-Irak diyebileceğimiz bir karayolu projesi bulunmaktadır. Plana göre Bağdat, Türkiye sınırıyla Kerkük ve Musul üzerinden bağlanacaktır. Bu projenin inşasının yanı sıra 10.000 km'lik kırsal yol yapımında da ilerleme kaydedilmiştir.¹⁹⁸ Asfaltlı ve asfalsız toplam yol ağı uzunlukları karşılaştırıldığında Irak 79. Sırada yer almaktadır. Türkiye ise 19. Sıradadır. Ortadoğu ülkeleri arasında karşılaştırıldığında,

¹⁹⁸ U.S. Library of Congress, Roads, 2019, <http://countrystudies.us/iraq/62.htm> (Erişim Tarihi:24 Mart 2019).

Türkiye 385.754 km ile açık ara en uzun yol ağına sahip ülkedir. Irak ise 59.623 km yol ile 7. Sırada bulunur.¹⁹⁹

Irak planlama bakanlığına göre 2013 yılında 59.623 km asfalt yol vardır. Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi içerisinde 14.840 km asfalt yol vardır. IKBY bölgesinde yeni yol ağı inşaat halindedir. Yeni yatırım planına göre 2013'ten 2020 yılına kadar olan süreçte 5.2 milyar dolar maliyetinde olacaktır.²⁰⁰ Bugünlerde karşılaşılan “İnşaat sektörü giderek küçülüyor”²⁰¹, “Türkiye'de İnşaat Sektörü Krizde”²⁰² gibi haberlerin görüldüğü ve “durgunluk döneminin”²⁰³ yaşandığı bir dönemde Irak'taki ulaşım projeleri hem ekonomik hem de Türkiye Irak arasındaki bağları kuvvetlendirmek için oldukça güçlü ve uygun bir fırsat ortamı oluşturacaktır.

Türkiye ve Irak, merkezinde olmasalar bile son yıllarda Çin Halk Cumhuriyetinin ortaya attığı “Bir Kuşak Bir Yol” projesi Türkiye ve Irak'ı da oldukça yakından ilgilendirmektedir. “Bir Kuşak Bir Yol” projesi kısaca Çin'den Avrupa'ya uzanan gelişmiş bir karayolu, demiryolu, denizyolu ve altyapı sistemi olarak tanımlanabilir. Bu projenin iki ülkeye katabileceği değerleri öngörebilmek ve yorumlayabilmek için öncelikle “Bir Kuşak Bir Yol” projesinin anlaşılması gerekmektedir. “Bir Kuşak Bir Yol” projesinde 65 ülke denizden ve karadan birbirine bağlanacak ve 1 trilyon dolardan fazla maliyeti olacaktır. Projenin adındaki “Kuşak” Çin, Avrupa, Asya ve Ortadoğu'yu demiryolları ve gemi hatları ile bağlamaktır. Projedeki kuşak Çin'i Avrupa, Rusya, Ortadoğu ve güneydoğu Asya ile demiryollarıyla ilgilidir. Yol ise güney Çin denizinin Hint ve güney pasifik okyanusunu bağlayacak deniz yolları ve çoklu limanlarla ilgilidir.

Bu yol ve 65 ülke dünya ekonomisinin önemli bir bölümünü temsil etmektedir.²⁰⁴ Küresel GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla)'nın %30'u, nüfusun %62'si ve bilinen enerji

¹⁹⁹ *Country Comparison: Roadways*, (t.y.) 2019, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/fields/385rank.html#IZ> (Erişim Tarihi:28 Şubat 2019).

²⁰⁰ Lucy Styles, *Iraq Road Network*, 2013 <https://dlca.logcluster.org/plugins/servlet/mobile#content/view/853218> (Erişim Tarihi:12 Mart 2019).

²⁰¹ *İnşaat Sektörü Giderek Küçülüyor*, (t.y.) 2019, <https://www.memurlar.net/haber/802228/insaat-sektoru-giderek-kuculuyor.html> (Erişim Tarihi:24 Mart 2019).

²⁰² *Türkiye'de İnşaat Sektörü Krizde*, (t.y.) 2018, <https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiye-de-insaat-sektoru-krizde-/4693014.html> (Erişim Tarihi:28 Şubat 2019).

²⁰³ *İnşaat Sektörünün Önü Türkiye'de Kapanamaz* (t.y.) <https://www.yeniakit.com.tr/haber/insaat-sektorunun-onu-turkiyede-kapanamaz-388270.html> (Erişim Tarihi:10 Mart 2019).

²⁰⁴ *Inside China's Plan to Create a Modern Silk Road*, (t.y.) 2018, <https://www.morganstanley.com/ideas/china-belt-and-road> (Erişim Tarihi:29 Mart 2019).

rezervlerin %75'i bu ülkelerdedir. Denizyoluyla çoğu mal, Çin'den, orta Avrupa'ya yaklaşık 30 günde gider. Trenle bunun yarısı kadar ama bu işlem mevcut altyapı ile çok maliyetlidir. Demiryolu altyapısının gelişmesi ortalama seyahat süresini radikal şekilde değiştirebilir ve demiryolları deniz yollarından daha düşük maliyetli hale gelir. Bu zaman ve maliyet kesintisinin uluslararası toplam ticaret akışını etkileyen belirli ürünler için önemli sonuçlara yol açacaktır.²⁰⁵

Bir kuşak bir yol projesinin Türkiye-Irak sınırının çok yakınından geçtiği görülebilir. Bu durum Irak'ın hem güneyden hem de kuzeyden dünya pazarlarına açılmasında elini rahatlatacaktır. Ancak batıya ihracat yapabilmesi için Türkiye'ye olan ihtiyacı azalmamakla birlikte daha da şiddetlenecektir.

Bir kuşak bir yol projesi Türk şirketlerine yurtdışında daha fazla ticaret yapma fırsat sunar. Projenin bir parçası olmak, güzergâh boyunca diğer ülkelerle daha fazla bağlantı kurmak anlamına gelecek ve önümüzdeki birkaç on yılda yapılacak yatırımın büyük bir kısmı altyapı sektöründe olacaktır.²⁰⁶ Tüm bu gelişmeler Türk şirketlerinin altyapı sektöründeki bilgi, sermaye ve tecrübe birikimlerini arttıracaktır.

Karayolları üzerinde değer oluşturabilecek diğer bir fırsat ise karayolu ile Hac vazifesinin yerine getirmek isteyenlerin Irak toprakları üzerinden Suudi Arabistan'a ulaşmasının tavsiye edilmesidir. Karayolu ise hacca gitmek isteyen bir kişi sırasıyla Suriye ve Ürdün topraklarından geçmelidir ki Suudi Arabistan'a ulaşabilsin. Son yıllarda Suriye topraklarında yaşananlar Suriye'yi karayolu geçişleri için güvenli kılmamaktadır. Ayrıca iki devlet üzerinden geçmek iki ayrı gümrük bölgesinden ve farklı uygulamalar ve kanunların geçerli olduğu bölgelerden geçiş anlamına gelmektedir. Oysa Irak üzerinden yolculuk yapılacak olunursa doğrudan Suudi Arabistan topraklarına erişim, boydan boya tek bir ülke üzerinden yolculuk yapma ayrıca Musul, Kerkük, Bağdat, Samarra ve Necef gibi önemli Türk ve İslam eserlerinin bulunduğu şehirleri ziyaret etme imkânını da sunacaktır. TİSİAD Genel Başkanı Nevaf Kılıç'ın Hacılarımızın kullandığı güzergâhın tekrar açılmasını istiyoruz. Suriye kapısı

²⁰⁵ *Belt and Road Initiative*, (t.y.) 2018,

<https://www.worldbank.org/en/topic/regional-integration/brief/belt-and-road-initiative> (Erişim Tarihi:13 Mart 2019).

²⁰⁶ Ahmed Bashir, Can One Belt, One Road Pave The Way For Turkey's future?, 2018,

<https://www.trtworld.com/opinion/can-one-belt-one-road-pave-the-way-for-turkey-s-future--17838> (Erişim Tarihi:29 Ocak 2019).

kapalı biliyorsunuz. Kuveyt'e, Suudi Arabistan'a, Arap yarımadasına bu yoldan açılabiliriz”²⁰⁷ şeklindeki açıklaması bu fikir için bir altyapı ve yapılabiliğinin işareti olarak görülebilir.

3.3.2. Demiryolları

Irak'ta demir yollarının inşası 1912 yılında Berlin-İstanbul-Bağdat demiryolunun bir parçası olarak başlamıştır. Irak'ın toplam demiryolu uzunluğu 2.339 km'dir.²⁰⁸ Türkiye ise 11.395 km konvansiyonel hat ve 1.213 km yüksek hızlı hat olmak üzere toplam 12.608 km ulusal demiryolu altyapı ağı üzerinde tren işletmeciliği yapmaktadır.²⁰⁹ Hali hazırdaki Irak demiryolu ağı güneydeki Umm Kasr limanından ülkenin çoğu büyük şehrinden geçerek Ninova vilayetindeki Tall Kujik şehrinden Suriye topraklarına girer ama burada dikkat edilmesi gereken konu Suriye topraklarına giren demiryolu uzun sayılamayacak bir mesafe sonrasında Nusaybin'den Türkiye topraklarına ve TCDD (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları) demiryolu ağına katılmasıdır.

Türkiye dünya demiryolu sıralamasında yirmi birinci, Irak ise altmış dokuzuncu sırada bulunur.²¹⁰ Türkiye ve Irak arasında demiryolu bağlantısı maalesef sağlıklı değildir. Nusaybin'e kadar gelen TCDD demiryolu ağı, Suriye topraklarındaki Kamışlı şehrine girer. Ardından Haseke bölgesinden geçip Irak topraklarına girmektedir. Kamışlı şehri ve Haseke bölgesi PYD kontrolünde olduğu için iki ülke arasında sağlıklı bir demiryolu bağlantısı mümkün değildir. Bu durum sadece iki ülke arasında değil Türkiye'nin kendi içindeki demiryolu işletmeciliğini de olumsuz etkilemektedir. TCDD 2017 yılı faaliyet raporuna göre Suriye ve Irak'ta devam eden olumsuz olaylar ve güvenlik sorunları nedeniyle, Nizip-Meydanekbez-Çobanbey, Nizip-Mardin-Nusaybin ve İslahiye-Meydanekbez-parkurlarında tren çalıştırılmamaktadır.²¹¹

Bu olumsuz koşulları egale edebilmek için Nusaybin'de sona eren demiryolu, Cizre'ye kadar uzatılabilir ve yeni açılması planlanan Ovaköy sınır kapısı üzerinden Irak topraklarına

²⁰⁷ Murat Palavar, Irak İle Yeniden Tek Vergi Dönemi, 2018, <https://www.yenisafak.com/ekonomi/irak-ile-yeniden-tek-vergi-donemi-3415146> (Erişim Tarihi:18 Şubat 2019).

²⁰⁸ *Railway Lines In Iraq*, (t.y.) <http://www.andrewgrantham.co.uk/iraq/railway-lines-in-iraq/> (Erişim Tarihi:27 Şubat 2019).

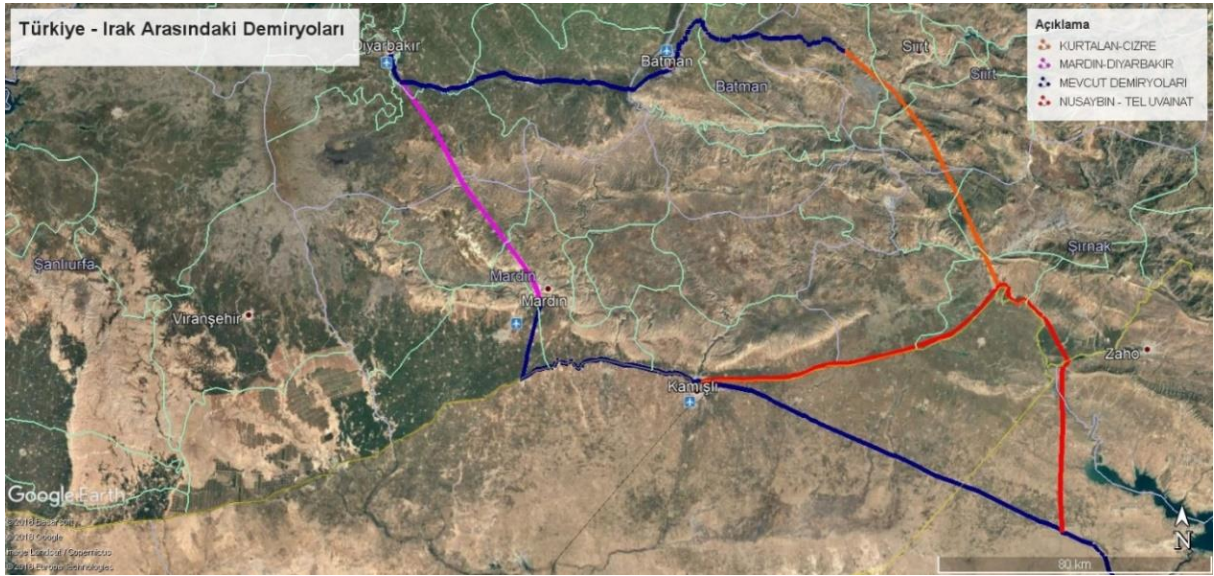
²⁰⁹ TCDD, Faaliyet Raporu 2017, 2017, http://www.tcdtasimacilik.gov.tr/files/3/Strateji/Faaliyet_Raporlari/faaliyet_raporu_2017.pdf (Erişim Tarihi:05 Mart 2019), s.32.

²¹⁰ *The World Factbook*, (t.y.) <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/fields/384rank.html#IZ> (Erişim Tarihi:30 Ocak 2019).

²¹¹ TCDD, a.g.e., s.67.

girip Tel Uvainat şehrinden Irak demiryolu ağına katılıp, kesintisiz bir şekilde ülkenin güneyindeki Umm Kasr limanına kadar ulaşabilir.

Türkiye demiryollarındaki büyük bir eksiklik ise Mardin-Diyarbakır ve Kurtalan-Cizre arasında demiryolunun olmamasıdır. Uzatılacak demiryolunun etkinliğinin artırılması için Mardin-Diyarbakır ve Kurtalan-Cizre demiryolu bağlantıları dikkate alınması gereken demiryollarıdır.

Harita 2: Nusaybin – Tel Uvainat, Mardin – Diyarbakır, Kurtalan – Cizre ve TCDD Mevcut Demiryolları

Kaynak: Google Earth

Nusaybin-Tel Uvainat şehri arası 178 km, Nusaybin Ovaköy arası 127 km'dir. Mardin-Diyarbakır arası 74.80, Kurtalan-Cizre arası ise 82 km'dir. Türkiye'nin yapması gereken toplam demiryolu yatırımı ise kabaca $(127+74,80+82=285,80)$ 285,80 km olarak hesaplanabilir. Bu yeni demiryolları Irak'a daha kolay ulaşımın yanında Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesinde daha kolay ve hızlı hareket etme kabiliyeti edinmesine yardımcı olacaktır.

Irak topraklarının lojistik imkânlarını kullanmak isteyen diğer bir devlet ise İran İslam Cumhuriyetidir. İran güneyindeki Selamçe'den, Suriye'deki Lazkiye limanına kadar bir demir yolu planlamaktadır.²¹² Daha doğrusu İran, Kendisinin, Irak'ın ve Suriye'nin sahip olduğu

²¹² *Iran To Build Railway Through Iraq, Connecting To Syrian Port.*, (t.y.) 2018, Official <http://www.kurdistan24.net/en/news/af69da03-8c84-4947-b250-fafe4a9d1f44> (Erişim Tarihi:11 Şubat 2019).

demiryolu ağlarını küçük bağlantılar inşa ederek birbirine bağlayıp İran-İrak arasındaki dağlık coğrafya koşullarından etkilenmeden Akdeniz'e ulaşmak istemektedir.

İran'ın hâlihazırda 8.286 km demiryolu ağı vardır. Bu demiryolu ağı Orta Asya, Çin ve Rusya ile bağlantılıdır ve 32 kilometrelik Basra-Selamçe demiryolu inşa edildiğinde, Irak, malları ve yolcuları Rusya ve Çin'e karşılıklı olarak nakledebilir. İran, bu projeye maddi destekte vermektedir.²¹³ İran, ayrıca Arvand nehri üzerine iki ülkeyi bağlayacak 700 metre uzunluğunda bir taşınabilir demiryolu köprüsü yapmayı üstlenmiştir ve kendi topraklarındaki Kermanshah ve Selamçe arasındaki 12 km uzunluğundaki hattı bitirmiş, geriye Irak'ın tamamlaması gerek 32 km'lik bir kısım kalmıştır.²¹⁴

İrak topraklarında olmasa da ona çok yakın bir demiryolu projesi daha vardır. Umman'dan Kuveyt'e uzanan Pan Körfez demiryolu projesidir.²¹⁵ Bu proje kısaca tüm Basra körfezini baştanbaşa geçen bir demiryolu projesidir. Bu proje başlı başına büyük bir yatırım ve entegrasyon projesi olduğundan bu çalışma kapsamında çok detaylı bilgi verilmeyecek olup amaçlanan fayda daha çok bu projenin Kuveyt'ten sonra Irak topraklarına Umm Kasr limanından girip hem kuzeye doğru yani Türkiye'ye hem de doğuya doğru gidip İran toprakları üzerinden bir kuşak bir yola projesine katılması ihtimaline dikkat çekmektir. Planlanan proje bile dünya demiryollarına katılmak için Irak topraklarından geçmelidir. Bu proje Irak kadar Türkiye'nin de faydasına olacaktır. Ayrıca Irak diğer körfez ülkeleri arasında daha dikkate alınır bir ülke konumuna gelecektir.

3.3.3. Limanlar

İrak'ın Basra körfezine sadece 58 km sınırı vardır ve karasularının sınırlarını fav yarımadası oluşturur. Fav yarımadası İran-İrak-Kuweyt (karasuları) sınırlarının kesiştiği mevkidir. Bir Basra körfezi ülkesi olan Irak'ın Basra körfezine açıldığı tek yerdir fav yarımadası.

²¹³ *Iran To Build Railway Through Iraq, Connecting To Syrian Port.*, (t.y.) 2018, Official <http://www.kurdistan24.net/en/news/af69da03-8c84-4947-b250-fafe4a9d1f44> (Erişim Tarihi:11 Şubat 2019).

²¹⁴ *Iran Linking Iraq With Silk Road*, (t.y.) 2015, <https://www.presstv.com/Detail/2015/06/25/417509/iran-iraq-basra-railway> (Erişim Tarihi:31 Ocak 2019).

²¹⁵ Paul McLoughlin, *Gulf States Put Brakes On Joint-GCC Railway Plan*, 2016, <https://www.alaraby.co.uk/english/indepth/2016/5/4/gulf-states-put-brakes-on-joint-gcc-railway-plan> (Erişim Tarihi:07 Şubat 2019).

Şekil 3: Fav Yarımadası

Kaynak: \$7.4bn Investment Offer for Grand Faw Port (t.y.)

<http://www.iraq-businessnews.com/2015/04/15/7-4bn-investment-offer-for-grand-faw-port/> (Erişim Tarihi:30 Mart 2019).

Irak'ın sınırları bakımından belki de en dezavantajlı olduğu yer sahil ve karasuları sınırlarıdır. İran ve Kuveyt'in Basra körfezine rahatça açılabilirdiği ve limanlar inşa edebileceği kilometrelerce sahilleri var iken, Irak'ın Basra körfezine rahatça açılacak ve limanlar kurabilecek fiziki imkânları yoktur. Çünkü fav yarım adasının batı yakasında Kuveyt'in Varbah ve Bubiyan adaları, doğu yakasında ise İran toprakları bulunmaktadır.

Bu durum Türkiye-Yunanistan deniz sınırı gibi düşünülebilir. Nasıl ki Türkiye kıyılarının birkaç mil uzağında Yunan adaları bulunuyorsa fav yarım adasının doğusu ve batısı adeta çevrelenmiştir. Irak'ın sahip olduğu ve açmayı planladığı limanların tümü fav yarımadası üzerinde bulunmaktadır. Basra limanı ve şehrine giden yol da fav yarımadasından geçer.

Bu durum Irak'ın petrol ihracatında ve uluslararası ticaretinde dünya piyasalarına ve denizlerine açılmasındaki en önemli engellerden bir tanesidir. Kuveyt, İran ve Suudi Arabistan gibi bölge ülkeleri Basra körfezinden rahatça tankerler aracılığı ile petrol ihracatı yaparken Irak son derece kısıtlı limanları ile petrol ihracatı yapmakta ve daha çok petrol-boru hatlarına yönelmektedir. Lojistik açısından bakıldığında daha çok Kuveyt'teki limanlara boşaltılan mallar bölge ülkelerine dağılmaktadır. Irak limanlarına boşaltılabilen bir yük Irak kara ve demiryollarından geçerek çok kısa bir süre içerisinde Türkiye, Kafkasya ve Ortadoğu ülkelerine erişebilir. Irak'ı kolay bir şekilde kat edebilecek bir kara ve demiryolu ağı ile bu limanlar desteklendiğinde ve bu ulaşım ağı "Bir Kuşak Bir Yol Projesi" ile entegre edildiğinde sadece enerji ve ithalat malları değil Basra körfezi ülkelerinin ihracat malları da kolay bir şekilde

Avrupa ve Asya piyasalarına ulaşabilecektir. Bu senaryodaki en kazançlı ülkelerin ise Türkiye ve Irak olması çokta şaşırtıcı olmayacaktır. Çünkü malları karaya çıktığı yer Irak, Irak'tan çıktığı yer ise Türkiye toprakları olacaktır.

3.3.3.1. Irak'ın Mevcut Limanları

Irak'ta liman işletmeleri Irak ulaştırma bakanlığına ait Irak Limanları Genel Şirketi tarafından yapılmaktadır.²¹⁶ Bu şirketin kontrolünde üç adet liman bulunmaktadır.

3.3.3.1.1. Um Kasr Limanı

Um Kasr limanı, Basra şehrinin batı girişinde, Basra körfezinin 75 km yakınındadır. Iraktaki tek derin su limanıdır. Ama eski ve eksik kapasitelidir. 1965 yılında yapılmıştır. Um kasr bölgesi Basra körfezine olan yakınlığı nedeniyle liman yapımına uygundur. Gemilerin geçmeleri için deniz kanallarına ve Makal limanından daha derin sulara ihtiyacı yoktur. Um Kasr limanı yüksek rüşvet, zayıf hizmet ve yüksek taşıma maliyetlerinden şikâyet eden ithalat firmaları için dünyanın en pahalı limanlarından birisidir.²¹⁷ Tüm olumsuzluklarına rağmen Irak'ın en önemli limanı olarak görülebilir.

3.3.3.1.2. Al Zubayr Limanı

Al-Zubayr liman hattı Basra körfezinin sonunun 105 km kuzeyinde ve Basra şehir merkezinin 60 km güneyindedir. 1970 yılında limanın inşasına başlanmıştır. 1989 yılında çalışmaya başlamıştır. Ancak savaş koşulları sebebiyle çalışması durmuştur. Liman iki adet betonarme rıhtım ve demir boru şeklindeki kazıklardan oluşur.²¹⁸

3.3.3.1.3. Abu Affalus Limanı

Abu Affalus Limanı, 16.01.1975 tarihinde rıhtım inşaatının başladığı ve 16.01.1976 tarihinde tamamlanan ve halka açık kiralamalar için ticari bir limandır. Güneydeki Basra il merkezinin merkezine 30 km'dir. Her biri 75 km uzunluğa ve 18 km genişliğe sahip üç çelik

²¹⁶ *General Company For Ports Of Iraq*, (t.y.)

<https://www.iala-aism.org/organisation/general-company-for-ports-of-iraq/> (Erişim Tarihi:15 Mart 2019).

²¹⁷ *Ports Of Umm Qasr*, (t.y.) <http://www.scp.gov.iq/upload/upfile/en/39umqaser-englisg.pdf> (Erişim Tarihi:16 Şubat 2019).

²¹⁸ *Khor Al-Zubair Port*, (t.y.) <http://www.scp.gov.iq/upload/upfile/en/40kour%20alzubair%20port.pdf> (Erişim Tarihi:16 Şubat 2019).

rıhtım, rıhtımların ön cephesi uzunluğu 535 m olup, rıhtıma geldiğinde her rıhtım başına 3 ton olan 9 rıhtı 300 metre genişliğinde, 75 km genişliğinde ve 33 m genişliğinde depolar ve limanda ışık kuleleri bulunur.²¹⁹

3.3.3.2. Basra Körfezinde Açılması Planlanan Liman Projeleri

3.3.3.2.1. Kuveyt Büyük Mübarek Liman Projesi

2011 yılının nisan ayında Kuveyt büyük mübarek limanı yapımına başlamıştır. Limanın yeri Irak kıyılarının hemen karşısındaki Bubiyan adasıdır. Liman, konteynır dokları, derin su limanları, bir serbest ticaret bölgesi, bir demiryolu ağı ve yaşam alanları içermektedir. Kuveyt emirliği inşa anlaşmasını Güney Koreli Hyundai ile yapmıştır. İlk kısmının %48'i bitirilmiştir. Tamamı bitirildiğinde Basra körfezindeki en büyük liman olacaktır.²²⁰ Bu liman projesi Irak'ın planladığı büyük fav limanı projesine rakip olarak görülebilir.

3.3.3.2.2. Büyük Fav Limanı Projesi

Irak, yirmi yıldan uzun süredir. Kuveyt'in kendi limanını inşa ettiği Bubiyan adasının karşısına Abdullah körfezi suyoluna bir büyük yeni derin su limanı yapmayı planlamaktadır ve 2011 yılından beri büyük fav limanı projesi üzerinden çalışmaktadır. Irak'ın planına göre malların yeni limana boşaltılıp yeni bir demiryolu sistemi üzerinden Avrupa'ya taşınması gemilerin Süveyş kanalına ulaşmasından daha çabuk olacaktır. Technital firması başkanı Alberto Scotti tahmini maliyetin. 4,5 milyar Euro (6,31 milyar USD) belirtmiştir.²²¹ Tabi bu rakamların 2011 yılı rakamları olduğunu belirtmek gerekir. Proje kapsamında 8.000 m uzunluğunda dalga kıranlar inşa edilecektir ve büyük fav limanın 39 kilometrelik konteynır rıhtımı ve 2 kilometrelik bir rıhtımı olacak ayrıca 1 milyon metrekarelik bir alana ve bir konteynır deposuna sahip olacaktır. Yetkililer projenin sonunda 300.000 yeni iş yaratılabileceğini söylemiştir.

Irak var olan limanlarını onarmak için de çalışmalar yapmaktadır bu konuya verilebilecek güncel örneklerden biriside Japon Mitsubishi şirketinin Irak genel limanlar

²¹⁹ Abu Floos Port, (t.y.) <http://www.scp.gov.iq/upload/upfile/en/41abuflus.pdf> (Erişim Tarihi:16 Şubat 2019).

²²⁰ Iraq-Kuwait Argue Over Competing Port Plans In The Persian Gulf, (t.y.) 2011, <http://musingsoniraq.blogspot.com/2011/06/iraq-kuwait-argue-over-competing-port.html> (Erişim Tarihi:17 Şubat 2019).

²²¹ Grand Faw Port Project, (t.y.) 2011, <http://www.turkishmaritime.com.tr/grand-faw-port-project-9336h.htm> (Erişim Tarihi: 16 Şubat 2019).

şirketinden aldığı 110 milyon USD tutarındaki liman tesisleri yapımı ihalesi verilebilir. İhalenin odaklandığı yer Irak'ın güneyinde Basra ilinde bulunan limanların rehabilitasyonudur. Gerekli kredi JICA tarafından sağlanmaktadır.

Türk şirketlerde tıpkı diğer ülkelerden olan rakipleri gibi bu projeye sessiz kalmamışlar ve yer almak için teklif vermişlerdir. Proje, Çalık Holding grubunun bir parçası olan Türk firmaları, çalık enerji ve GAP inşaat da dâhil olmak üzere çeşitli müteahhitler ile ortaklaşa çalışan Mitsubishi tarafından yürütülecektir. Bu iki kardeş şirket, inşaat işlerinin yürütülmesinde önemli bir rol oynayacaktır. Mitsubishi, genel proje koordinasyonundan ve çelik yapıların ve diğer gerekli malzemelerin ithalatının kolaylaştırılmasından sorumlu olacaktır.

Projenin amacı, özellikle Khor Al-Zubayr limanındaki petrol ürünlerini genişleterek ve Um Kasr limanındaki destek gemileri ve servis botları için yeni bir servis yatağı inşa ederek Basra çevresindeki mevcut liman tesislerini modernize etmektir. Bu proje özellikle Khor Al-Zubayr ve Um Kasr limanları Basra ilinde hala faaliyette olan tek limanlar olduğundan dikkate değerdir.²²²

3.4. Sınır Kapıları

Sınır kapıları bir ülkenin sınırlarının resmi giriş ve çıkış noktalarıdır. Sınır kapıları aracılığıyla mallar ve insanlar bir ülkeden diğerine resmi olarak giriş ve çıkış yapar. Ortadoğu coğrafyasında sınır kapıları sadece mallar, hizmetler ve insanların resmi giriş çıkışları için değil sınır ve ülke güvenlikleri içinde oldukça önemlidir.

3.4.1. Irak'ın Sahip Olduğu Mevcut Sınır Kapıları

Irak Cumhuriyetinin, komşuları olan Türkiye Cumhuriyeti ile iki (Habur ve Üzümlü), İran İslam Cumhuriyeti ile dokuz (Hacı Omeran, Seyranbend, Başmak, Pervezhan, Munduriye, Somer, Zarbatiye, Eş-Şib ve Selence)²²³, Kuveyt Devleti ile 1 (Safvan), Suudi Arabistan Krallığı ile bir (Arar), Ürdün Haşimi Krallığı ile 1 (Tarbil) ve Suriye Arap Cumhuriyeti ile üç

²²² Mitsubishi Wins Iraq Port Contract, (t.y.) 2018, <https://www.themaritimestandard.com/mitsubishi-wins-iraq-port-contract/> (Erişim Tarihi:18 Şubat 2019).

²²³ Irak'ın İran ve Türkiye'ye Açılan Kapıları, (t.y.) 2017, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/Irakin-iran-ve-turkiye-ye-acilan-kapilari/926566> (Erişim Tarihi:11 Kasım 2018).

İran-İrak sınırındaki sınır kapılarında özellikle İKBY ile olanlarda dikkat çekici bir diğer unsur ise dört sınır kapısından üçü Kürdistan Yurtsevenler Birliğinin (KYB), bir tanesi ise Kürdistan Demokratik Partisinin (KDP) etkin olduğu bölgelere açılmaktadır. Türkiye'nin ise sahip olduğu iki kapıda KDP'nin etkin olduğu bölgelere açılmaktadır. Bu durum Türkiye'nin KYB'nin etkin olduğu bölgelere doğrudan erişimini engellemektedir.

3.4.2. Türkiye ve Irak Arasındaki Sınır Kapıları

Türkiye ise Irak'a deyim yerinde ise tek sınır kapısından açılmaktadır. Şırnak ilinin Silopi ilçesinde bulunan Habur sınır kapısı yılda ortalama 4.000.000 yolcu ve 1.400.000'i TIR olmak üzere toplam 2.000.000 araca, hizmet vermektedir. "Habur Sınır Kapısı'nda 12 adet giriş – 12 adet çıkış olmak üzere toplam 24 adet peron, 2 adet X-Ray tarama cihazı, 3.500 m²'lik ticari bina ve 6.000 m²'lik idari bina bulunmaktadır. Ayrıca PTT (Posta ve Telgraf Teşkilatı), yiyecek – içecek alanları, gümrüksüz satış mağazası (duty free) bulunmaktadır ve Kapalı devre görüntüleme sistemleri, kartlı geçiş ve otomasyon sistemleri ile 320.000 m² alanda hizmet vermektedir."²²⁷ Irak ile ticaretin ana damarını oluşturan Habur – İbrahim Halil (Irak topraklarındaki Türkiye'ye açılan kapının ismidir.) sınır kapıları en çok yoğunluğun yaşandığı sınır kapıları olarak bilinmektedir. Habur sınır kapısının önemi ise bu çalışma kapsamında yer verilemeyecek kadar çoktur.

Harita 4: Türkiye-İrak Sınır

Kaynak: *Irak'ın İran ve Türkiye'ye Açılan Kapıları*, (t.y.) 2017,

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/Irakin-iran-ve-turkiye-ye-acilan-kapilari/926566> (Erişim Tarihi:11 Kasım 2018).

Türkiye ile Irak arasında giderek artan ticaret hacmini ve yolcu trafiğini karşılayan tek kapı Habur Kara Hudut Kapısı olduğundan, Irak sınırında alternatif hudut kapıları oluşturulması kaçınılmaz hale gelmiştir. Bölge ekonomisine katkı ve kolaylık sağlanması, gümrük gözetim ve denetiminde etkinlik ve verimliliğin artırılması amacıyla Üzümlü Gümrük

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/Irakin-iran-ve-turkiye-ye-acilan-kapilari/926566> (Erişim Tarihi:11 Kasım 2018).

²²⁷ *Habur Sınır Kapısı*, (t.y.) http://www.gtias.com.tr/tr/tamamlanan-proje-detay/habur_sinir_kapisi#dt18 (Erişim Tarihi:20 Kasım 2018).

Müdürlüğü 25.01.2013 tarihli ve 28539 sayılı Resmî Gazetede yayınlanan 2013/4222 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmuştur. Hakkâri İli Çukurca İlçesi Üzümlü Köyü mevkiinde 06.05.2015 tarihinde yolcu işlemlerine yönelik işlemlere başlamıştır. İdare, güvenlik nedeniyle bir süre kapalı kalmasının ardından 01.09.2016 tarihinde tekrar gümrük hizmete vermeye uygun görülmüştür.²²⁸ Üzümlü sınır kapısı olan Hakkâri'nin Çukurca ilçesiyle Duhok'un Kani Masi kasabası arasındaki "Üzümlü Sınır Kapısı" ise hem güvenlik hem de zor coğrafi şartlar nedeniyle ticari geçişlerden çok insan geçişinde kullanılmaktadır.²²⁹

Türkiye, Irak'a büyük çapta geçişlerin yapılabildiği tek sınır kapısı olmasından kaynaklanan olumsuzlukların farkındadır ve bu sorunları çözmek için hamlelerde bulunmaktadır. Bu olumsuzların çözmenin ilk amacı sınır kapılarının sayılarının artırılması gelmektedir. Bu çerçevede 25.01.2013 tarihinde Derecik, Üzümlü gümrük müdürlükleri, Doğu Anadolu Gümrük ve Ticaret Bölge Müdürlüğü'ne; Aktepe ve Gülyazı gümrük müdürlükleri, İpekyolu Gümrük ve Ticaret Bölge Müdürlüğü'ne bağlı olarak kurulmuştur.²³⁰ Ancak güvenlik başta olmak üzere çeşitli sebepler yüzünden Derecik, Aktepe ve Gülyazı gümrük müdürlükleri ile sınır kapıları faaliyete geçememiştir.

Harita 5: Açılması Planlanan Yeni Sınır Kapıları

Kaynak: *Yeni Kara Hudut Kapıları ve Gümrük Müdürlükleri Açıldı*, (t.y.) 2013,

<https://ticaret.gov.tr/haberler/yeni-kara-hudut-kapilari-ve-gumruk-mudurlukleri-acildi> (Erişim Tarihi:19 Kasım 2018).

²²⁸ Üzümlü Gümrük Müdürlüğü (t.y.) 2015,

<http://doguanadolu.ticaret.gov.tr/bagli-idarelerimiz/uzumlu-gumruk-mudurlugu> (Erişim Tarihi:19 Kasım 2018).

²²⁹ *Irak'ın İran ve Türkiye'ye Açılan Kapıları*, (t.y.) 2017,

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irakin-iran-ve-turkiye-ye-acilan-kapilari/926566> (Erişim Tarihi:11 Kasım 2018).

²³⁰ *Yeni Kara Hudut Kapıları ve Gümrük Müdürlükleri Açıldı*, (t.y.) 2013,

<https://ticaret.gov.tr/haberler/yeni-kara-hudut-kapilari-ve-gumruk-mudurlukleri-acildi> (Erişim Tarihi:19 Kasım 2018).

Planlanan sınır kapılarının faaliyete geçebilmesi için çok ciddi altyapı yatırımları gerekmektedir. Habur sınır kapısının ana yollara bağlantısı ve geçmiş kullanım alışkanlıklarının olması, yeni kurulacak sınır kapılarının hemen hızlı bir şekilde aktif hale gelip Habur'dan yük almasını beklemek isabetli olmayacaktır.

Gelecekte açılması planlanan Ovaköy sınır kapısı planlanan sınır kapıları içerisinde en işlevsel ve önemlisi olacaktır. Açılması planlan bu sınır kapısını Habur sınır kapısının önüne geçirebilecek en önemli avantajı Ovaköy üzerinden kısa bir süre içerisinde Telafer ve Musul'a ulaşılabilmesidir. Buda IKYB yönetimini devre dışı bırakarak doğrudan Bağdat ile ilişki kurmaktır.

Harita 62: Ovaköy Sınır Kapısı

Kaynak: *Şok olacaksınız!..*, (t.y.) 2019, www.haberayyildiz.com/gundem/sok-olacaksiniz-2916h.html
(Erişim Tarihi:21 Aralık 2018).

Bir diğer unsur ise IKYB kontrolündeki bölgeyle merkezi yönetim arasında kalan güzergâh boyunca 3 ayrı gümrük noktası kurulmasıdır. Türkiye'den Irak'a giden TIR'lar için yolculuk daha masraflı olacaktır. Irak Türkmen Cephesi (ITC) yöneticilerinden Mehmet Seman, “Bu girişim Türkiye'nin Irak'a ihracatını baltalama amaçlıdır ve hiç zaman kaybetmeden Ovaköy Sınır Kapısı açılmalıdır” demiştir. ITC Kerkük Teşkilatı Sorumlusu Seman, gümrük noktalarından birinin Erbil-Kerkük yolu üzerindeki Altınköprü'de, diğerinin Süleymaniye - Bağdat hattındaki Kara İncir bölgesinde, üçüncüsünün ise Kerkük-Bağdat güzergâhında Safra bölgesinde olduğunu belirtmiştir.²³¹ Habur Sınır Kapısı ve Zaho transfer noktasından geçen

²³¹ *Ovaköy'de Kaybedecek Zaman Yok*, (t.y.) 2018,

ticari hattın yedeklenmesi, bu kapsamda Musul-Bağdat güzergâhının tesisi ve Musul-Fişhabur-Silopi arasındaki ham petrol ticaret hattının muhafaza altına alınması planlanmaktadır. Türkiye, hacmi düşmüş olsa da Bağdat’la ticaretini ve ihracatını aksatmamayı hedeflemektedir.²³²

Türkiye tarafından Bağdat hükümetine sunulan Habur’a alternatif sınır kapısı Ovaköy uzunca bir süredir her iki ülkenin de gündemindedir ve Ovaköy sınır kapısı için gerekli adımlar atılmış durumdadır. Ovaköy’ün Telaferin kuzey batısından geçerek Musul’a giden ana güzergâha bağlanması için 120 km’lik bir stabilize yol çalışmasının yapılması gerekmektedir. Türk işadamları tarafından inşasına gönüllü olunan projenin güvenliğinin Türk ve Iraklı askeri kurumlarının işbirliği ile sağlanması beklenmektedir. Ovaköy sadece bir sınır kapısı olmasının yanında Irak’ın toprak bütünlüğüne yönelen tehditleri savuşturmak içinde oldukça yerinde ve stratejik değeri olacak bir adım olacaktır. Kurulacak yeni ticaret yolu ile “Irak’ın kuzeyi ile Sincar bağının koparılması, Suriye ve Irak terörist koridoruna bir ticaret kalkanı saplanması, terörist örgütlerin ikmal ve lojistik hatlarının kesilmesi ve Barzani yönetimindeki IKYB’nin yeniden Irak’ın 2005 Anayasasına göre belirlenen sınırlarına çekilmesi hedeflenmektedir. Bu sayede Bağdat hükümetinin tüm Kuzey Irak bölgesi üzerindeki etkisi ve otoritesi gözle görülür hale gelmesi diğer bir önemli hedeftir.²³³

Bir önceki paragrafta söz edildiği gibi Ovaköy çok stratejik bir hamle olacaktır. Ancak Ovaköyün en büyük dezavantajı Habur gibi IKYB (Ayrıca KDP) kontrolündeki topraklara açılması ve Suriye’deki PYD kontrolünde olan Haseke bölgesine komşu olmasıdır. Ovaköy ve Telafer yolu olan Fiş Habur bölgesi Haseke’den yönelebilecek saldırılara karşı oldukça açıktır. Dicle nehri yeri geldiğinde doğal bir engel olarak karşılabilecek bir unsurdur.

SONUÇ

Irak, Türkiye’ye oldukça yakın ve pek çok potansiyeller barındıran bir ülkedir. Çalışmanın esas amacı var olan ve olabilecek potansiyelleri anlatmak ve açıklamaktır. Bu amaca ulaşılmasında çeşitli kaynaklar kullanılmış oldukça haritalar ve grafikler gibi görsel

---

<https://www.yenisafak.com/dunya/ovakoyde-kaybedecek-zaman-yok-3398274> (Erişim Tarihi:19 Kasım 2018).

²³² *Son Dakika: Sınırdaki 'Kapı' Savaşı! Türkiye Ve Irak'tan Ortak Operasyon Gündemde...*, (t.y.) 2017, <http://www.milliyet.com.tr/sinirda-kapi-savasi-turkiye-ve-gundem-2528071/> (Erişim Tarihi:20 Kasım 2018).

²³³ *Bakan Açıkladı! Irak İle İkinci Sınır Kapısı Açılıyor*, (t.y.) 2017, <http://www.gazetevatan.com/bakan-acikladi-irak-ile-ikinci-sinir-kapisi-aciliyor-1113474-ekonomi/> (Erişim Tarihi:03 Nisan 2019).

malzemelerden yararlanılmıştır. Türkiye ve Irak arasında ekonomik potansiyel olabilecek konular sırasıyla enerji, ticari faaliyetler, lojistik ve sınır kapılarıdır.

Enerji başlılığı en büyük potansiyeli barındıran başlıktır. Çünkü Türkiye'nin net olarak enerji kaynaklarını ithal etmesi. Irak'ın ise net olarak enerji kaynaklarını ihraç etmesi gerekir. Irak bütçe gelirlerinin büyük bir çoğunluğunun enerji kaynaklarının ihraç edilmesinden elde edilen gelir ile oluşturur. Pek çok Türk menşeli firma Irak'ta enerji alanında faaliyet göstermektedir. Enerji ile alakalı iş alanlarında Türk firmalarının sayısının artması iki ülkenin de yararına olacaktır. Zaman içerisinde petrol konusu özelinde Irak topraklarında faaliyet gösteren TPAO ve Genel Enerji gibi enerji firmaları Irak pazarına girmek isteyebilecek yeni firmalar için bir yol gösterici niteliğe sahip olması beklenilecek bir olgudur. Doğalgaz konusunda ise hem Irak'ın hem de Türkiye'nin kat etmesi gereken mesafelerin olduğu oldukça açık bir şekilde görülebilir. Elektrik alanında yaşanan çalkantılı gelişmeler Türkiye menşeli şirketler için değerlendirilebilecek bir ortam yaratmaktadır. Irak her ne kadar dirense de konjonktür gereği bir müddet sonra İran'la arasına mesafe koymak durumunda kalabilir. İşte bu durumda ENKA gibi elektrik üretim projelerinde yer alan Türk şirketleri için daha büyük fırsatlar oluşacaktır.

İkinci başlık olarak ticari faaliyetler gelmektedir. Türk firmaları uzun zamandır Irak pazarında faaliyet göstermektedir. Ticari faaliyetlerimiz inşaat ve inşaat dışı olarak sınıflandırılabilir. İnşaat faaliyetlerimiz belki de en iddialı olduğumuz konu olabilir. Çünkü Türkiye inşaat faaliyetlerinde oldukça iyi bir durumdadır. Bu önermeyi Türk firmalarının Iraklı makamlarda aldıkları ihaleler kanıtlamaktadır. Büyük projelerde her zaman bir Türk katkısının olduğu görülebilir. İnşaat dışı ticari faaliyetlerimiz konusu gelişmeye açıktır. Her ne kadar Irak zihinlerimizde hep şiddet olaylarıyla yer alıyor olsa da Iraklıların yaşamları için türlü talepleri vardır. Bu taleplerin giderilmesinde Türk malları kaliteleri ve tedarik edilmesinin yakınlığı ile rakiplerinden ayrışır. Türkiye ve Irak arasında imzalanacak bir STA'nın hem inşaat hem de inşaat dışı ticari faaliyetleri olumlu yönde etkileyeceği çok bariz olarak öngörülebilir.

Üçünü olarak lojistik (ulaşım) gelmektedir. Türkiye'nin Ortadoğu coğrafyasına açılması için güvenli bir güzergâha ihtiyacı vardır. 2011 yılına kadar Türkiye'nin Ortadoğu'ya açılan kapısı Suriye topraklarıydı. Bugün ise böyle bir güvenli güzergâhtan bahsedemeyiz. Bu sonuca göre Türkiye'nin Ortadoğu'ya açılmak için Irak topraklarına. Irak'ında güvenli bir

şekilde Batı'ya açılabilmesi için Türkiye topraklarına ihtiyacı vardır. Var olan karayolu ağı Irak'a bağlanmak için yeterli görülebilir ama yatırım gerektiği de göz ardı edilemez. Ancak demir yolları ağı yetersizdir. TCDD demir yolları Mardin'in Nusaybin ilçesine kadar gelmekte oradan Suriye topraklarından geçip Irak topraklarına girmektedir. Var olan demiryolu ağının Şırnak'ın Cizre ilçesine kadar uzatılması ve açılması planlanan Ovaköy sınır kapısı üzerinden Irak demiryolu ağına katılması göz ardı edilmemesi gereken bir olgudur.

Son olarak sınır kapılarına yer verilmiştir. Türkiye ve Irak arasındaki sınır kapıları sadece iki ülke arasındaki geçiş için değil, iki ülke arasındaki küçük çaplı sınır ticareti içinde önemlidir. Türkiye'nin Irak'a yaptığı ihracatın yükünü Habur sınır kapısı çekmektedir. Arttırılması istenilen ticaret rakamları için tek sınır kapısının yetersiz kalacağı gözle görülebilecek bir gerçek olarak karşımıza çıkar. Açılması planlanan sınır kapılarından sadece biri (Üzümlü) hayata geçirilebilmiştir oda şimdilik araç geçişinden çok insan ve hayvan geçişlerinde kullanılmaktadır. Sınır kapılarının tam olarak çalışması için Şırnak ve Hakkâri illerini Irak topraklarına bağlayacak altyapı yatırımları gerekmektedir. Ovaköy sınır kapısının en kısa sürede açılması hem Türkiye hem de Irak hükümetlerinin ellerini rahatlatacak ve iki ülkeyi birbirine yakınlaştıracaktır. Bölgedeki sınır ticaretinin artması ticaret rakamlarını etkilediği gibi Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinin kalkınmasını destekleyeceği rahatlıkla söylenebilir. Çünkü İran ve Van örneği açıklayıcı bir örnek olacaktır. Nasıl ki İranlılar yakınlık olarak Van şehrini tercih ediyorsa Iraklılar içinde Siirt, Şırnak, Hakkâri vb. Irak sınırına yakın şehirler bölgesel ticarete rol alacaktır.

Çalışma yapılırken Türkçe, İngilizce ve Arapça kaynaklardan yararlanılmış ancak Arapça kaynakların daha zengin olduğunun vurgulanması gerekmektedir. Çalışmada kullanılan Arapça kaynaklardan, çeviri siteleri sayesinde istifade edilmiştir. Irak resmi makamlarının ya İngilizce siteleri yoktur ya da var olan İngilizce sitelerin içerikleri güncel değil, çok kötü ve yetersizdir. Irak özelinde Ortadoğu çalışmalarında bulunacak kişilerin Arapça bilmesi veya Arapça çeviri kullanması tavsiye edilmektedir.

Çalışma kapsamında Türkiye ve Irak arasındaki potansiyel ticari fırsatlar toplam dört başlık altında açıklanmış ve örneklendirilmiştir. Çalışma amacına uygun bir şekilde tamamlanmıştır. Sadece Irak'ın kuzeyi ile ilgili değil Duhok'tan Basra'ya kadar tüm Irak toplumuna ve topraklarına kapsayıcı bir anlatım ile yer vermeye çalışılmıştır.

EKLER**EK 1: Iraktaki Petrol Boru Hatları**

Boru Hattı Adı	Başlangıç Noktası	Bitiş Noktası	Şu Anki Durum	Paylaşılan Ülke	Boru Hattı Uzunluğu (Km)
Kerkük – Türk Sınırı- Ceyhan (Türkiye)	Kerkük	Ceyhan (Türkiye)	Çalışıyor	Türkiye	214
IT1A- Türk Sınır - Ceyhan	IT1A	Türk sınırı – Ceyhan	Çalışıyor	Türkiye	139
Kerkük- Suriye Sınır- Trablus Şam (Lübnan)	Kerkük	Trablus Şam (Lübnan)	Çalışıyor	Lübnan	250
Zubeyr 2 – Suudi Sınırı (Muajez)	Zubeyr 2	Suudi Sınırı (Muajez)	Çalışmıyor	Suudi Arabistan	76
Kerkük – Suriye Sınır – Banias (Suriye)	Kerkük	Suriye Sınır – Banias (Suriye)	Çalışıyor	Suriye	250
Fatha (30/32) – IT1A	Fatha (30/32)	IT1A	Çalışıyor	-	29
Fatha (30/32) – IT1A	Fatha (30/32)	IT1A	Çalışıyor	-	29
Sfaya/ Ain Zalah	Sfaya	Ain Zalah	Çalışıyor	-	25
Kerkük (IT1)- Baiji Refinerisi	Kerkük (IT1)	Baiji Refinerisi	Çalışıyor	-	52
K2 – Doğu Bağdat –Daura	K2	Daura	Çalışıyor	-	155
Naft Khaneh/Daura	Naft Khaneh	Daura	Çalışıyor	-	81

Stratejik Hat – Nasıriye Rafinerisi & Elektrik	Stratejik Hat – Nasıriye Rafinerisi	Nasıriye Rafinerisi & Elektrik	Çalışıyor	-	17
Kuzey Rumalia PS1 - Zubeyr 1	Kuzey Rumalia PS1	Zubeyr 1	Çalışıyor	-	23
Kuzy Rumalia PS1 – Zubeyr 2	Kuzey Rumalia PS1	Zubeyr 2	Çalışıyor	-	22
Kuzey Rumalia PS1 - Fao	Kuzey Rumalia PS1	Fao	Çalışıyor	-	82
Maysan/Fao	Maysan	Fao	Çalışıyor	-	180
Nahr Umar – Şatt-ül-Arap	Nahr Umar	Şatt-ül-Arap	Çalışıyor	-	24
Tuba/Zubeyr 1	Tuba	Zubeyr 1	Çalışıyor	-	10
(Esneklik) Tuba /Zubeyr 2	(Esneklik) Tuba	Zubeyr 2	Çalışıyor	-	14
Zubeyr 1 – Fao	Zubeyr 1	Fao	Çalışıyor	-	66
Fao/Khor Al- Amaya	Fao	Khor Al- Amaya	Çalışıyor	-	29
Fao- Basra (Petrol Terminali)	Fao	Basra (Petrol Terminali)	Çalışıyor	-	30
Zubeyr – Necibiye Elektrik	Zubeyr	Necibiye Elektrik	Çalışıyor	-	21

Kaynak: OAPEC, Data Bank, http://oapecdbsys.oapec.org:8080/apex/f?p=101:15:1698058234325::NO::P15_COUNTRY:106 (Erişim Tarihi:18 Mart 2019), Pipelines.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Abbas, Ziya. **Irak'ta Şii Merciliği'nin Siyasî Rolü**. 1.Basım. İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2013.
- Abdulrazaq, Tallha. "Egemenlik ve İşgal Sarkacında Irak Silahlı Kuvvetleri", Veysel Kurt (Ed.), **Ortadoğu'da Ordu ve Siyaset**, içinde. İstanbul: SETA Kitapları, 2017, ss.135-163.
- Al-Marashi, İbrahim ve Sami Salama, **Iraq's Armed Forces: an Analtical Hisroty**. New York: Routledge, 2008.
- Çarkoğlu, Ali, Mine Eder ve Kemal Kirişçi. **Political Economy of Regional Cooperation in The Middle East**. 1.Basım. London: Routledge, 1998.
- Dalar, Mehmet. **Tarihsel, Siyasal ve Hukuksal Perspektifiyle Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi**. 1. Basım. Bursa: Alfa Aktüel Yayınları, 2016.
- E. Fuller, Graham. **Yeni, Türkiye Cumhuriyeti: Yükselen Bölgesel Aktör**. Mustafa Acar (çev.). İstanbul: Timaş Yayınlar, 2008.
- El-Cemîl, Mekkî. **El-Bed' ve'l-kabâilu'r-Rahhâle Fi'l-İrâk, Dâru'r-Râfideyn**. Beyrut, 2005.
- El-Hamânî, Alî, **Es-Sâbia Hukmuhu's-Sârî ve Hakîkatuhumu'd-Dîniyye**. Beyrut: Matbaatu'l-gadîr, 1999.
- El-Hasanî, Abdurrezzâk. **es-Sabiyyûn fî Hâzrihim ve Mâzîhim**. 1982.
- El-Mâcidî, Hazâl. **Cuzûru'd-Diyâneti'l-Mandâiyye**. Bağdat: Safa Matbaası, 1997.
- G. Martin, Lenore. "Turkey's Middle East Foreign Policy", Lenore G. Martin-Dimitris Keridis (Ed.). **The Future of Turkish Foreign Policy** içinde. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 2004.
- Hasbak, Şâkir. **El-İrâku'ş-Şemâli Dirâse Li-Nevâhi Et-Tabiyye Ve'l-Beşeriyye**. Bağdat, 1973.
- J. Robins, Philip. "Avoiding The Question", Henry J. Barker (Ed.). **Reluctant Neighbor: Turkey's Role İn The Middle East** içinde. Washington D.C.: US Institute Of Peace Press, 1996, ss.179-205.
- Karaaslan, Tufan. **Ortadoğu'nun Coğrafyası**. 4. Basım. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006.

Kubal Yazkan, Ayfer. **Osmanlı İngiliz İlişkileri ve Irak'ın Doğuşu**. 1. Basım. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2018.

Kurşun, Zekeriya. “Ortadoğu Tarihine Giriş”, “Ortadoğu Tarihi’nde Haşimîler: Irak ve Ürdün”, Zekeriya Kurşun (Ed.), **Modern Ortadoğu Tarihi** içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2013, ss.(2-27), (28-56),

Lesser, O.Lan, ve F. Stephen Larrabee. **Türk Dış Politikası: Belirsizlik Döneminde**, Mustafa Yıldırım (çev.). İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2004.

Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler. Saha L. Meray (çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Takım 1, Cilt 1, Kitap 1, 1969.

Marufoğlu, Sinan. **Osmanlı Döneminde Kuzey Irak**. İstanbul: Eren, 1998.

Mersay, Nâciye. **Meâhîm**. 2. Baskı, Bağdat: Sâbia Mandâiyye, 1981.

Minorsky, F.F.. **El-Ekrâd: Mulâhazât ve İntibâât**. Bağdat: Matbaatu'n-nucûm, 1968.

Özey, Ramazan. **Türkiye ve Komşu Ülkeler Coğrafyası**. 1.Basım. İstanbul: Aktif Yayınevi, 2010.

Philip J. Robins, “Avoiding The Question”, Henry J. Barker (Ed.), **Reluctant Neighbor: Turkey's Role In The Middle East** içinde. Washington D.C.: US Institute Of Peace Press, 1996, s.198.

Robins, Philip. “The Foreign Policy of Turkey”, Raymond Hinnebusch ve Anoushiravan Ehtesham (Ed.). **The Foreign Policies of Middle East States** içinde. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2002.

Saatçi, Suphi. **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**. 4. Basım. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

Sarıaslan Kurt, Fatma. **Türkiye-Ortadoğu İlişkilerinin Ekonomi Politikası**. 1. Basım. Ankara: Hece Yayınları, 2017.

Tefeef, L.K. **Târîhu'âsuriyyîn**. Usâme Numân (çev.), Bağdat, 1970.

Tunçdilek, Necdet. **Güneybatı Asya Fiziki Ortam**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, 1975/65-(1965).

Vâfi, Alî Abdolvâhid. **el-Yehûdiyye ve'l-Yehûd**. Bağdat: Dâru'n-nehr, 1970.

Diğer Yayınlar

Sürelî yayınlar

Kafalı, Mustafa. “Kerkük Türkleri”, **Töre**. Vol.4. No.17, 1972, ss.43-48.

Krueger, O. Anne. "Free Trade Agreements Versus Customs Unions", **Journal of Development Economic**. Vol.54, No.1, 1997, ss.169-187.

Ökte, Ertuğrul Zekai. "Dış Türkler ve Kerkük Türkleri", **Belgelerle Türk Tarih Dergisi**. No.38, 1970, ss.2-3.

Sevgen, Nazmi. "Kerkük Türkleri I.". **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**. No.38, 1970, ss.11-12.

Diğer Yayınlar

13 Sayılı Muhtarlar Kanunu. 2011. Kanun Elmuhtarin Rakam 13 Lisenet 2011. ELvekaiil Irakiye Sayı 4201.

Al-Bayati, Bashar. "Irakta Yerinden Yönetim: Karşılaştırmalı Bir Analiz", **Doktora Tezi**. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

DEİK. Irak ile İş Yapan Türk Firmalarının Yaşadığı Sorunlar. 2017. <https://www.deik.org.tr/uploads/irak-ile-is-yapan-turk-firmalarinin-yasadigi-sorunlar--web.pdf> (Erişim Tarihi:06 Mart 2019).

Gürün, Kâmuran. "Irak Türkleri" **Hürriyet**. 02 Ağustos 1991.

Irak Anayasası. (t.y.) 2005. https://issuu.com/cagdaulusalcizgi/docs/20101224_irakanayasasi (Erişim Tarihi:20 Nisan 2019).

Saatçi, Suphi. "Kürtlerin Haklarına Evet Peki ya Irak Türkmenleri". **Milliyet**. 15 Haziran 1991.

TCDD. Faaliyet Raporu 2017. 2017. http://www.tcddtasimacilik.gov.tr/files/3/Strateji/Faaliyet_Raporlari/faaliyet_raporu_2017.pdf (Erişim Tarihi:05 Mart 2019).

The World bank. Iraq Reconstruction & Investment. 2018. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/29438> (Erişim Tarihi:24 Kasım 2018).

İnternet Adresleri

\$7.4bn Investment Offer for Grand Faw Port. (t.y.)

<http://www.iraq-businessnews.com/2015/04/15/7-4bn-investment-offer-for-grand-faw-port/> (Erişim Tarihi:30 Mart 2019).

About Dhi Qar Oil Company. (t.y.) <https://toc.oil.gov.iq/en/page/about-us> (Erişim Tarihi:11 Şubat 2019).

- About The Ministry.* 2013. <http://mnr.krg.org/index.php/en/the-ministry/about-the-ministry2> (Erişim Tarihi:08 Ocak 2019).
- About Us.* (t.y.) <http://oec.oil.gov.iq/en/page/about-us> (Erişim Tarihi:19 Şubat 2019).
- About Us.* (t.y.) [http://wiki.openoil.net/Oil_Exploration_Company_\(OEC\)](http://wiki.openoil.net/Oil_Exploration_Company_(OEC)) (Erişim Tarihi:17 Şubat 2019).
- About Us.* (t.y.) <http://www.idc.gov.iq/about-en.php> (Erişim Tarihi:16 Şubat 2019).
- About Us.* 2013. <http://www.somooil.gov.iq/en/index.php/2015-11-14-05-53-22> (Erişim Tarihi:15 Şubat 2019).
- Abu Floos Port.* (t.y.) <http://www.scp.gov.iq/upload/upfile/en/41abuflus.pdf> (Erişim Tarihi:16 Şubat 2019).
- Adana Sanayi Odası. *Irak Ekonomisi & Türkiye'den İhracat İmkânları.* 2018. <http://www.adaso.org.tr/WebDosyalar/Sayfalar/Sunumlar/Kasim%202018/IRAK%20SEMİNER.pdf> (Erişim Tarihi:02 Mart 2019).
- Al Waleed Border Crossing.* (t.y.) https://ipfs.io/ipfs/QmXoyvizjW3WknFiJnKLwHCnL72vedxjQkDDP1mXWo6uco/wiki/Al_Waleed_border_crossing.html (Erişim Tarihi:12 Kasım 2019).
- Albaraka Türk, Bağdat Şubesi'nin Açılışı için BDDK'ya Başvurdu.* 2017 <https://www.haberler.com/albaraka-turk-bagdat-subesi-nin-acilisi-icin-bddk-9595508-haberi/> (Erişim Tarihi:16 Mart 2019).
- Al-Khairat Basit Çevrim Elektrik Santrali.* 2011. <http://calikenerji.com/Pages/ProjectDetail.aspx?ID=6> (Erişim Tarihi:06 Mart 2019).
- Anel Grup.* (t.y.) http://anelgroup.com/wp-content/uploads/2017/07/Anel-Grup-Sunumu_TR.pdf (Erişim Tarihi:02 Mart 2019), s.123.
- Bağdat Uluslararası Havaalanı Yolu ve Peyzaj Projesi.* (t.y.) <http://www.gapinsa.com/bagdat-uluslararasi-havaalani-yolu-ve-peyzaj-projesi> (Erişim Tarihi:05 Mart 2019).
- Bağdat'taki Türkmen Okulunda Türkçe Dersi Müfredata Eklendi.* 2019, <https://www.haberler.com/bagdat-taki-turkmen-okulunda-turkce-dersi-11649844-haberi/> (Erişim Tarihi:06 Mart 2019).
- Bakan Açıkladı! Irak İle İkinci Sınır Kapısı Açılıyor.* 2017. <http://www.gazetevatan.com/bakan-acikladi-irak-ile-ikinci-sinir-kapisi-aciliyor-1113474-ekonomi/> (Erişim Tarihi:03 Nisan 2019).
- Bashir, Ahmed Can. "One Belt, One Road Pave The Way For Turkey's future?". 2018. <https://www.trtworld.com/opinion/can-one-belt-one-road-pave-the-way-for-turkey-s-future--17838> (Erişim Tarihi:29 Ocak 2019).

- Basra'daki Eylemler Türk Konsolosluğu'nun Açılışını Erteletti.* 2018. <https://www.aydinlik.com.tr/basra-daki-eylemler-turk-konsoloslugu-nun-acilisini-erteletti-dunya-eylul-2018> (Erişim Tarihi:05 Şubat 2019).
- Belt and Road Initiative.* 2018. <https://www.worldbank.org/en/topic/regional-integration/brief/belt-and-road-initiative> (Erişim Tarihi:13 Mart 2019).
- CIA. The World Factbook. (t.y.) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html> (Erişim Tarihi:27 Şubat 2019).
- Commercial Activities.* (t.y.) <http://iotc.oil.gov.iq/en/index.php?page=Commercial%20activities> (Erişim Tarihi:02 Mart 2019).
- Cumhurbaşkanı Erdoğan: Irak'taki Altyapı ve Kalkınma Projelerine Katkı Sağlamaya Hazırız.* 2019. <http://www.gazetevatan.com/irak-cumhurbaskani-ankara-da-1231207-siyaset/> (Erişim Tarihi:10 Mart 2019).
- Current Foreign Representations in the Kurdistan Region.* 2019. <https://dfr.gov.krd/p/p.aspx?p=37&l=12&s=020100&r=363> (Erişim Tarihi:01 Ocak 2019).
- Çin'den Sürpriz Kerkük hamlesi...*, Hürriyet. <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/cinden-surpriz-kerkuk-hamlesi-41096619> (Erişim Tarihi:06 Mart 2019).
- DEİK, Irakta Potansiyel Fırsatlar Masaya Yatırıldı. 2015. <https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-irak-ta-potansiyel-firsatlar-masaya-yatirildi> (Erişim Tarihi:05 Nisan 2019).
- Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'ndan önemli mesajlar!* 2019. <https://www.sabah.com.tr/gundem/2019/02/03/disisleri-bakani-mevlut-cavusoglundan-onemli-mesajlar> (Erişim Tarihi:07 Mart 2019).
- Electricity Generation In Iraq At Its Highest: Official.* 2018. <http://www.rudaw.net/english/middleeast/iraq/200720181> (Erişim Tarihi:02 Mart 2019).
- ENKA. *ENKA In Iraq.* 2019. https://www.enka.com/allfiles/media/presentation/ENKA_IN_IRAQ.pdf, Erişim (Tarihi:03 Mart 2019), s.9.
- General Company For Ports Of Iraq.* (t.y.) <https://www.iala-aism.org/organisation/general-company-for-ports-of-iraq/> (Erişim Tarihi:15 Mart 2019).
- Golpy, Osamah. “Halabja: City of Peace Becomes Kurdistan’s Fourth Province”, *Rûdaw.* 08 Şubat 2015 <http://www.rudaw.net/english/kurdistan/08022015> (Erişim Tarihi:04 Kasım 2018).

- Google Çeviri. <https://translate.google.com.tr/?sl=en&tl=tr#en|tr> (Erişim Tarihi:10 Ağustos 2019).
- Gökçe, Hüseyin. “Irak'a Kredi İnşaatçıları Heyecanlandırdı” *Dünya*. 09 Mart 2018, <https://www.dunya.com/is-dunyasi/Iraka-kredi-insaatcilari-heyecanlandirdi-haberi-406463> (Erişim Tarihi:03 Mart 2019).
- Grand Faw Port Project*. 2011. <http://www.turkishmaritime.com.tr/grand-faw-port-project-9336h.htm> (Erişim Tarihi:16 Şubat 2019).
- Habur Sınır Kapısı*. (t.y.) http://www.gtias.com.tr/tr/tamamlanan-proje-detay/habur_sinir_kapisi#dt18 (Erişim Tarihi:20 Kasım 2018).
- IEA. Iraq Energy Outlook. 2012. <https://webstore.iea.org/weo-2012-special-report-iraq-energy-outlook> (Erişim Tarihi:28 Ocak 2019).
- Inside China's Plan to Create a Modern Silk Road*. 2018. <https://www.morganstanley.com/ideas/china-belt-and-road> (Erişim Tarihi:29 Mart 2019).
- Irak - Beyci, NRC Tank Çiftliği Projesi*. http://www.tekfeninsaat.com.tr/TR/tankage_detay.asp?id=4 (Erişim Tarihi:09 Mart 2019).
- Irak ile Yeniden Tek Vergi Dönemi*. 2018. <https://www.yenisafak.com/ekonomi/Irak-ile-yeniden-tek-vergi-donemi-3415146> (Erişim Tarihi:13 Mart 2019).
- Irak Ordusunun Kerkük Operasyonu Hakkında Bilinenler*. 2017. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41635096> (Erişim Tarihi:19 Ekim 2018).
- Irak Petrol Bakanlığı*. (t.y.) <https://oil.gov.iq/index.php?name=Pages&op=page&pid=100> (Erişim Tarihi:12 Mart 2019).
- Irak, Çifte Gümrük Vergisi Uygulamasını Kaldırdı*. 2018. <https://www.haberturk.com/Irak-cifte-gumruk-vergisi-uygulamasini-kaldirdi-2229541> (Erişim Tarihi:12 Mart 2019).
- Irak, Las Vegas modeliyle inşa edilecek!*. 2012. <https://emlakkulisi.com/Irak-las-vegas-modeliyle-insa-edilecek/128461> (Erişim Tarihi:05 Mart 2019).
- Irak'a Kredi İnşaatçıları Heyecanlandırdı*. 2018. <https://www.dunya.com/is-dunyasi/Iraka-kredi-insaatcilari-heyecanlandirdi-haberi-406463> (Erişim Tarihi:11 Mart 2019).
- Irak'a Las Vegas modeli!*. 2012. <https://www.haberturk.com/ekonomi/emlak/haber/756998-Iraka-las-vegas-modeli> (Erişim Tarihi:06 Mart 2019).
- Irak'ın İran ve Türkiye'ye Açılan Kapıları*. 2017. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/Irakin-iran-ve-turkiyeye-acilan-kapilari/926566> (Erişim Tarihi:11 Kasım 2018).

- Kerkük'e Irak bayrağı çekildi.* 2017. <https://www.takvim.com.tr/guncel/2017/10/16/kerkuke-irak-bayragi-cekildi> (Erişim Tarihi:19 Ekim 2017).
- Khor Al-Zubair Port.* (t.y.) <http://www.scp.gov.iq/upload/upfile/en/40kour%20alzubair%20port.pdf> (Erişim Tarihi:16 Şubat 2019).
- KMPG. İnşaat Sektörel Bakış. 2018. <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2018/01/sektorel-bakis-2018-insaat.pdf> (Erişim Tarihi:19 Ocak 2019).
- KRG Offices Abroad.* 2019. <https://dfr.gov.krd/p/p.aspx?p=40&l=12&s=020100&r=364> (Erişim Tarihi:01 Ocak 2019).
- Kurdistan 24. Iran, Iraq Sign Electricity Cooperation Agreement, Plan New Joint Power Plant. 2019. <http://www.kurdistan24.net/en/news/6fbc0e5e-6e96-4832-8e54-7c65f19536a1> (Erişim Tarihi:02 Mart 2019).
- Kuwait International Conference for the Reconstruction of Iraq.* 2018, <http://kicri.gov.kw/en/about-summits/> (Erişim Tarihi:05 Mart 2019).
- List of International Oil Companies in Iraqi Kurdistan.* (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-international-oil-companies-in-iraqi-kurdistan/> (Erişim Tarihi: 27 Şubat 2019).
- McLoughlin, Paul. “Gulf States Put Brakes On Joint-GCC Railway Plan”. *The New Arab.* 2016. <https://www.alaraby.co.uk/english/indepth/2016/5/4/gulf-states-put-brakes-on-joint-gcc-railway-plan> (Erişim Tarihi:07 Şubat 2019).
- Mezopotamya.* (t.y.) <https://www.turkcebilgi.com/mezopotamya>, (Erişim Tarihi:09 Kasım 2018).
- Mezopotamya: Dicle ve Fırat Arasındaki Kadim Uygarlıklar.* 2019. <http://www.antiktarih.com/2019/03/31/mezopotamya/> (Erişim Tarihi:02 Ağustos 2019).
- Midland Oil Company.* (t.y.) <http://mdoc.oil.gov.iq/index.php?name=Pages&op=page&pid=96> (Erişim Tarihi:10 Şubat 2019).
- Missan Oil Company (Iraq).* 2014. [https://www.emis.com/php/company-profile/NM/Missan Oil Company ميسان نفط شركة en 3922850.html](https://www.emis.com/php/company-profile/NM/Missan%20Oil%20Company%20-%20ميسان%20نفط%20شركة%20en%203922850.html) (Erişim Tarihi:12 Şubat 2019).
- Missan Oil Company.* (t.y.) <https://www.gulfoilandgas.com/webpro1/prod1/suppliercat.asp?sid=10547> (Erişim Tarihi:12 Şubat 2019).

- Mitsubishi Wins Iraq Port Contract.* 2018. <https://www.themaritimestandard.com/mitsubishi-wins-iraq-port-contract/> (Erişim Tarihi:18 Şubat 2019).
- Nainawa Basit Çevrim Elektrik Santrali.* 2011. <http://calikenerji.com/Pages/ProjectDetail.aspx?ID=29> (Erişim Tarihi:06 Mart 2019).
- North Gas Company.* (t.y.) http://ngc.oil.gov.iq/en_index.htm (Erişim Tarihi:28 Şubat 2019).
- North Oil Company.* (t.y.) http://www.noc.oil.gov.iq/english_ver/homepage_en.htm (Erişim Tarihi:10 Şubat 2019).
- OAPEC. *Data Bank.* (t.y.) [http://oapecdbsys.oapecorg.org:8080/apex/f?p=101:20:::":](http://oapecdbsys.oapecorg.org:8080/apex/f?p=101:20:::) (Erişim Tarihi:18 Mart 2019).
- Oil and Gas Fields: Ahdab.* (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-ahdab/> (Erişim Tarihi:25 Şubat 2019).
- Oil and Gas Fields: Akkas.* (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-akkas/> (Erişim Tarihi:28 Şubat 2019).
- Oil and Gas Fields: Badra.* (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-badra/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).
- Oil and Gas Fields: Bai Hassan.* (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-bai-hassan/> (Erişim Tarihi:25 Şubat 2019).
- Oil and Gas Fields: Block 1.* (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-block-1/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).
- Oil and Gas Fields: Block 10.* (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-block-10/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).
- Oil and Gas Fields: Block 11.* (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-block-11/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).
- Oil and Gas Fields: Block 12.* (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-block-12/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).
- Oil and Gas Fields: Block 2.* (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-block-2/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).
- Oil and Gas Fields: Block 3.* (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-block-3/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).
- Oil and Gas Fields: Block 4.* (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-block-4/> Erişim Tarihi: 26 Şubat 2019.
- Oil and Gas Fields: Block 5.* (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-block-5/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).

- Oil and Gas Fields: Block 6.* (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-block-6/> Erişim Tarihi: 26 Şubat 2019.
- Oil and Gas Fields: Block 7.* (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-block-7/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).
- Oil and Gas Fields: Block 8.* (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-block-8/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).
- Oil and Gas Fields: Block 9.* (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-block-9/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).
- Oil and Gas Fields: East Baghdad.* (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-east-baghdad/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).
- Oil and Gas Fields: Eastern Fields.* (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-eastern-fields/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).
- Oil and Gas Fields: Garraf.* (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-garraf/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).
- Oil and Gas Fields: Halfaya.* (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-halfaya/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).
- Oil and Gas Fields: Kirkuk.* (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-kirkuk/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).
- Oil and Gas Fields: Majnoon.* (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-majnoon/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).
- Oil and Gas Fields: Mansuriyah.* <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-mansuriyah/> (Erişim Tarihi:28 Şubat 2019).
- Oil and Gas Fields: Middle Furat.* (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-middle-furat/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).
- Oil and Gas Fields: Nahr Bin Umar.* <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-nahr-bin-umar/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).
- Oil and Gas Fields: Najmah.* <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-najmah/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).
- Oil and Gas Fields: Nasiriyah.* <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-nasiriyah/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).
- Oil and Gas Fields: Qayara.* <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-qayara/> (Erişim Tarihi:26 Şubat 2019).

- Oil and Gas Fields: Rumaila.* (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-rumaila/> (Erişim Tarihi:26 şubat 2019).
- Oil and Gas Fields: Siba Gas Field.* <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-siba-gas-field/> (Erişim Tarihi:28 şubat 2019).
- Oil and Gas Fields: West Qurna 1.* (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-west-qurna-1/> (Erişim Tarihi:26 şubat 2019).
- Oil and Gas Fields: West Qurna 2.* (t.y.) <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-west-qurna-2/> (Erişim Tarihi:26 şubat 2019).
- Oil and Gas Fields: Zubair.* <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq/oil-and-gas-fields-zubair/> (Erişim Tarihi:26 şubat 2019).
- OPEC. 2018 Yıllık İstatistik Bülteni. (t.y.) https://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/330.htm (Erişim Tarihi:04 Ocak 2019).
- Ovaköy'de Kaybedecek Zaman Yok.* 2018. <https://www.yenisafak.com/dunya/ovakoyde-kaybedecek-zaman-yok-3398274> (Erişim Tarihi:19 Kasım 2018).
- Özmen, Erman. “İrak İhracatı Neden Düşüyor?”, Sabah. 19 Ocak 2019. <https://www.sabah.com.tr/guney/2019/01/19/irak-ihracati-neden-dusuyor> (Erişim Tarihi:15 Mart 2019).
- Palavar, Murat. “İrak İle Yeniden Tek Vergi Dönemi”. Yenişafak 2018. <https://www.yenisafak.com/ekonomi/irak-ile-yeniden-tek-vergi-donemi-3415146> (Erişim Tarihi:18 şubat 2019).
- Parliament Speaker Says Iraq Will Need To Buy Iranian Electricity For Three Years.* 2019 <https://www.rferl.org/a/iraq-halbusi-needs-iranian-electricity-supplies-three-years/29850961.html> (Erişim Tarihi:01 Mart 2019).
- Ports Of Umm Qasr.* (t.y.) <http://www.scp.gov.iq/upload/upfile/en/39umqaser-englisg.pdf>
Erişim Tarihi:16 şubat 2019.
- Provinces of Iraq.* (t.y.) <http://www.statoids.com/uiq.html> (Erişim Tarihi:02 Kasım 2018).
- Railway Lines In Iraq.* (t.y.) <http://www.andrewgrantham.co.uk/iraq/railway-lines-in-iraq/> (Erişim Tarihi:27 şubat 2019).
- SESRIC. OIC Countries In Figures (OIC-CIF): Iraq. 2018. http://www.sesric.org/cif.php?c_code=24 (Erişim Tarihi:05 Ekim 2018).
- Son Dakika: Sınırdaki 'Kapı' Savaşı! Türkiye ve Irak'tan Ortak Operasyon Gündemde....* 2017. <http://www.milliyet.com.tr/sinirda-kapi-savasi-turkiye-ve-gundem-2528071/> (Erişim Tarihi:20 Kasım 2018).

- South Oil Company.* (t.y.) <http://www.wikizero.biz/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvU291dGhfT2lsX0NvbXBhbmk> (Erişim Tarihi:10 şubat 2019).
- Sürdürülebilirlik.* (t.y.) <https://www.enka.com/tr/portfolio-categories/Irak/> (Erişim Tarihi:04 Mart 2019).
- şirketin Tarihi (Arapça).* (t.y.) <http://www.sgc.oil.gov.iq/> (Erişim Tarihi:01 Mart 2019).
- şok olacaksınız!..* 2019. www.haberayyildiz.com/gundem/sok-olacaksiniz-2916h.html (Erişim Tarihi:21 Aralık 2019).
- T.C. Dışışleri Bakanlığı. *Yurtdışı Teşkilatı.* (t.y.) <http://www.mfa.gov.tr/yurtdisi-teskilati.tr.mfa> (Erişim Tarihi:14 Aralık 2018).
- TDK. *Büyük Türkçe Sözlük.* 2019. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5ba14cd8928219.36278511 (Erişim Tarihi:12 Ağustos 2018).
- Tepe İnşaat, Tepe İnşaat Faaliyet Raporu 2015.* 2015. <http://test.tepe.com.tr/Uploads/ActivityReports/Docs/d98c953d-a5e5-4b12-a822-2a52bcd8b0c7.PDF> (Erişim Tarihi:03 Mart 2019), s.33.
- Terimler Sözlüğü Petrol, Petrol Kimyası, Petrol Ürünleri,* (t.y.) http://besergil.cbu.edu.tr/terimler_sozlugu_petrol_kimya_B_C_C (Erişim Tarihi:26 şubat 2019).
- The New York Times. 2019. *Trump Pushes Iraq to Stop Buying Energy From Iran.* <https://www.nytimes.com/2019/02/11/us/politics/iraq-buying-energy-iran.html> (Erişim Tarihi:02 Mart 2019).
- TİM. *Irak Ülke Bilgi Notu.* http://www.tim.org.tr/files/downloads/ihracat/Ulke_Masalari/ulke_bilgi_notu/Irak%20Ülke%20Bilgi%20Notu.pdf (Erişim Tarihi:30 Mart 2019).
- TİM. *İhracat 2019 Raporu.* 2019. <http://www.tim.org.tr/files/downloads/sunumlar/Yönlendirme%20Sunumları/Karisik/Yeni%20Vizyon%20Yeni%20Yol%20Haritası%20İhracat%202019%20Raporu.pdf> (Erişim Tarihi:12 Ocak 2019).
- TÜİK. *Temel İstatistikler.* 2019. <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (Erişim Tarihi:11 Mart 2019).
- Turkey Initiates Coordination Activities for Iraq's Reconstruction.* 2019, <https://www.dailysabah.com/business/2019/02/04/turkey-initiates-coordination-activities-for-iraqs-reconstruction> (Erişim Tarihi:07 Mart 2019).

- Turkey's Construction Sector Focuses on Iraq.* <http://www.iraq-businessnews.com/2010/07/08/turkeys-construction-sector-focuses-on-iraq/> (Erişim Tarihi:25 Ocak 2019).
- Türk İnşaat Firmaları Kuzey Irak'ı Sevdi!.* 2014. <https://emlakkulisi.com/turk-insaat-firmalari-kuzey-iraki-sevdi/231085> (Erişim Tarihi:17 şubat 2019).
- Türk Mütcaahhitler Irak'ta Yeni Bir şehir Kuracak.* (t.y.) <http://www.demircelik.com.tr/-1-3121-turk-muteahhitler-irakta-yeni-bir-sehir-kuracak-.html> (Erişim Tarihi:04 Mart 2019).
- Türk şirketleri Irak'ı Yeniden İnşa Ediyor!.* 2019, <https://emlakkulisi.com/turk-sirketleri-iraki-yeniden-insa-ediyor/596817> (Erişim Tarihi:08 Mart 2019).
- Türkiye, Kerkük ve Necef'e Konsolosluk Açmak İçin Irak Hükümetine Başvuru Yaptı.* 2018. <https://www.aksam.com.tr/guncel/turkiyeden-kerkuk-ve-necefe-konsolosluk-atagi/haber-805822> (Erişim Tarihi:05 şubat 2019).
- Türkiye, Musul ve Basra Konsoloslukları için Düğmeye Bastı.* 2018. <https://turk-archive.aawsat.com/2018/06/article55411871/turkiye-musul-ve-basra-konsolosluklari-icin-dugmeye-basti/> (Erişim Tarihi:16 Aralık 2018).
- Türkiye'de İnşaat Sektörü Krizde.* 2018. <https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiye-de-insaat-sektoru-krizde-/4693014.html> (Erişim Tarihi:28 şubat 2019).
- U.S. FY11 Bağdat Master Planı Uygulama Projesi, Irak.* 2012, <http://www.limak.com.tr/sectorler/insaat/projeler/tamamlanan-tum-projeler/altyapi/us-fy11-bagdat-master-plani-uygulama-projesi-irak-1> (Erişim Tarihi:04 Mart 2019).
- U.S. Library of Congress. *Roads.* 2019. <http://countrystudies.us/iraq/62.htm> (Erişim Tarihi:24 Mart 2019).
- United Nations Iraq. *Country Profile.* (t.y.) http://www.uniraq.org/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=941&Itemid=472&lang=en (Erişim Tarihi:02 Mart 2019).
- Uzunluk Birimleri.* (t.y.) <http://www.birimcevir.com/uzunluk-birimleri/uzunluk-birimleri.aspx> (Erişim Tarihi:04 şubat 2019).
- Üzümlü Gümrük Müdürlüğü. 2015. <http://doguanadolu.ticaret.gov.tr/bagli-idarelerimiz/uzumlu-gumruk-mudurlugu> (Erişim Tarihi:19 Kasım 2018).
- Vision.* 2013. <http://mnr.krg.org/index.php/en/oil/vision> (Erişim Tarihi:03 Nisan 2019).
- Yandex Çeviri. https://ceviri.yandex.com.tr/?from=morda_new (Erişim Tarihi:10 Ağustos 2019).

Yeni Kara Hudut Kapıları ve G m ruk Müdürlükleri Açıldı. 2013.

<https://ticaret.gov.tr/haberler/yeni-kara-hudut-kapilari-ve-gumruk-mudurlukleri-acildi> (Erişim Tarihi:19 Kasım 2018).

Yurdakul, Mithat. “İhracata ifte ‘Vergi’ Kısıkcısı!”, *Milliyet*. 12 Ocak 2018.

<http://www.milliyet.com.tr/ihracata-cifte-vergi-kiskaci--ekonomi-2589398/> (Erişim Tarihi:16 Mart 2019).

